Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра теорії літератури та славістики

А.Л. Матчук, С.Н. Грипич

ПРОЗА ДЛЯ ДІТЕЙ В. ВИННИЧЕНКА

Навчально-методичний посібник

Рівне – 2005

ББК 83.3 (4Укр) 6р
М 34
УДК 8У (07)

Матчук А.Л., Грипич С.Н.
Проза для дітей В. Винниченка: Навчально-методичний посібник. – Рівне: РДГУ, 2005. – 118 с.

Автори:

МАТЧУК А.Л. – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії літератури
та славістики РДГУ;
ГРИПИЧ С.Н. – викладач кафедри теорії літератури
та славістики РДГУ

Рецензенти:

НЕСТЕРУК С.М. – кандидат філологічних наук,
доцент РДГУ;
ВАСИЛЬЄВ Є.М. – кандидат філологічних наук,
доцент РІС КСУ

Відповідальний за випуск:

СЕРБІНА Т.Г. – кандидат філологічних наук,
доцент РДГУ

Затверджено на засіданні кафедри теорії літератури та славістики РДГУ, протокол № 8 від 12.04.2005р.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою РДГУ, протокол № 9 від 20.06.2005р.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2005

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

В. Винниченко – видатний майстер художнього слова, талановитий прозаїк, неординарна особистість. (Це засвідчили ще у минулому столітті І. Франко та Л. Українка). Його творчість зайняла одне з чільних місць серед доробку українського письменства.

У ній вирізняється дуже важлива грань – проза для дітей, у якій В. Винниченко постає перед нами як знавець дитячої психології, майстер психологічного портрету, врешті-решт, як людина здатна подивитися на світ очима дитини. Цикл „Намисто”, оповідання „Кумедія з Костем”, „Бабусин подарунок”, „Федько-халамидник” та ін. розкривають перед читачем не тільки широту творчих можливостей їх автора, але й цілу низку дитячих доль, характерів і проблем з їх специфічними особливостями.

У даному посібнику наряду з ідейно-тематичним аналізом прози для дітей характеризуються найбільш характерні прийоми об’єктивації художнього замислу серед яких – підтекст. Уміння письменника говорити з читачем не тільки на рівні буквального але й глибинного смислу – є важливим чинником реалізації задуму митця. Проаналізовані у посібнику оповідання слід сприймати як єдність тексту і підтексту, лише тоді можна говорити про адекватність розуміння їх змісту. Саме цим твори В. Винниченка, адресовані дітям, вирізняються серед прози такого гатунку. Названий підхід до створення художнього полотна (на рівні тексту та підтексту) сприяє тому, що так звані „дитячі” оповідання митця із захопленням читають і дорослі.

„Бути українцем – це значить бути постійно в стані доказування свого права на існування”

В. Винниченко

Письменник-новатор В. Винниченко зумів поєднати художній досвід класики з інтенсивним засвоєнням естетичних ідей свого часу. Його перу належать численні твори в різноманітних великих, середніх і малих епічних жанрах, він збагатив проблемно-філософськими п’єсами нашу драматургію, залишив політичний слід у публіцистиці й мемуаристиці. Творчість Винниченка – це яскравий художньо-публіцистичний літопис шляхів українського народу до незалежності в нашому буремному сторіччі.

Доля ж його вагомого доробку, який замовчувався чи фальсифікувався впродовж півстоліття – від початку 30-х і до кінця 80-х років XX століття, ще одне свідчення того імперського тиску, якого зазнали українська нація та її культура. Однак справедливість перемогла: письменник повертається в рідну Україну. Його відомі твори виходять окремими виданнями, в часописах друкуються не опубліковані за життя його романи.

Талановитий український письменник із складною суперечливою, навіть трагічною долею, Володимир Винниченко сьогодні повернутий читачеві. І це, безперечно, є ознакою нашого уміння глибоко й діалектично оцінювати найскладніші мистецькі, художні явища, не ховаючись від них і не ховаючи їх боязко від читача. Найкращі доробки величезної художньої спадщини В. Винниченка – прозаїка, драматурга, публіциста – невід’ємна частина українського і світового літературного процесу. Демократична і гуманістична спрямованість його творчості незаперечна, як незаперечна і художня цінність творів. Вилучати В. Винниченка з

літературного процесу кінця XIX – початку XX століття – це значить неповно, а то й викривлено відтворювати сам процес. А головне – великою мірою позбавити читача уявлення про гостру й складну боротьбу (політичну, ідеологічну, суспільну) цього періоду, про морально-етичні шукання того часу. Його творчість дає можливість відчути епоху у низці яскравих образів.

Володимир Кирилович Винниченко народився 26 липня 1880 року в м. Єлисаветграді (нині – Кіровоград) Херсонської губернії. Батько його, Кирило Васильович Винниченко, замолоду селянин-наймит, переїхав з села до міста Єлисаветграда й одружився з удовою Євдокією Павленко, народженою Линник. Від першого шлюбу мати В. Винниченка мала трьох дітей: Андрія, Марію й Василя. Від шлюбу з К.В. Винниченком народився лише Володимир. Про своє дитинство В. Винниченко згадував в оповіданні „Зіна”: „Ви уявіть собі: я народився в степах. Воли собі ступають, земля ходить круг сонця... А навкруги теплий степ та могили...”

Як свідчать рідні і близькі, Винниченко у дитинстві дуже нагадував свого ж таки літературного героя – Федька-Халамидника з однойменного оповідання. Він був бешкетником і лідером, надзвичайно незалежним, волелюбним, затятим. Дух бунту, став відтоді наскрізним для всієї його долі. Навчаючись у народній школі, Володимир звернув на себе увагу своїми здібностями, і через це вчителька переконала його батьків дати можливість дитині продовжити освіту. Незважаючи на тяжке матеріальне становище родини, по закінченні школи Володимира віддають до Єлисаветградської гімназії. Саме в гімназії він кинув виклик „сильним світу цього”.

Українська вимова, бідний одяг та інші ознаки походження викликали до нього у гімназії ворожість. Все це стало причиною його ненависті до будь-яких форм гніту та гноблення. Виникає конфлікт з адміністрацією з приводу захисту прав гімназистів. Це вперше викликало у малого Володимира свідомість того, що на світі не всі люди рівні, що світ поділений на бідних і багатих, на тих, що говорять „панською” мовою і тих, з мови яких сміються.

Усвідомлення свого становища не пригнітило Винниченка, але викликало в нього протест та дієву реакцію: (бійки з учнями, розбивання шибок вчителів). Протести проти соціальної та національної нерівності заклали основи його революційності на

все життя. У сьомому класі Володимир залишає гімназію через матеріальні нестатки, які не дали можливості йому закінчити навчання. Він здійснює однорічну мандрівку по Україні, спостерігаючи за життям людей, заробляючи при цьому поденщиною. Але Володимир не думає покидати навчання. Він готувався до іспитів на атестат зрілості. І у 1900 році, незважаючи на небажання вчителів видати йому „атестат зрілості", Винниченко складає іспити екстерном і отримує, за сприяння директора гімназії, національно свідомого українця, цей документ.

В 1901 році він вступає до Київського університету і створює там студентську революційну організацію, яка носила назву „Студентська громада". І цього ж року посилає перше своє оповідання „Народний діяч" до „Літературно-Наукового Вісника", який виходив в Галичині. Але це оповідання тоді не було надруковано. Це зроблено значно пізніше, у 1906 році. Винниченко дуже рано включився у політичну боротьбу. Студентом вступив до революційної української партії, яка вела активну роботу серед робітництва, сільської бідноти, наймитів. У 1902 році він був вперше заарештований за належність до революційної української організації і посаджений до київської в'язниці. З часом, за відсутністю офіційних доказів „злочину", був випущений з ув'язнення, але позбавлений права повернутися до університету. А восени, через виключення з числа студентів, Володимира Винниченка позбавлено права на відстрочення військової служби і забрано у солдати. Але він втікає та емігрує в Галичину, де продовжує вести активну політичну роботу: співробітничає з пресою, переправляє нелегальну літературу в Україну. Знову потрапляє до рук поліції, його ув'язнюють до київської Лук'янівської тюрми, потім „дисциплінарний батальон" (каторга), де пробув близько двох років. У 1904 році Винниченко знову тікає за кордон, та у зв'язку з революційними подіями 1905 року повертається в Україну. Наймаючись у поміщицькі економії, веде серед сільського пролетаріату агітаційну роботу (як один із керівників лівого крила РУН, що реорганізувалась в УСДРП (Українська соціал-демократична робітнича партія)

В. Винниченко в 1907 році знову заарештували, а після восьми місяців ув'язнення випустили на поруки. Рятуючись від каторги, В. Винниченко переходить кордон, живе в Австії,

Франції, Швейцарії, звідки час від часу відвідує Україну для здійснення нелегальної роботи. Тут його застала війна, що розпочалася влітку 1914 року. Протягом 1914-1917 рр. В. Винниченко нелегально живе в Росії та в Україні, співробітничає з московським журналом „Украинская жизнь” (1912-1917 рр.) та з журналом „Дзвін” (1913-1914 рр.).

Протягом 1917-1919 рр. В. Винниченко – у вирі громадянської війни, серед тих, хто виступає за встановлення Української Народної Республіки.

В 1917 році він стає одним із провідних діячів УСДРП, головним редактором її органу – „Робітничої газети”, заступником голови Центральної Ради, головою її уряду – Генерального секретаріату, а 1919 року В. Винниченко емігрує, згодом домовляється з урядом України про своє повернення в Україну, і його призначають заступником голови Раднаркому і народним комісаром закордонних справ України. Та незабаром він не погоджується з вирішенням ряду політичних питань урядом України і залишає батьківщину назавжди. Живе в Німеччині, Швейцарії, Франції.

У Франції (Приморські Альпи, департамент Мужен) він помер, так і не зустрівшись з Україною, яку не бачив понад тридцять років! Повертається він до нас сьогодні у своїх яскравих, неоднозначних творах без розуміння яких не можна осягнути тенденції літературного процесу першої половини XX століття.

Постать Володимира Кириловича Винниченка – знакова для вітчизняної культури. Письменнику судилося незвичайна доля, сповнена як тріумфів, так і трагічних епізодів. Не менш трагічною була й доля його художньої спадщини, штучно, по-варварськи, з суто ідеологічних міркувань вилученої з культурного обсягу на довгі роки.

У минулому столітті відновлено історичну справедливість щодо творчого доробку видатного українського письменника.

Творчість В.К. Винниченка – яскраве та неповторне явище в українській літературі. Двадцять чотири томи оповідань, повістей, п’єс і романів, перефразувавши вислів М. Коцюбинського, можна назвати „дорогим скарбом нашого народу”.

До кращої частини творчої спадщини В. Винниченка належать оповідання про дітей. Їх специфіка полягає у глибокому проникненні в дитячу психологію, розмаїтості характерів, зримості зображуваного та надзвичайній пластичності. Динамічний сюжет, яскравість художньої форми, соціальна гострота доповнюють та увиразнюють особливість прози для дітей В. Винниченка.

У двадцяті роки минулого століття популярність автора була незаперечною і у всіх читанках та хрестоматіях можна було знайти його твори. Однак, після 1933 року, Винниченка перестали друкувати, а його художній доробок повністю вилучили з бібліотек. Було зроблено все, щоб читачі забули про існування письменника. Однак, кінець XX століття ознаменував іншу епоху в українській літературі: в її лоно заслужено повернулися ті, кого за радянської влади намагалися стерти з пам'яті народу (і на певний час це вдалося). Український читач у цей період знову долучився до чистого джерела прози В. Винниченка. Його твори для дітей відкрилися читацькій аудиторії у повноті своєрідності художнього дослідження життя і психіки дитини, що зумовило інтерес до них не лише юних, але й дорослих читачів. Найкращі твори письменника, адресовані дітям, було видано у 1989 році під назвою „Намисто" („Веселка"). У даній збірці вміщено цикл оповідань з тією ж назвою та три оповідання, що друкувались у різних книгах або окремими виданнями („Кумедія з Костем", „Федько-халамидник", „Бабусин подарунок"). Цикл „Намисто" складається з низки оповідань, заголовки яких є першим рядком із відомих українських народних пісень: „Віють вітри віють буйні...", „Гей, хто в лісі, обізвися...", „Гей, не спиться...", „Гей, чи пан чи пропав...", „Та немає гірш нікому...", „За Сибіром сонце сходить...", „Гей, ти, бочечко", „Ой випила, вихилила..."

Зміст оповідань не є звичайною ілюстрацією до тем народних пісень, хоча, певною мірою, назва кожного з них і визначає смисловий мотив, і є ніби пісенним супроводом оповіді.

Такий підхід до трактовки ролі заголовків слід розглядати ще як і формальну ознаку для поєднання автором даних творів у цикл.

Проте, не тільки в цьому виявляється спорідненість між складовими „Намиста".

Їх об'єднують спільні:

- тематика (життя маленьких сиріт і дітей міської та сільської бідноти);
- проблематика (сирітство, соціальна нерівність, стосунки між дітьми, відносини у сім'ї та вплив на них суспільних факторів);
- герої (знедолені діти);
- принцип їх змалювання (глибинний показ характерів, мотивація вчинків персонажів, зображення специфічних вікових психологічних особливостей);
- простір і час (українські містечка та села на початку XX століття);
- авторська концепція формування читацького сприйняття тексту (відсутність готових висновків та повчань).

Останнє – чи не найважливіша ознака циклу: митець дає можливість читачеві побудувати у власній свідомості логічний ланцюжок на основі думок, які висловлені у творі. Письменник так оформляє художній матеріал, що реципієнт мусить ставити сам „крапку над і", бо висновок В.Винниченко, як правило, ховає у підтексті.

Цикл „Намисто" починає оповідання „Віють вітри, віють буйні...". В ньому йдеться про Гриня, хлопчика із заможної сім'ї, який є своєрідним домашнім „владикою", бо на всі його примхи зважають, усім його вчинкам потурають. Гриня „цар і бог над речами й людьми, де слово й плач його – закон для мами, тата, Гаврика, Рябухи-Саньки, кішки Рудьки, собаки Жульки, для всіх стільців, скриньок, щіток, словом усього, що там є внизу".

Залишившись увечері без батьків, хлопчик злякався пітьми, домовика, якихось таємничих сил. Це змусило його покликати до себе наймичку Саньку, прозваною Рябухою, і просити її розповідати казки. Санька – теж дитина, їй дев'ять років, – уперше отримує можливість владарювати над своїм господарем. Вона починає каверзувати, але за цукерки погоджується вигадувати фантастичні оповіді. Дівчинка розповідає Гриню казки, але вони є скоріше правдивими історіями про її сирітську долю, дитячі мрії та сподівання. Слухаючи їх, хлопчик проймається жалем, він „пригортається тілом до Саньки, невміло підносить руку до Саньчиного лиця і гладить так, як гладить його самого мама, коли його образить хто-небудь. Щока під рукою шершава, гаряча і

мокра. Гриневі хочеться плакати, і він тулить лице в бік Саньки і обнявши її, починає схлипувати... – Я буду тебе любити, Саню.” Саня співає йому пісень, тому числі і „Віють вітри...”, обоє засипають, примирені жалем одне до одного і піснею, що тривожить серце. „Дві голівки, притулившись одна до одної чолами, міцно сплять на одній подушці”.

Пісня у цьому творі є каталізатором головної його думки, що прихована автором у підтексті. „... Тільки тоді та й полегша, як гірко заплачу...”, – співає Санька. І справді – сльози приносять дітям полегшення, мир, спокій і взаєморозуміння. Санька прощає Гриневі вередування, Гринь – Саньчині каверзи. Сльози дітей свідчать про їх розкаяння у непривабливих по відношенню одне до одного вчинках. Сльози нищать бар’єр між дівчинкою наймичкою та сином її хазяїв, пробудивши у дітей співчуття. Ці думки „лежать” на поверхні твору, власне і репрезентують його ідею. Однак, вони зумовлюють і нові, додаткові, приховані на перший погляд висновки. Сльози – це розкаяння, шлях до духовного очищення людини, до її заспокоєння, до її єднання та гармонії з усім світом і собою в собі.

Психологічні особливості маленької дитини майстерно зумів описати В.Винниченко в оповіданні „Гей, хто в лісі, обізвався...”. Для Зіня існує тільки світ конкретних реальних речей. Все, що не можна побачити, відчути, спробувати, тобто те, що вимагає абстрактного рівня мислення, уяви – для хлопчика ніщо, пусте місце. Саме тому Зінь не вірить у Бога, бо скільки „не дивиться на небо, ніколи ніякого Бозі не бачив”. Але він вірить у Корчуна, навіть хоче поставити йому свічку, щоби Кочун дозволив йому поласувати і паскою, і крашанкою, і ковбасою. Чому? Тому що існування видуманого бабусею Корчуна випадково підтвердилося. Зінь зустрівся з „босяком-халамидником”, що виглядав і поводився так, як на думку хлопчика мав виглядати і поводитися Корчун. Він „великий-великий”, „кудлатий”, „страшний”. Його боялася вся босячня, не тільки Зінь. „І жив Корчун не десь там на небі, а таки тут, на землі, недалечко од Зіня”. І міг зробити з хлопцем все, що хотів: „забрати в торбу, віддати зайцям, циганам, халамидникам”. Така своєрідна матеріальна об’єктивація бабусиної вигадки зумовила можливість Зіню повірити у бога - Корчуна. А коли босяк Корчун гине – то зникає і заборона, і страх

оскоромитися: „Зінь їсть і сало, і паску, і хрущика. Солодко, ніжно, але не смачно, не страшно... і сумно-сумно”. Чому? Тому, що дитина одним кроком ступила у доросле життя, таке незрозуміле і трагічне: хлопчик віч на віч зустрічається із смертю, і „...в ...заплаканих оченятах усе стоять сльози, сум і непорозуміння. Бо там за хатою, в проваллі лежить самотою скоцюрблений, розчавлений і безсилий – безсилий тепер бог Корчун”, який вже ніколи не „ревне пісню”:

Гей, хто в лісі, обізвися,
Гей, хто в темнім, одгукнися!
Та викрешем вогню, та закурим люльку,
Не журися!

Ключовим словом у цитаті із пісні є „не журися”. Ніколи вже Зіньо не зможе жити так безтурботно, як раніше: тепер він знає, що людське буття складне та неоднозначне. Розуміння цього і було першим кроком дитини до висот абстрактного мислення: хлопчик почав усвідомлювати найскладніші філософські поняття – життя і його кінечність.

Дуже добрі, щирі і світлі емоції пронизують твір „Гей, ти, бочечко...” Автор оповідає в ньому про двох сиріт-пастухів Семена Ґедзя та Семена Комара. Детально і майстерно описуючи повсякдення дітей-бідаків, В.Винниченко виступає в ньому як знавець специфіки дитячої психології та поведінки. Він яскраво виписує традиційні стосунки між старшими і молодшими. Не любить Семен Ґедзь Семена Комара за те, що останній у всьому йому наслідує: „І чи Семен Ґедзь кашкета набакир надіне, Семен Комар уже й собі свою обдерту шапчину так носить... Чи Семен Ґедзь ловко крізь зуби набік чвиркне,... як Семен Комар так само собі... Ну, чисто тобі, як ото, буває пристане якась миршава собачка...”

„І Семен Ґедзь постановив за всяку ціну здихатися Семена Комара”. Вже зовсім був втілений у життя його план, коли раптом він (Ґедзь) випадково почув розмову Семена Комара і його сліпої бабусі:

– Я, бабуню, ніколи з ним не сварюся, все роблю, як він каже... Як я виросту, то буду такий, як він... Мені добре з ним. Він – добрячий – добрячий, бабуню!...

– І не сварися, синку, не сварися, дитино моя. Ви ж обидва – сирітки собі, наймиточки собі бідненькі, працьовнички гіркі. Одне одному помагати повинні, та прощати, та жити в злагоді. Я ж знаю Семенових батьків. Повмирали, ... покинули його, як-от і тебе твої батьки, сиріткою. Та в тебе хоч я була. Яка вже там стара та нікчемна, та все ж рідна. А воно ж нещасненьке, по чужих людях, ... без доброго слова, та голодне, та невмите, та босе росло.

Семен Ґедзь прикушує нижню губу, а вона все чогось труситься".

З цього моменту і зароджується довіра та дружба поміж хлопцями. А кріпне вона тоді, як вдвох сироти виводять: „Г-е-е-ей ти, бочечко...". Один горою виводить, а другий – низом. Цей дует тепер буде не тільки в пісні, але й у житті – ось головна, непрямо виражена думка твору. Двоє бездоменних тепер триматимуться один за одного, і їм буде легше виживати у світі несправедливому та жорстокому. А це стало можливим лише після появи взаєморозуміння між дітьми.

Визначальною ознакою творів В. Винниченка для дітей і про дітей є акцентована деталізація оповіді, що сприяє повноті уяви читача про обставини життя і побуту дітей сільської та міської бідноти, про багатовимірність їх характерів, про роль батьків та вулиці у фрмуванні останніх.

В оповіданні „Ой випила, вихилила...", наприклад, В. Винниченко дуже детально описує популярну в ті часи гру „у пувички", у творах „Гей, не спиться...", „Гей, чи пан, чи пропав..." – поширене на той час „хобі" – розведення голубів. Автор постає перед нами як знавець тонкощів гри у ґудзики, правил і особливостей утримання голуб'ятні і проблем, які можуть виникати „на вулиці".

У названих оповіданнях митець змальовує неординарні характери дітей, батьки яких – трудящі люди. Так Ланка („Ой випили, вихилила...") змогла замінити у господарстві свою хвору матір-швею: „Як занедужала мати на ноги та ні на базар сама, ні до печі, нікуди не може ступити, так з того часу Ланка й загнула кирпу. Бо вона ж тепер і на базар ходить, і обід варить, і хати прибирає, і воду таскає. Та ще й материну роботу заказчикам розносить".

Тепер Ланка до гри у „пувички” „вибігає як до роботи”, „швидше, швидше давайте навигравати їй пувичок, і вона знову побіжить додому пришивати їх заказчикам”. Ланка – наполеглива, вперта, смілива і дуже добра дівчина, яка заради матері навіть наважується на непривабливий вчинок. Щоб Гришка дістав цебер для мами, Ланка зрізає для хлопця ґудзик з генеральського мундира. За нього хлопець і віддає Маланці те, заради чого дівчина пішла на ризик.

Описані неординарні риси характеру дівчини автор показує на фоні стандартної психологічної особливості дітей та підлітків: прагнення бути схожими на дорослих (яку ховає поміж рядками). Це ще раз свідчить про те, як глибоко знає і розуміє письменник внутрішній світ юних. Саме тому Ланка, в моменти найвищого задоволення собою, співала мамину пісню: „Ой випила, вихилила...”.

Так само наполегливо і непросто прямують до своєї мети Івашко та Любка. Щоб мати голуб’ятню, близнята вдаються до усіляких хитрощів, вигадок витівок, які засвідчують їх кмітливість, гострий розум, цілеспрямованість, сміливість, незламність і бажання перемоги (випадок на базарі, історія із сусідом та „його” горобцями, збір матеріалів на будівництво голуб’ятні та ін.). В. Винниченко показує не тільки роль вулиці у формуванні характерів та уподобань Івашка та Любки, але й позитивний вплив сім’ї на становлення морально-етичних цінностей у дітей. (Близнюки без вагань віддають матері зібрані на придбання голубів кошти, щоб допомогти визволити із тюрми улюбленого дядька Павла).

Щоб відтінити основні смислові акценти в обох оповіданнях, автор майстерно вводить у текст слова із пісень, рядки яких виступають у якості їх назв.

Лейтмотиви пошуку можливостей заробку грошей та складності організації втечі Павла із буцегарні опосередковано підсилюються у творах (відповідно) пісенними цитатами: „Гей, не спиться...” та „Гей, чи пан, чи пропав...”.

Життя дітей – сиріт у багатих родичів – тема оповідання „Та немає гірш нікому...” Уже в самій назві письменник непрямо об’єктивує ідею твору: ситий голодного не розуміє. Лише наймичка Хведоська та товариш-сирота співчувають малому

гімназисту Льонці, якому надзвичайно некомфортно живеться у дядька та тітки. Тут з'являється і новий мотив: відраза хлопчика до навчання, що напряму співвідноситься із темою свавілля вихователів у царській гімназії.

Гаврик та Михась („За Сибіром сонце сходить...") мають таємну мрію. Як Кармелюк, хочуть вони роздавати бідним добро, що заберуть у багатих. Вони хочуть стати розбійниками, бо дома їм живеться нестерпно. Гаврилків батько „пиячив, бився, мати все плакала... як зі школи прийшов, так і ганяють то за тим, то за сим".

„Та Михасеві не з медом жилося... батько... з матір'ю усе за злидні сварився, усе кашляв, усіх попрікав".

Автор дає влучні портрети – штрихи хлопчаків: у Гаврила „вся голова... як стара цибулина", а Михась – смаглявий „аж синій, немов слива". Такі яскраві індивідуальні прикмети дуже бентежать хлопців, бо зумовлюють можливість їх легкої ідентифікації, що справжнім розбійникам зовсім не на руку. Проте, це не основна проблема хлопчаків: важливо дістати пістолети та лопати, адже без них немає смислу виходити на „широкий шлях". Подібний спосіб мислення і відбиває особливості дитячої психології: невміння за дріб'язком бачити основного. Саме тому Гаврик та Михась не можуть зрозуміти того, що злиденне життя не вбило любов батьків, яка прикрашає їх непросте існування, що діти для матері – найвища цінність.

Таким є глибинний зміст цього твору, який автор втілює в образі Сонця, що символізує сімейну теплоту, душевність і величезну батьківську любов, в наявності яких діти впевнились нарешті, після численних поневірянь.

Проте Ярило є і повноправним учасником всіх пригод, описаних у творі. Цитата відомої Кармелюкової пісні супроводжує героїв впродовж усього ланцюга подій. Пісня є тим опосередкованим фактором, що ілюструє зміни настрою Гаврика та Михася. Такий авторський прийом дає змогу читачеві сприймати образи головних героїв як на рівні буквального смислу, так і на рівні підтексту, тобто сприяє їх повному та багатогранному сприйняттю. Пісня є своєрідним індикатором дитячих емоцій, які змінюються по мірі того, як підсилюються контраст між мріями та дійсністю у свідомості малих кармелюків.

Цим твором завершується цикл оповідань „Намисто”, проте у збірці є ще ряд творів, які можна вважати одними з кращих у спадщині В. Винниченка. Це – „Кумедія з Костем”, „Федько-халамидник”, „Бабусин подарунок”. Їх герої – особистості, тобто люди, які мають свої життєві принципи і дотримуються їх у різних ситуаціях.

Сирота Кость („Кумедія з Костем”) „ніколи не плакав”, не зважаючи ні на побої, ні на знущання, інколи навіть назло, „замість того, щоб ухилитись, як хтось хоче ударити, він навмисне вишкірить зуби , захарчить і наче дожидається”. Одного Кость не любив, коли „йому починали говорити, що він байстрюк, а батько його пан”. Це трагедія життя хлопчини, який більш за все на світі, як і всяка дитина, любив свого батька-пана, але той не визнавав його. Любив так, що навіть недопалок панської цигарки був для Костя найдорожчою річчю, від якоі хлопчик навіть при смерті не в силах був відмовитись. Більше того, Кость поступився своїми переконаннями і розплакався, коли дворові люди хотіли забрати недопалок, що ніби уособлював жорстокого батька, з яким хлопчик хотів бути єдиним цілим завжди і в цю хвилину.

Штриховий візуальний портрет Костя „чорна подряпана невеличка рука”, „босий, в одному піджаку та брудній сорочці”, „дивиться з-під лоба”- дає можливість читачеві уявити, як жилося на панському дворі сироті-пастуху. Однак автор використовує для формування образу підлітка ще й психологічний портрет: Костя – людина з почуттям власної гідності, яка ніколи не скорюється обставинам, тому і ніколи не плаче. Саме ця особливість поведінки головного героя оповідання використана автором для утворення глибинного смислового пласту у тексті твору. Через репутацію твердості і непохитності характеру Костя, двірня не може зрозуміти, чому така дурниця як намагання відібрати недопалок, викликала сльози у Костя. Це стало приводом для здивування, навіть сміху. Проте читач, чітко спрямований письменником, абсолютно однозначно розуміє, у чому полягає істинна причина плаксивості. Кость дуже любив батька і мріяв про такі ж почуття від останнього і до себе. Такий висновок пояснює і назву оповідання, смисл якої треба сприймати від супротивного. Не кумедію описує автор у творі, а трагедію сироти, що бідує при живому батькові. Така теза власне є підтекстом цього твору, що

випливає в результаті запрограмованого автором співставлення читачем заголовка оповідання із його буквальним смислом.

Впертістю відзначається також характер головного героя оповідання „Бабусин подарунок” Васька. Як і у попередньому випадку, ми маємо тут лише штрихи зовнішності хлопця: „рудий, аж червоний”, „тільки брови йому були темні та очі сірі”, що засвідчують складність його характеру. Саме впертість допомогла підлітку здолати усі перешкоди та спокуси і зберегти бабусин подарунок – карбованець.

Образ бабусі маленької, сухенької, спрацьованої є ніби обрамленням: оповідання починається і закінчується тим, що Васько відчуває біля бабусі спокій, тепло, ласку і любов. Це людина, яка уособлює для хлопчика саме Буття: труд, хліб, добро, людяність. Тому онук сприймає карбованець не просто як річ. Для нього це – символ – заклик бути схожим на бабусю у праці, у відношенні до людей, до життя. Саме тому хлопець вперто повертає назад дарунок, долаючи високу гору і вступаючи у двобій з гадюкою. Саме тому Васько викуповує за того карбованця картуза Микити. Саме тому, що підліток сприймає монету через призму рідної людини і надзвичайно дорожить подарунком, останній повертається до нього, не зважаючи ні на що. Спрямовуючи читача на співставлення назви твору та змісту, автор підводить його до вказаного висновку.

Глибокий смисл на рівні підтексту криється в оповіданні „Федько-халамидник”, об’єктивізації якого сприяє композиція твору. Це – приховане порівняння життя хлопця з багатої сім’ї і бідняка, характерів тихоні-боягуза та відчайдушного розбишаки-добряка, зіставлення підлості і порядності. Хоча протягом усього тексту автор на словах запевняє реципієнта, що Толя – ангельске створіння, а Федько – „чистий розбишака-халамидник”, „Словей-Розбійник”, який постійно спокушає Толю на різні авантюри, насправді ж вчинки персонажів свідчать зовсім про інше. Хлопець-багатій і збреше („недорого візьме”), звалюючи свою провину на Федька, або скаже неправду задля власної вигоди (випадок біля річки). Федько ж займає абсолютно протилежну позицію, за що частенько буває битим. Лише один раз поступився він власними принципами (підтвердив нечесну інформацію про те, що змусив Толю переходити по крижинах ріку), але це був

виняток, який підтвердив ключове правило його поведінки. Зроблено цей виняток було із співчуття до Толі. Сміливець Федько витяг із холодної води хазяйського сина і абсолютно не претендує на подяку та лавровий вінок. Добрі вчинки Федька по відношенню до Толі обернулися лихом для нього самого. Застудженого, з високою температурою, у гарячковому стані карає малого рятівника батько. Не витримав ослаблений організм наруги над тілом. Підліток помер, так і не сказавши батькові, що не в чому не винний. Не зізнався, правда у наклепі і Толя. Мало того, він навіть не перейнявся трагічними подіями: „Коли Федькова труна сховалась за рогом вулиці і не було вже нікого видно, Толя одійшов од вікна, перекрутившись на одній нозі й побіг гратися з чижиком”. (Пташку він брехнею виманив у матері Федька, сказавши, що виграв чижика у її сина).

Це останній штрих В. Винниченка у непрямому зіставленні двох характерів, двох людей. Твір же в цілому автор змушує читача сприймати як антитезу, яку треба розуміти у дзеркальному відображенні. Так і спосіб авторської оповіді про кожного з дітей абсолютно не співпадає з їх вчинками, тому реципієнт самостійно мусить вирішувати, „хто є хто” і на чиїй стороні письменник. Крім цього, неявне протиставлення зумовлює необхідність пошуку невисловленої додаткової інформації у даному творі: людей слід оцінювати за їх діями, а не за словами та зовнішнім виглядом. Ця прихована думка дає можливість зрозуміти смисл твору у повному об’ємі, на рівні тексту, підтексту і зумовлює адекватне сприйняття його змісту.

Слід зазначити, що всі оповідання збірки „Намисто” (не плутати з циклом) мають підтекст. І тільки усвідомлення єдності поверхневого та глибинного смислів свідчить про наближення до авторського розуміння цих творів.

ТЕКСТИ ДЛЯ ЛІТЕРАТУРНОГО АНАЛІЗУ

(Збірка В. Винниченка „Намисто”)

«ГЕЙ, ТИ, БОЧЕЧКО»

Семен Ґедзь постановив за всяку ціну здихатись Семена Комара. Життя ж не стало через бісового хлопця! З того часу, як пан прийняв до череди отого паршивого «скургуца», не було Семенові проходу від глузування всієї економії. Перше був він собі просто Семен, ну Семен-чередник, ну хай часом і Семен Ґедзь, якщо на прізвище покликати треба було. А тепер тільки Ґедзь та й Ґедзь, хоч чорта всім дай.

Бо й не можна було інакше, адже й той паскудник теж Семеном звався. «Агов, Семене!» А котрий Семен? Семен Ґедзь чи Семен новий? А як Семена нового ніхто на прізвище не знав, то всі й почали кликати: Семен Комар. (Бо як один Семен – Ґедзь, так другий, бачите, мав уже бути Комар.) Та так І стало на сміх усій економії біля череди двоє чередників: Ґедзь та Комар.

До скургуца був собі Семен Ґедзь бравим парубчаком, трошки, скажемо, ще молоденьким (чотирнадцятий минав), та дорослі парубки вже не гнали від себе, а часом котрий то й цигарки давав потягнуть. А як ішли на село на вулицю, так навіть самі Семена кликали, бо дуже вже вмів ловко витягати пісень. І що Семен дуже смугловидий був, І що щербина в роті була (вибила чортова кобила Рухля двоє зубів), і що шепелявив Семен, ніхто нічого того не помічав.

А як чортяка прибила до двору отого шмаркача, так усе й перемінилося. Ну, який же то парубок, що в парі з дитиною ходить? (Бісовому скургуцові всього десять років було!) А як на те, і Семен Комар шепелявив! Ну, почали помічати, що й щербина в Семена Ґедзя, і що ні «ш», ні «ж» він не вимовляє. Та до того ще чортів скургуц був тоненький, сіренький, білявий, ну, чистий, справді, комарик. А через це стало помітно, що товариш його – дуже смуглявий, аж чорний, як перепечена перепічка, з сивими плямами по лиці й жовто-карими очима, – таки, дійсно, справжній ґедзь.

А до всього Семен Комар був скургуц, поводатор старців. Правда, водив він тільки свою бабцю.

Та й бабця та не сліпа, а трохи глуха була. (Така собі крихітна, висхла, личко в зморшках та западинах, як почорнілий волоський горішок.) Та все ж таки старцювала, що не кажи. Значить, за товариша йому був скургуц, старченя.

І надала ж чортяка панові набачити стару на дорозі та зманити в неї її скургуца! «Я тобі онука твого в люди виведу. Пастухом, строковим робочим буде, гроші зароблятиме». Ну, стара, дурна, розжалілась та й віддала свого поводатаря у люди виходити. Сама стала все попідтинню та збоку дороги лазити (бо не було вже кому за неї слухати, переїхати глуху могли), а Семенові Ґедзю світ зав'язала своїм паршивим онуком.

А воно, оте осоружне старченя, ще й собі сміялося з Семена Ґедзя, перекривляло його в усьому чисто. Куди Семен Ґедзь, туди й скургуц. Сів Семен Ґедзь вечеряти, поруч нього вже Семен Комар. Оченятками нишпорить, носиком підсьорбує, неначе зовсім собі безневинненько.

– Та ти цого ціпляєсся до мене, цортова дусе?!

– А цого?

Та витріщиться, ніби злякається, ніби не розуміє нічого, хоч чорта йому дай. А всі так і перериваються зо сміху та перекривляють його:

– Та цого ти, Ґедзю, залом його не прострикнес, оцього парсивого Комара? Залом його, залом!

І чи Семен Ґедзь кашкета набакир надіне, Семен Комар уже й собі свою обдерту шапчину так само носить. З неї крізь дірки волосся стирчить на всі боки, її б на смітник викинути, а він її набакир натовкмачує, по-парубоцькому.

Чи Семен Ґедзь ловко крізь зуби набік чвиркне, кінчик язика показавши, як Семен Комар так само й собі.

Ну, чисто тобі, як ото, буває, пристане якась миршава собачка. Куди ти, туди й вона. Ти сів, і вона сіла. Ти побіг, і вона біжить. Обернешся, затюкаєш, вона вся скоцюрбиться, одбіжить і чекає. А пішов далі, вона вже за твоїми ногами тюпає. Тільки собачка щиро, а старченя паршиве тільки приставляється, що щире, що покірне та невинне.

Уже Семен Ґедзь пробував так: обидві череди доручав пасти Комарові, а сам собі лягав у холодочку та плів бриля або спав. І Семен Комар цілісінький день бігав од одної череди до другої.

(Укупі, одним гуртом пастися обом чередам не можна було, щоб телята не виссали корів.) І хоч би ж тобі, закляте, хмикнуло, хоч би слово бовкнуло, що Семен Ґедзь собі лежить, а воно ганяє.

Коли б не страшно було пана, так Семен Ґедзь хоч розкошував би собі за те, що скургученя глузувало з нього. Так не можна було: пан нишпорив, – чи пішки, чи верхи, чи на бігунках, – скрізь знайде. Та ще й, у підзорну трубу дивиться. Ти й не знаєш нічого і не бачиш пана, а йому тебе видко за кілька верстов. (Проклятий був пан, уїдливий!)

Семен Ґедзь уже й лаяв, І штурхав, і навіть бив не раз скургуца, отак ні за що, зо злості за сором свій. Тах скургуц тільки плакав, або просився, або втікав.

Але нікому не жалівся, не огризався, а навіть удавав, що й зла не мав на Ґедзя.

Але того, що треба було не перекривляти Ґедзя, не виставляти його на глум усім, нізащо кидати не хотів. І шепелявив так само, і шапку набакир носив, і одною ногою чухав другу, і кийком кидав, і брилі плів, І пісні співав, усе так само, як Семен Ґедзь. Навіть слова його переймав – до чого вже доходив! Семен Ґедзь любив собі казати «хоц цорта йому дай». Так і воно почало й собі за кожним словом: «Хоц цорта йому дай». Семен Ґедзь гукав на корів: «А куди з ти ото, а куди, дусе цортова?!» Так і Семен Комар і собі на своїх телят: «А куди з ти ото, а куди, дусе цортова?!»

А само таке собі ніби щире та невинне, наче й не перекривлялося. (Старці всі отакі немовби покірненькі та щирі!)

Ну, та Семен Ґедзь уже знав, як іздихатись цього старця.

І от сивий-сивий та рожевий, як дідусь зо сну, ранок. В сивину неба ввірчуються буравці диму з хат унизу. Роса ніжними холодними кольками лоскоче ноги, а тепла терпка пара загону – ніздрі. Корови сумирними, пильними і чистими очима слідкують за кожним рухом Семена Ґедзя.

– Сьогодні поженемо череду до Трьох Копанок, – суворо каже Семен Ґедзь до Семена Комара. – Одчиняй ворота.

Семен Комар зиркає на Ґедзя, але покірно сьорбає гостреньким носиком, підхоплює лівою рукою торбу з хлібом і біжить одчиняти ворота.

До Трьох Копанок – так до Трьох Копанок. Він ніби до всього готовий, на все старанний. Скажи йому Семен Ґедзь, що

сьогодні вони поженуть до трьох чортів, він так само тільки сьорбне носом І побіжить одчинять ворота.

А тим паче до Трьох Копанок! Паші ж бо там – на сто черід вистачить. Та ще якої: хочеш степової, – пусти череду горбом; хочеш лугової, – зжени в долину, в осоку, у лози.

Та не тільки худобі, а й собі там є чим поживитися: побіч пасовиська розляглися пишні, кучеряві баштани. І чого-чого там тільки немає: рябі, чорні, білі кавуни (правда, ще зелені, лежать у ямках під гудиною, як немовлятка в колисках); великі, з колючими бородавками і жовтявими пасочками, як у зелених жаб, огірки; червоні, як борідка в півня, баклажани (тепленькі від сонця, з ніжною, немов губи дитини, шкуринкою); жовті брилі соняшників; густо-зелене, соковите пір'я цибулі; покручені кучері гороху. Ай, боже мій, тільки аби не забув солі взяти в торбу та панові не попався, а то просто рай та й годі.

(Діда-баштанника не страшно, – курінь його геть-геть на другому боці баштану, біля дороги. Є тут, на межі, другий курінь, та ніякого сторожа а ньому немає, порожній стоїть, хлопці в ньому від дощу та спеки ховаються.)

От одне тільки недобре тут: треба страшенно доглядати, щоб худоба на баштан не залізла. Пан дозволяє пасти біля Трьох Копанок. Паси, будь ласка. Та тільки гляди: зайде хоч одна корова, хоч одне теля на баштан, – за півроку служби вищитується. Отож півроку служи дурно за те, що теля якогось соняшника надгризе. Або ж пильнуй, та так пильнуй, щоб і не наблизилась ні одна до межі.

А як ти його впильнуєш, коли душі чортової худоба так тобі й преться на той баштан, наче її шворкою щось туди тягне. А надто телята та лошата. Тільки те й роби, що бігай з одного краю на другий та відганяй. Ні полежати тобі, ні бриля спокійно поплести, ні в холодочку посидіти. А про спання вже й думки не може бути. Наспав би собі років на п'ять служби в пана.

А пан раз у раз, як тільки череда пасеться коло баштану, так і стежить, щоб спіймати на шкоді. Та не кричить, не застерігає, а навмисне ховається та поза лозами низом прокрадається, щоб застукати худобу на живій шкоді. Вже отак Семен Ґедзь одслужив йому дурно півроку.

Тим-то він і не любить ніколи ганяти череду до Трьох Копанок.

А от сьогодні чогось усе ж таки рішився.

Семен Комар міг би не схотіти туди гнати. В нього своя череда, – худоб'яча малеч, – телята, лошата та вівці, І Семен Ґедзь над ним сили не має, за свою череду Семен Комар сам одповідає. Але Семен Комар нізащо ж не відстає від Семена Ґедзя. До Трьох Копанок – так до Трьох Копанок.

І от попереду, підбрикуючи та вихвицуючи, виступає скургуцова малеч, а за нею, трохи відставши, поважно суне рогата Ґедзева череда.

Сонце продирає червоними пальцями дві хмарини на далекому-далекому обрії. Туманець ніжним павутинням обсотав панський сад унизу. З пшениці гаркаво дражняться перепелиці.

Семен Ґедзь, ідучи понад золотим тинком пшениці, висмикує стебло за стеблом, обриває колоски і робить із стеблин цілий снопик. На цілий день вистачить плести!

Та ще не кінчає складати стеблини, як скургуц, озирнувшись, і собі біжить до пшениці. І воно висмикує стебла, і воно підбирає їх! От проклята душа!

Семен Ґедзь люто шпурляє ґирлиґою по ногах Молдаванки, що підбирається до хлібів, і кричить:

– А куди ти ото, а куди, душе чортова?!

Семен Комар озирається, потім дивиться на свою череду і теж шпурляє кийком у теля. І весело-люто гукає:

– А куди ж ти ото, а куди, дуще чортова?! Га?!

Семен Ґедзь піднімає ґирлиґу і бурмотить:

– Стривай, стривай! Покривишся ти мені сьогодні на кутні, чортова душе!

Сьогодні – середа. А щосереди стара старчиха лазить одвідувати свого онука. От і відвідає.

Семен Ґедзь аж посміхається про себе, зловтішне зачорнівши діркою вибитих зубів. А щоб Семен Комар раніше часу не здогадався, він ізсуває кашкета на потилицю і заводить «Бочечки». Спочатку густим голосом розгойдується-розгойдується, а тоді, немов кібець, що вхопив на землі здобич, як шугне вгору, як попливе ним, так аж руку прикладає до щоки і очі приплющує.

Гей, ти, бочечко,
Гей, дубовая,
Гей, що в тобі наливка,

Гей, да медовая.

Молдаванка та Мазунка, що знову підсуваються до хлібів, озираються і, задоволене помахуючи заляпаними хвостами, прямують просто до пшениці, – тепер хоч під носом у нього шкоду роби, не помітить.

Що в тобі наливка,

Ген, да медовая,

Гей, з ким я тебе пить буду

Молодая.

Ну, Семен Комар, почувши спів, зараз же й собі. Шапчину на потилицю, праву руку під щоку і на все поле:

Гей, ти, бочечко.

Гей, да дубовая...

Семен Ґедзь розплющує очі. Молдаванка вже скубе колос пшениці.

– А куди ж ти ото, га?! А куди, душе чортова?! Га?! Молдаванка стрімголов кидається від пшениці в череду, і гирлига попадає в зад Мазунці. А Семен Комар аж вихиляється, аж назад трохи не падає, та все виводить, та все виводить «Бочечки».

Семен Ґедзь посміхається: співай, співай, поспіваєш ти іншої сьогодні, скургуце чортів!

Сонце зовсім сходить тільки тоді, як череда підходить до Трьох Копанок. У лузі ще сіро, ще туман пасмами повис у лозах. Десь росяно там. Так нехай же спершу туди скургуц іде. А як сонце почне припікати, тоді на горб його.

– Агов, Семене! Жени своїх у лози, а я тут буду. Та дивись, щоб знизу в баштан не залізли!

Семен Комар хитає головою і жене свою малеч униз, а Семен Ґедзь одсуває череду далі від баштану й сам сідає під куренем. (Лягати – небезпечно, ще, крий боже, задрімаєш – та й пропало півроку служби.) Він виймає з торби початий бриль, вставляє в плетиво нову солому й, озирнувши пильним оком усю свою рогату армію, починає плести.

А внизу хилитаються лози, наче від подувів одурілого вітру, то туди, то сюди, – то телята поміж них. Серед гілля та осоки не видко ні череди, ні пастуха, тільки вівці, неначе табунець сірих горобців, на горбику длубаються.

Семен Ґедзь із усміхом зирка туди; та й росяно ж, мабуть,

там. Отож нехай, нехай помокне чортів скургуц. Ач, причепилася московська пеня, влипла в чоловіка, як трясця. Ну, та як приліпив пан, то сам же й одліпить!

Семен Ґедзь плете, на худобу поглядає та все на сонце зирк та зирк, – чи хутко стара прителіпається. Звичайно вона так на обід з'являється. Ну, сьогодні, мабуть, припізниться, по степу череду шукаючи.

І на баштан Семен Ґедзь сьогодні не лізе, навіть не дивиться ні на горох, ні на огірки. Не до огірків сьогодні. Золото хай росте там, не полізе сьогодні.

А стьожка плетива стає все довша та довша і тягнеться за Ґедзем як довжелезний золотий вуж. А сонце підтягається, наче панікадило в церкві, все вище та вище. А худоба вже подекуди полягала й ремиґає. Хутко вже поїти треба гнати. А старої все нема та й нема. Гей, лишенько, та чи й прийде сьогодні? Треба голос подати, може, десь тут за баштаном лазить, та не бачить череди. І Семен Ґедзь, задравши голову, заводить:

Гей, ти, бочечко,

Гей, да дубовая...

Але, згадавши, що стара – глуха, плює й змовкає.

Дужче обвіває густим, теплим духом чебрику, що росте понад межею. Трава вже не свіжить ніг. Під кашкетом збирається піт і лоскотливими сльозами стікає по лицях до шиї. Повітря мерехтить хвильками, хилитається і часом, як приплющиш очі, здається, що корови трусяться від заціпленого сміху.

Тихо-тихо. Ховрашки насмілюються до того, що зовсім недалечко вилізають із нірок, стають на задні лапки, а передні складають, як на молитву, і тоненько-тоненько пускають просто в Семена Ґедзя свистом, наче гострим блискучим дротиком.

– Ач, чортової душі ховрашня, не боїться! – сам до себе дивується Ґедзь. Але руку простягти за ґирлиґою та пожбурити в якогось – ліньки. Ех, огірків би накрасти, та баклажанчиків, та цибульки зеленої! Ото б пообідалось по-панському. А то вминай самий хліб. Ще й води немає.

А стара не йде та й не йде, хоч чорта їй дай! Аж ось таки тюпає стара тетеря! Руку до очей дашком приклала і вишукує свого любого скургуцика. Семен Ґедзь жвавенько схоплюється.

– Агов, бабо! Ось-о-сьо-о ми! Та тут же знову плює:

– Тю на тебе, лиха годино! Не чує ж старе луб’я. Агов, гей, сюди!

І кашкетом вимахує, як на орачів.

Стара кашкет помічає і, спотикаючись та поспішаючи, котиться маленькою темною грудочкою згори на Семена, паличкою підпираючись. Личко крихітне-крихітне, замотане хусткою, оченята без вій, червоненькі, закислі, посміхаються. Уст немає, тільки ямочка, а й вона, і носик, і всі зморшки посміхаються. Так наче сина рідного побачила.

– Ждоров, Шеменочку, ждоров, шиночку! А де ж мій лобуряка?

І зараз же витягає все личко й кліпає очима, наготовившись слухати.

– А Семен там, у лозах, – кричить Семен Ґедзь над самим лицем бабці й показує рукою вниз, – Я зараз прижену його вам.

Стара швиденько хитає головою, – розчула чи ні, – а все посміхається

– Ви посидьте тут у холодочку, в курені.

І Семен Ґедзь показує на курінь та навіть злегка підпихає до нього бабусю. Вона слухняно посувається за його рукою і шамкає:

– Шпашибі, шиночку, дай боже душі шпашіння... Щоб на тому швіті... Цариця небесна...

Навчилася попідвіконню харамаркати молитов, то й тут бурмоче собі.

Семен Ґедзь умощує стареньку в курені, нашвидку змотує стьожку свого плетива, хапає торбу та ґирлиґу і біжить до череди.

– Ану, гей!.. А куди? Гей!

Череда ліниво рушає вниз. Але Семен Ґедзь так поспішає, що ввесь час бігає від краю до краю і лупить ґирлиґою по клубах худобу.

Наблизившись до лугу так, що чути голос, він гукає в лози:

– Агов, Семене! Семене-е!

Семен Комар одразу вистрибує з осоки і відгукується, Його видко тільки від пояса, неначе в зеленій воді стоїть.

— Жени своїх до куреня! Там твоя бабця прийшла. Бери боком, обходом, щоб телята до корів не пристали. Та живо!

Семен Комар, як опечений, кидається до своїх телят і виганяє їх із лугу. (Ач, зрадів скургуц!)

А Семен Ґедзь потрошки зсуває свою череду на їхнє місце. Та тим не задовольняється, а жене лугом геть-геть далі від баштану.

У долині не так сухо та гаряче, як на горі. Болотяний гострий дух осоки парко обвіває лице.

Біля середньої копанки череда скупчується і довго п'є з неї та з калюжі. Семен Ґедзь нетерпляче чекає, потім сам припадає до води і смокче її витягненими губами. У куточку копанки розпласталось чорненьке жабеня з жовтогарячим черевцем І застигло.

В зуби зайшов холод, коліна промокли, в роті смак глини й болота.

Семен Ґедзь утирається рукавом сорочки, оглядає череду і швиденько вибирається з осоки на горб. Комарова малеч пасеться понад баштаном, а сам Комар зо своєю бабцею сидять під куренем.

Ще раз перевіривши, чи не може його череда підібратись до баштану, Семен повагом іде на гору, до куреня.

Семен Комар щось криком розповідає старій, аж ніби стрибаючи їй у лице. Та вітрець заносить слова у степ і нічого не можна розібрати. Ага, десь, видко, жаліється своїй бабці на Семена Ґедзя, бо як Семен Ґедзь наближається, то Семен Комар замовкає й починає швидко-швидко плести бриля.

Та Семен Ґедзь на це не вважає. Наче нічого собі не помітивши, він підходить зовсім близько і лагідненько каже до Семена Комара:

– Та чого ж ви сидите на сонці? Зайшли б у курінь, у холодочок. Ач, бабуня аж очима кліпають.

Бабуня справді кліпає червоними оченятками й привітно, всім личком посміхається до Ґедзя, нічого не чуючи. Але Семен Комар здивовано дивиться на Ґедзя:

– Еге, «в курінь»! А як залізуть телята на баштан?

– Не залізуть. Я постережу. Заведи, заведи бабуню в курінь. Бач, як їх сонце пече. Я постережу, не бійся. Заведи.

Семен Комар слухається і кричить бабці на вухо, щоб ішла до куреня в холодочок, бо тут дуже сонце пече, а Семен постереже, щоб телята на баштан не залізли,

Старенька слухняно, трудненько підводиться, й обоє залізають у курінь. А Семен Ґедзь іде з ґирлиґою вниз межею й відганяє ще далі від баштану черідку, сердито кричачи:

– Гей! Гей! А куди, душе чортова?!

Але, як тільки Семен Комар із бабцею ховаються в курені, він швиденько обходить черідку й без крику, поволі підганяє її назад до баштану. Дуже швидко гнати не можна, бо пан десь уже, може, стежить у підзорну трубу та помітить, що Семен Ґедзь навмисно заганяє худобу на баштан.

Надігнавши, він тишком підбирається до куреня, лягає біля . нього й прислухається до розмови. Двері куреня дивляться на гору, так що скургуц не зможе побачити, як знизу телята позалазять на баштан. А Семен Ґедзь, послухавши трохи, піде собі до своєї череди. Пан налетить, застукає телят та лошат на баштані і нехай собі тоді цілується з скургуцом та його бабусею.

О, щось питає стара. Семен Ґедзь прихиляє голову до куреня.

– А може, ти його недобре слухаєшся, синку?

(Ага, жалівся, видко-таки, чортів скургуц!) Скургуців голос зараз же криком перебиває бабине буботіння:

– Та я слухаюсь! Та то він так. Він – добрий. Він мене брилі плести вчить. От, бачите, якого бриля плету. О!

Семен Ґедзь примружує одне око: ач як бреше, – «брилі плести вчить». Сам, паршивець, підглядав, перекривляв та так і навчився.

– Еге ж, еге ж, гарний брилик. Учися, синку, вчися. Шануйся, то люди з тебе будуть. А як часом Семен чи накричить, чи як там, то зла на нього не май, синочку. Він – старший, він на добро тобі так.

– Та я зла не маю! Та я його слухаюсь! Та він же вже – парубок. Його, бабусю, великі парубки люблять та шанують. Єй-бо! Та він на спів первий на всю економію! От які Семен Ґедзь похмурює брови й здивовано дивиться вбік, прислухаючись усім лицем.

– Я, бабуню, ніколи з ним не сварюся. Я все роблю, як він каже. Я як виросту, то буду такий, як він. І співатиму так само і все-все. Мене вже й звуть Семеном Комаром. Він – Семен Ґедзь, а я – Семен Комар! От як! Мені добре з ним. Він – добрячий-добрячий, бабуню! Е, ні, я ніколи не сварюся з ним!

Семен Ґедзь іще більше похмурюється і кумедно випинає нижню губу, загнувши її донизу. Комаха залізла в холошу і лоскоче ногу, але Ґедзь боїться поворухнутися.

– І не сварися, синку, не сварися, дитино моя. Ви ж обидва – сирітки собі, наймиточки собі бідненькі, працьовнички гіркі. Одне одному помагати повинні, та прощати, та жити в злагоді. Я ж знаю Семенових батьків. Повмирали, бідненькі, покинули його, як-от і тебе твої батьки, сиріткою. Та в тебе хоч я була. Яка вже там стара та нікчемна, та все ж таки рідна. А воно ж, нещасненьке, по чужих людях, та без доброго слова, та голодне, та невмите, та босе росло.

Семен Ґедзь прикушує нижню губу, а вона все чогось труситься. Тоді він швидко озирається і бачить, що двоє телят уже на баштані, уже мотають головами, скубуть уже якусь гудину. Він робить люте лице, рачки відповзає від куреня, далі схоплюється на ноги й мовчки стрімголов летить униз, несамовито замахнувшися ґирлиґою. Телята, помітивши його, перелякано шугають убік і тікають до череди. Навздогін їм із шелестом, наче від крил шуліки, летить ґирлиґа і так б’є по ногах заднє теля, що воно аж присідає. І тільки тоді Семен Ґедзь на ввесь голос кричить:

– Ах ти ж, бісова душе твоя чортова! Ах ти ж, мацапуро ідольська! Куди, бодай ти йому виздихало?!

З-за куреня вибігає з кийком Семен Комар і біжить униз. І навіть здалеку видко, що очі йому перелякані.

– А що? На баштані були??! Га, Семене?

– Та ні, тільки підлазила чортова душа. От, кляте та вредне яке!! Так його туди й тягне, хоч чорта йому дай. Давай, Семене, гнати за Копанки. Хай йому біс із баштаном їхнім, хай він йому завалиться.

Семен Ґедзь на Семена Комара не дивиться, на телят сердиться, але Семенові Комарові щось чудне в його сердитому голосі чується.

А тут і бабуся до них чимчикує, за кожним кроком ціпочок наперед висилаючи. У другій руці в неї клуночок невеличкий.

– То піду я вже, дітоньки. Оце ж вам гостинчики від старої, бубличків трошки. А в вузлику, Семеночку, чотири копійки. Дві тобі, а дві Семенові. КанахветІв собі на празнички купите.

Семен Ґедзь одвертається і великим пальцем ноги підважує сухий кізяк. А Семен Комар бере бублики і зараз же подає їх Ґедзеві.

– На, Семене, заховай.

Семен Ґедзь повертається, зиркає на бублики й похнюплюється.

– Та чого ж мені? Ховай до себе.

Старенька не чує, але привітно посміхається поморщеним личком до обох.

– Та ти – старший, то хай у тебе буде.

І Семен Комар запихає Ґедзеві в торбу червоненький клуночок. Семен Ґедзь уже ґирлиґою колупає кізяк, наче не в його торбі длубається Семен Комар.

Бабуся прощається, бурмотить якісь молитви і потихеньку дряпається на гору. А хлопці розходяться: Семен Ґедзь біжить до своєї череди, а Семен Комар до своєї.

Відігнавши худобу геть-геть за Копанки, вони сходяться посередині між двома чередами, виймають із торби хліб, розв'язують із хустинки бублики і починають обідати, В одній руці шматок хліба, вмоченого в сіль, рудого, як кізяк, а в другій – рожевенький та білесенький бублик.

Раз хліба, раз бублика. Раз хліба, раз бублика. Оце так обід!

Потім, пообідавши, Семен Ґедзь зненацька обіймає Семена Комара за плечі й притягає до себе, так, значить, по-товариському, по-парубоцькому.

– Ну, а тепер давай «Бочечки»! Горою виводить умієш? Семен Комар увесь щасливо зашарюється і пошепки каже:

– Вмію.

– Ну, так підхоплюй!

І, прокашлявшись, Семен Ґедзь розгойдує пісню знизу:

Ге-е-ей, ти, бочечко...

Тут Семен Комар як не вистрибне, як не шугне вгору:

Ге-е-ей, дубовая, гей!

І голоси, обнявшись, ширяють над балкою, над чередами, над мерехтливими хвилями розпеченого сонцем повітря. Семен Ґедзь лівою рукою підпирає щоку (бо правою обіймає Комара), а Семен Комар І собі робить те саме, та ще й очі обидва примружують.

Гей, в тобі наливка

Та гей, медовая, гей!

Але тут над самими головами їхніми раптом чийсь голос:

– Так, так, хлоп'ята. Співаєте собі? Га?

Хлопці аж скидуються від несподіванки й озираються: пан! Верхи на Шмулику, в широченному брилі, а шия руда-руда та

гладка. Гострі маленькі очі, як два кінчики осоки, ласкавенько посміхаються, а настовбурчені вуса – неначе два снопики під носом.

– Любенько співаєте собі? Га? А худоба на баштані пасеться? Га? Чия то була на баштані?

Тут Семен Ґедзь здивовано витріщується на пана.

– На якому баштані?

А Семен Комар аж сірий, як кістка, став від страху.

– Та он на тому, серденько! От там-о-о! – любенько показує пан пужалном гарапника до баштану. – Пасли ви там?

– Пасли.

– А чия череда була оце тільки що на горі, коло баштану?

– Моя.

Семен Комар злякано зирка на Ґедзя: яка ж його там череда була, коли там були телята??! Пан теж ніби здивований.

– Твоя, кажеш?

– Моя. Та на баштані вона не була. Побий мене сила божа на цьому самому місці, як хоч на межі була одна нога!

І так же певно, так щиро це каже, що пан якусь мить мовчить, потім шарпає Шмулика за вуздечку, повертає й їде до баштану.

– Побачимо... – бовкає він.

Хлопці мовчки стоять і довго дивляться вслід йому. Вони бачать, як пан під'їжджає до баштану, як злазить із коня і, нахилившись до землі, щось розглядає. Потім помалу іде понад межею і придивляється, шукає слідів! Нарешті сідає на коня і їде собі вгору. Нічого, значить, не помітив!

– А що? Знайшов? – сміється Семен Ґедзь. – Щоб ти собі трясцю знайшов, душе чортова! Гайда пити до копанки!

І, знову обнявши Семена Комара, по-парубоцькому, за плечі, Семен Ґедзь весело відпихає кашкет аж на потилицю, підставляє підсмажене лице до сонця й затягує:

Ге-е-ей, ти, бочечко...

Семен Комар теж одсуває шапчину аж на шию, обіймає Ґедзя за став і підхоплює:

Гей, да дубовая, гей...

Мазунка проводжає дві сплетені в обіймах постаті аж донизу, зітхає й лягає біля жовто-перістої Німкені.Степ мерехтить і густо та солодко дихає чебриком.

«ОЙ ВИПИЛА, ВИХИЛИЛА...»

Сьогодні вітер – пан над небом, степом, над усім містом. Небом жене кучугури жовто-білих хмар, перевертає ними, як перинами, сіє хмаряним борошном по небесній блакиті. Степом суне величезні запони пороху, затуляє ними сонце, обгортає сірим, бурим волоком усе місто внизу. І будинки, церква та сади, – неначе спіймана в той волок риба та жабуриння, – ледве проглядають крізь плетиво пилу.

Люди на вулицях низенько схиляють голови перед паном вітром, поштиво держаться за шапки і жмуряться, кривляться, кліпають очима. Дерева хиляться всі в один бік, усі трусяться І всі хочуть од страху до землі прилипнути. Дахи скриплять, тини тріщать. Кури позабивалися попід повітки та паркани, а горобці позатихали та понашорошувались у затишку. А пан гуде, а пан шипить, свистить, гасає. І ні впину йому, ні перепони нема.

Що пан, то пан, та не над усіма. Гришка, Муся, Котик та Юшка анітрішки не бояться його. Він і так, він і сяк, то з одного боку хапне лапою, то з другого метне хвостом, то згори налетить, то спіднизу підкотиться, – шкода, ніяк не дістане: бо захищають їх дві високі стіни довжелезних амбарів, що сходяться отут гострим кутом. А в самому гостряку того кута і сидить собі вся компанія, наче на печі. Перед ними пустир, за пустирем унизу місто, над головами хмари пороху, в поросі скажено женуть папірці, пір'я, солома, а компанія собі полежує, посвистує, покурює. А хотіли б, то й у «пувички» грали б собі. Та поки що не грають, – нехай Ланка надбіжить.

Тепер між. собою не хочеться грати. Тільки з Ланкою і тільки проти неї! Навіть Юшка, Ланці закадика. Бо й у нього ж, паршива, повигравала усі ґудзики, не пожаліла. І скільки вона тих «пувичок» понавигравала у всіх, так аж страх! Повні кишені раз у раз додому носить. Котика дома вже два раза сильно били за те, що з усіх штанів, пальт, кохтин ґудзики пообрізував. Муська попрогравала всі сімаки, що збирала одночасно з Гришкою. А сімак же – не «пувичка», як який, то й десять, а то й двадцять ґудзиків вартий. Гришка своїх не програвав, то правда, так йому добре: в батьків своя крамниця, – забрався, як ніхто не бачить, і набрав ґудзиків, скільки схотів. І не треба сімаків розмінювати, щоб програвати Ланці.

І що то таке з тою Ланкою сталося?! Як сказилася, – майже ж не буває тепер, щоб вона програла, щоб не поцілила в ямку. Як не далеко «пувичка» від ямки, неодмінно зажене. Якось так, неначе кішка, уся збереться, наїжиться, очі гострі, пальці скручені, – клац ними, й «пувичка», як по нитці, просто в ямку біжить.

Та й уся вона тепер інша стала: така важна, та стара, та хазяйновита, та задавака. На вулицю, чи в степ, чи навіть на річку її й не докличешся. Куди там, – адже ж вона – хазяйка тепер! Як занедужала мати на ноги, та ні на базар сама, ні до печі, нікуди не може ступити, так з того часу Ланка й загнула кирпу. Бо вона ж тепер і на баззр ходить, і обід варить, і хати прибирає, і воду таскає. Та ще й материну роботу заказчикам розносить. А мати тільки за машинкою сидить та шиє. (Скільки то тих виграних Ланкою ґудзиків понашивала вона, ой-ой-ой!).

Одне слово, стала хазяйкою на всю губу. А саме ж таке, що ще тільки перший клас скінчила. Вісім літ усього а здається на всі вісімнадцять. Подумаєш, яка штука: на базар ходити! Кожний ходив би, коли б у матері ноги захворіли. Але треба тільки подивитися, як вона пишно додому зо своїм кошиком вертається. В кошику тому дві цибулини, три картоплини та рудий іржавий оселедець, а пихи в «хазяйки» стільки, наче ввесь базар з собою забрала., Котик раз хотів зазирнути чи витягти щось із того кошика, так Ланка так гепнула його кошиком у живіт, що аж ноги задер бідний хлопець.

Ну, а найдошкульніше було те, що обгравала ж усіх, наче овець стригла. І шкода ґудзиків, і дивно на себе, і соромно: що ж це, всі вони гірші за неї, чи що?!

– Та даваймо грати, Ланка, мать, не прийде. Бо вітер. А як вітер чи дощ, так у матері ноги дуже болять і Ланка воду парить.

Котикові не терпиться і дуже кортить швидше пограти на ті ґудзики, що позрізав учора з рукавів у гостей. Гостей найшло вчора таки чимало до батька, парко, душно було, піджаки поскидали, от він і поживився. І пувички такі ловкі, блискученькІ. Правда, всі маленькі, бо з рукавів. Та з передів небезпечно було зрізати, відразу помітили б.

Але Мусі не хочеться грати без Ланки. Ну, що за щастя виграти в Котика, чи в Юшки, чи навіть у Гришки. От у Ланки, оце так! Та понавигравати-понавигравати в неї стільки, щоб аж скорчилась од досади ота скупердяга й задавака!

Ну, коли так, то Котик сам з собою починає грати. Вітер часом заскокує й надимає йому міхуром сорочку на спині та задирає, як курці хвоста, чуба ззаду. А всі лежать під стіною і ліниво дивляться на нього.

Аж от раптом чується збоку крик: «Агов!» Усі швидко повертаються в той бік: Ланка! Біжить і на бігу косиці свої на голові вмощує. А їх у неї така сила, і так вона їх круг голови обмотує, що то вже й не голова, а наче плетений із темної лози кошик, перевернутий догори денцем.

Та от і до кумпанії вибігає тепер уже не так, як раніше. То, бувало, як вирветься на вулицю, то з радості аж танцює вся. Кругле личко грає ямками на щоках та підборідді, кирпатенький носик задиркувато стирчить догори, очі прискають сміхом, як із двох сикавок. Та смішна така: підіпреться, бувало, одною рукою в бік, у другу ганчірочку (замість хусточки) і, підтанцьовуючи, загонисте виспівує:

Ой вилила, вихилила,
Сама себе похвалила,
Бо я панського роду,
П'ю горілочку, як воду.

Зовсім так, як часом співала її мати, коли ноги не боліли та під чаркою була. Так само навіть хитренько одне око прижмурює, ніжкою пристукує і підморгує.

А тепер не співає, не підморгує, а до гри вибігає, як до роботи. Швидше, швидше давайте навигравати їй пувичок, і вона знову побіжить додому пришивати їх заказчикам. А зелені, як у кішки, очі її так і ходять, так і ходять од жадності. А така ж була славна, весела та дружна, – перша, бувало, всякого з біди виручить, собі бебехів од матері заробить, а товаришеві поможе. А тепер, як у хазяйки пошилася, – еге! – у товариша останнє забере.

Ланка підбігає, нашвидку обводить усіх оком, заклопотано зирка на небо (скільки, мовляв, часу має на «роботу») і хитає головою на ямку:

– Давайте грати, чи що?

І вже виймає з кишені свого плесканого сімака, що його й чорт не зажене в ямку, крім неї самої.

– Давай, – устає Гришка й обережненько відклада свою коробочку з сімаками під стіну. Тими сімаками, що в коробочці,

він ніколи не грає, бо це в нього не прості сімаки, а «калєкція». Там є такі сімаки, що тільки самі генерали носять і ні в одної душі в їхньому городі немає: золоті, великі, з крилами та лапками. За один такий сімак сто «пувиць» дай, та й то не купиш. Ланка вже підсипалася, щоб виграти в Гришки сімаків із коробочки, так Гришка не дурний, нізащо не грає на них.

Тінь од амбарів пересувається вже за ямку, І сонце тепер ні в голову не пече, ні в очі при грі не б'є.

Грають тільки Муся, Котик, Гришка та Ланка. А Юшка – ні, бо в нього ні одного ґудзика немає. Ще вчора одірвав останнього від своїх штанів і застібається тепер цурупалком.

Ну, Ланка, розуміється, зараз же вся наїжується, як кішка за горобцями, губи стають тоненькі, очі вузенькі та колючі. ї кида вона свого проклятого сімака так, що все він або в саму ямку поціляє або найближче до ямки пада. А вже як чий ґудзик найближче до ямки, тому першому й заганяти інші „пувички" в ямку. Ну, а на це Ланку мама родила: один за одним, один за одним, так і біжать з-під її пальців усі ґудзики в ямку. Майже нікому й бити не дає!

У Гришки губи, вуха і лице стають червоні-червоні, як Мусине намисто. А вії через те ще жовтіші та пухнастіші. Він уже й доріжки від ґудзиків до ямки рукою розмітає та губами продуває, і пальці так само, як Ланка, складає, коли б'є, і оком довго-довго виміряє. Та все ні до чого, – Ланка з-під носа видирає!

– Не хочу більше грати! – каже нарешті Гришка й відходить до своєї коробочки.

Гришка – добрий і м'який, але дуже не любить бути у чому-небудь позаду когось. Тоді він стає не то сумний, не то ображений і все дивиться кудись убік своїми сивими, у жовтих віях, очима.

– Оттако! – дивується Ланка. – А хто ж казав, що на цей раз живою мене не випустить? Хвалився, що й сімака мого виграє, а сам тікає.

Хитра паршивка: ото, щоб тільки під'юдити, щоб розсердився та знову грав. Та Гришка не піддається:

– Казав, то й казав...

А сам бере в руки свою коробочку й починає розглядати сімаки.

Вони чепурненько рядочком лежать усі, неначе крихітні диньки на темному ряденці. Одні зовсім прості, солдатські, сиві;

другі біло-срібні; інші жовтяві, плескуваті, з якимись сокирками та гачками; ще інші – темно-жовті, кошлаті, пукаті, а деякі – ясно-золоті, поважні, великі.

Всі зараз же зближаються до коробочки й зазирають у неї, стукаючись головами.

– Оце так сімачки! – зітхає Котик і обережно, як до дитини в колисці, просуває палець у коробочку й торкається ним до сімака. Гришка не забороняє, він – добрий і не жадний.

– А який найдорожчий? – суворо питає Юшка.

– Оцей, – показує Гришка на маленького, чудернацького сімачка, що, наче золота кузочка, склавши крильця, лежить посередині.

– Оцей?! Такий маленький?!

– Еге, маленький! А він – німецький. У нас такого й за сто рублів не купиш.

– А диви! Яке!

Ланка стоїть збоку і гостро дивиться через голови на коробочку. Вітер ззаду закида їй пухнасті пасма волосся на очі, лоскоче ними ніс, а вона й не відкидає, тільки водить головою, як од мух.

– Що, Ланко, якби тобі оці сімачки! Га? – ущипливе посміхається Муся.

Ланка нічого не каже, тільки все дивиться в коробочку, на сімаки. А вони ж, як золоті ромашки, тихесенько лежать собі на денці.

Тут Гришка зачиняє коробочку і глибоко зітхає:

– Ех, нема в мене ще одного сімачка! Ну й сімак! От сімак!

І аж головою скорботно хитає. (А вуха все ж таки горять, як хрести на церкві ввечері.)

– А який же він? – злякано питає Котик.

Гришка якийсь мент дивиться в далечінь, на місто, засотане жовто-бурою хмарою пороху, і знову зітхає:

– Позавчора в городському саду на одному генералі бачив. Не наш генерал. Я наших усіх знаю. Приїжджий.

– Німецький?

– Ні, мабуть, не німецький. Тільки нетутешній. Двома рядками, отако-о, по грудях сімаки. Ще й ззаду два. Білий такий, коротенький мундир, літній, значить, а на ньому оттако сімаки.

Ще й ззаду два. В мене нема ні одного такого.

– А який же він, той сімак?

– А такий: по краєчку наче ниточка золота, вузликами. Сам увесь темненький, як-от п’ятак, а ниточка ясна, золота. Потім шапочка з такими неначе вушками.

А Ланка пильно слухає, і аж уста їй злегка роззявились. Куций носик, побризканий ластовинням, вкрився потом, як росою, кругле, туге личко з ямочкою на підборідді — непорушне, тільки зеленкуваті, з сірими блисками оченята швидко слідкують за кожним рухом Грищиних рук.

– А хіба такого ґудзика купити не можна? – знову суворо питає Юшка і спльовує набік.

– Еге, купиш! Я вже питав. Нема. У нас такої форми не носять, так і ґудзиків таких немає.

– А одрізать?

– У кого?

– Та в того самого генерала.

Гришка аж тетеріє й мовчки дивиться на Юшку: жартує чи справді. Бо Юшку, як коли, то й не розбереш, чи сміється, чи насправжки.

Але Юшка суворо підсьорбує носом і ще дужче похмурюється.

– Авжеж! Узять та й одрізати!

Муся аж у долоні сплескує, ї худеньке, рябеньке личко її від страху стає ще довше.

– Яке каже! Сказився?!

– А чого сказився? Узять та й одрізать. Нехай тоді генерал казиться.

Гришка тільки кліпає сивими, немов трохи сонними очима: та ні, сміється Юшка.

– Як же ти одріжеш? Хто ж тебе пустить різати в нього «пувиці»?

– А я й просить не буду, щоб пускали. Сам одріжу. Що даси за генералового сімака? Кажи враз!

Котик навприсядки злякано заглядає збоку в лице Юшці: невже ж справді буде різати генерала?!

Але Гришка зітхає й, не відповідаючи, знову бере коробочку в руки.

– Та ні, ти кажи: що даси?

– Сто рублів! – скрикує Котик.

– А ти сядь! – пхає його Юшка. Котик падає назад, задравши ноги, й уже збирається заплакати. Але Муся зараз же заспокоює його:

– Казала мати, куліш перекидати. Забув?

Ну, як куліш, то нічого, Котик плакати не буде. Він тільки трошки відсувається від Юшки.

– Ну, а справді: що даси? Га, Гришко?

– Та що хочеш: ножика, м'яча, шаблю. Тільки достань. Тут Юшка перестає їжити брови й задоволене сміється:

– Ач, ловкий який: «достань»! А на каторжні роботи не хочеш?

– За що?

– А за то. Що ж ти думаєш, у генерала «пувицю» одрізать – це все одно, що Котику куліш перекинути? Враз тебе в кандали закують і під розстріл.

Котик із жахом ширить очі й водить ними то з Гришки на Юшку, то з Юшки на Гришку. Але Гришка не піддається:

– За що?! За ґудзика?!

– А щоб ти знав!

– Та під розстріл?!

– А що ж?

– Хе! Розкажи своїй бабі. Під розстріл!

– Ну, може, й не під розстріл, а в поліцію заберуть як пить дать, брат.

– Ну, в поліцію...

– А там, думаєш, з медом? Як на каторжні роботи приставлять, та як у кандалах, так, думаєш, легко? Ого!

А Ланка слухає так пильно, наче й справді Юшка буде в генерала ґудзики відрізати та на каторжні роботи йти. Але Гришка зо сміхом спльовує набік:

– От сміливий! Одрізав у генерала сімака! Ну, тут Юшка по-справжньому вже сердиться:

– Та за твого паршивого м'яча щоб ото долю свою в кандали закувати?! Бач, масалка!

– А хіба я тебе силую?

– А ти ж кажеш: «достань».

– Так ти ж сам питав: «А що даси?»

– А ти й повірив?

Муся схоплюється на ноги. Е, вже почали! Цей Юшка раз у раз отак: сам заведе-заведе, а тоді до інших чіпляється.

– Ану, гайда ще в пувички! Гришко, ходім! Ланко, бережись!

Але Ланка якось чудно витріщилась на Гришку й стоїть, як задубіла.

– Ну, Ланко! Гайда!

Ланка швидко зирка на Мусю й іде до ямки. Але тільки всі поставали вряд, щоб кидати ґудзики, як вона зненацька бухка до Гришки:

– А цебер дав би за генеральського сімака?

У Гришки одвисає губа від здивування.

– Який цебер?!

– Та такий. Простий. Ну, цебер. Маненький. У вас у лавці є.

Гришка нічого не розуміє. Та й ніхто не розуміє. Чого цебер? Який цебер? Сімак і цебер. От тобі й маєш!

– Та ти що; хочеш, може, в генерала сімака одрізать?

– А даси цебер?

Єй-бо, здуріла дівчина: цебер та й цебер. А очі гострі та жадні, неначе ґудзика до ямки заганяє. Значить, не жартує. Е, ця не як Юшка, ця не жартує.

І Гришка, і Юшка, всі бачать, що тут уже не жарти, що ця скажена навсправжки готова в генерала сімака різати.

Сиві, півсонні Гришин! очі якийсь мент ошелешено кліпають на Ланку, і губа одвисла.

– Та ти справді?

– А даси цебер?

– Тю на неї! Що за цебер такий?!

– Та який цебер?! Диви! Тут уже й Ланка сердиться:

– Який, який! Цебер та й годі! От такий, як у вас у лавці стоять. От такий. Зовсім маленький.

І навіть рукою показує, який саме від землі.

– А як же я тобі його дам?!

– А як хочеш. Візьми та й дай. Викоти ввечері на двір та сховай десь. А потім з Юшкою принесеш мені.

– Та нащо тобі той цебер??

– А от так. Даси цебер, достану тобі генеральського сімака.

– Як же ти достанеш??

– Одріжу.

– В генерала?!

– Та не в тебе ж.

Сказилася дівчина, істинно сказилася. Ні поліція, ні каторжні роботи її не лякають. У генерала сімака різати!

– Та як же ти будеш його різати?!

– А так. Одріжу та й годі. Ти тільки покажи мені його здалеку.

– Генерала?!!

– Та не Юшку ж.

Куди там уже в ґудзики грати! Які тут у біса ґудзики, коли таке страшне діло затівається.

Котикові очі стають такі перелякані, неначе його спіймали з цигаркою. Юшка раз за разом підхлюпує носом і не зводить очей з Ланки. Гришка не знає, що сказати. Муся зблідла. Тільки Ланка так само швидко, гостро й хижо бігає по Гришці очима.

– Ну? Даси цебер? Кажи!

Та тут уже не цебер і навіть не сімак у голові. А як же ж вона різатиме того сімака в генерала, – от що! А як у поліцію заберуть? А як під розстріл пошлють? Хто ж знає, може, й справді за таке під розстріл?

Та цій скаженій усе те нічого, їй аби цебер. Коли, та як, та який саме цебер дасть їй Гришка. Та щоб наперед викрав із крамниці, та щоб сховав, та щоб усі побожилися, що не дадуть обдурити.

А про сімак і клопоту нема, неначе вже відрізала його та в кишені їй лежить.

Аж вітер од здивування притих. Аж небо стало жовтогаряче вгорі та буро-цегляне над містом.

Ну, що ж, Гришка готов хоч сьогодні вкрасти цебер із крамниці та з Юшкою занести його на глинище. Там ніхто не буває. А коли закопати в землю, то, як і забреде хтось на глинище, все одно не побачить. Як Ланка здобуде сімака, тоді хай відкопує собі свій цебер та й несе його з Юшкою додому. А як не добуде, тоді Гришка з Юшкою відтарабанять його знову до крамниці. А Ланка тоді вже нехай сама за себе розплачується чи в поліції, чи на каторжних роботах, чи як собі знає. Гришка за це вже ніяк не відповідає.

– Б’єш так руку?

– Б’ю!

І пришелепувата дівчина з розгоном ляпає по простягненій Грищиній долоні рукою. Гришка затискує її руку й хитає Юшці головою:

– Розбий.

Юшка суворо розрізає ребром своєї руки зціплені руки Гришки та Ланки. Договора складено й припечатано. Тепер уже годі, тепер уже ніяка сила не розірве.

– А коли ж генерала показувати?

Ну, генерала показати не штука. Хоч сьогодні, хоч завтра, коли хоч. Та його й показувати нема чого, він щодня бува в саду, як музика гра: такий товстелезний, круглий та куций, чиста тобі біла цибулина по стежці котиться. Очі банькаті, чорні, а пика червона, аж сиза. Один він такий на ввесь сад, одразу впізнати можна. А з ним раз у раз дві пані, одна стара та погана, а друга молода та ще поганша.

Та Ланка, проте, хоче-таки, щоб Гришка показав сам. Хтозна, ще нападеш на іншого кого. Пани та генерали всі товсті.

Добре, Гришка готов показати. Хоч зараз.

Ланка дивиться на небо, – чи встигне вона зараз і в сад збігати, й додому до вечері не спізнитися.

– Ну, гайда зараз! Тільки я додому заскочу. Жди мене біля Хаїмового рундука!

Але тут виступає Юшка:

– Тільки ж глядіть, хлопці: нікому ані слова! Чуєте? А то всіх на каторжні роботи. Чуєш, Котику? Боже тебе борони! Мовчи!

Котик злякано шепоче:

– Я мовчатиму.

– Ну, а тепер гайда!

Ланка біжить уперед, на бігу стягаючи плетиво косичок на голові, бо воно від бігу розлізається. А всі помалу сунуть за нею.

Правда: винести цебер, хоч і маленький, із крамниці так, щоб не помітили, потім таскати вулицями аж до глинища, та скочувати до ями, та закопувати – все це не легка справа. Але що вона супроти того, щоб сімака в генерала відрізати? Дурниця. Ну, прочуханки дали б, коли б спіймали. Та й годі. А там же тільки

подумати, та й то страшно: відрізати в живого генерала ґудзика! На ньому, при ньому, при всіх! Та тут же каторжні роботи як пить дати!

Що й казати: Ланка спаршивіла, Ланка закопилила губу, Ланка готова тепер у найближчого товариша останню «пувичку» з штанів одгризти. Це все так. Та все ж таки шкода, як загине за якогось там паршивого сімака. Хай він йому сказиться, тому генералові, хай він згниє на ньому. І на чорта їй отой цебер?! Хазяйка, бач, на хазяйстві цебер їй потрібний. Так за нього, на каторжні роботи йти чи, може, й життя рішатися?!

Та куди там: і не кажи їй нічого, і не слухає, тісно губи тулить і одно товче: цебер та й цебер. За цебер вона готова в самого сатани хвоста відрізати.

Але, здається, легше вже в самого сатани хвоста різати, аніж у генерала ґудзика. Як це можна зробити? Яким способом, матінки рідні!

Муся аж ногу об ногу чухає з цікавості, нетерплячки та страху. Та Ланка нічого не каже, вона собі своє знає. Вона тільки вперто й мовчки гострить ножика об камінь. Ножик – старий-старий, з чорним дерев'яним держальцем, обгострений так, що став подібний до куценького кинджала. Гострить-гострить та й спробує на пальці. Ні, ще не зовсім гострий, ще не так, як треба. А треба так, щоб був як бритва, щоб різав усе, як коса траву, – чик і нема.

Генерала Ланка вже бачила, напам’ять його очима вивчила, усі ґудзики на грудях, на рукавах та на спині перерахувала. Справді, генерал – як біла здоровенна цибулина на ніжках. А як ходить, то сопе, неначе водокачка: хак-хак-хак! Та все хустинкою сизу пику й шию витирає.

Ну, та от уже й ножик нагострено. Такий уже, що, здається, й самого сімака розріже.

Тільки Ланка не хоче, щоб хто-небудь із товаришів був у саду, як вона ґудзика різатиме. Вона сама хоче. От сама та й годі. Як на каторжні роботи попаде, так нехай сама. А то ще когось із них спіймають з нею. Тільки нехай усі ждуть її тут, коло інбарів. А як не вернеться вона сюди до ночі, то нехай Муся чи Юшка підуть до її мами та все-все їй розкажуть, як, та що, та за віщо вона на каторжні роботи попала. І щоб за цебер не забули сказати. Надто за цебер! (От, проклятий той цебер!)

Ну, що ж, коли не хоче, щоб хтось із нею йшов, то нема ради, хай так і буде.

У Мусі на очах сльози виступають, коли Ланка, міцно втокмачуючи свого кошика на голові, біжить униз вулицею. Гришка винувато та розгублено кліпає сивими, важкими очима. Юшка суворо підсьорбує носом, а Котик од страху міцно вп’явся в руку Мусі й широко-широко дивиться вслід Ланці. Пропала дівчина. Прощай, Ланко!

Городський сад аж захлинається музикою. Труби рипають, флейти жалібно стогнуть, бубни бухкають. Дерева, понакидавши на плечі передвечірні жовтогарячі шалі, сяють радістю.

А Ланка лежить у кущах бузку і гострими, хижими очима дивиться на ту стежку, що нею генерал проходжується. Нема генерала, не видко нігде білої цибулини, не котиться, не хакає, як поросна свиня.

Музика стихає, І тоді шаркіт ніг на доріжках стає чутніший. Панські діти обручики котять, м’ячиками перекидаються, усі такі біленькі, чистенькі, в черевичках гарнесеньких. Коло них няні та мами, бережуть їх, щоб не впало котре, щоб носика свого делікатного не розбило.

А Ланка лежить у кущах і хижо водить куцим носиком поміж гіллям, неначе винюхуючи свого генерала.

І знову грає музика. Скрипки схлипують, як наплакавшись, труби понуро гудуть, мовчать бубни. Сумно-сумно.

А генерала все нема.

На доріжках стає рідше ніг та спідниць. Сонце сідає все нижче й нижче десь там за садом, і жовтогарячі шалі дерев стають усе червоніші та червоніші. А генерала як ковтнуло!

Ланка рачки переповзає поміж кущами на друге місце, ближче до доріжки. І тут одразу бачить на зеленій лаві білу цибулину. Генерал сидить спиною до Ланки, і зад його кругло та широко роздушився на сидінні, як тісто на столі. А поли білого мундира, неначе крила стомленої курки, розіп'ялись на обидва боки. Поруч нього сидять дві пані, одна з жовтою парасолькою, а друга під синьою. А сонце всіх їх обливає червоним -червоним, Ланка швидко-швидко, як ящірка, переповзає через галявинки під ті кущі, що біля них сидить генерал. Губи їй тісно-тісно стулені, неначе травинку затиснула, а зелені очі гостро примружились,

немов у далеку далечінь вдивляється. Обережно пролізши поміж стовбурцями кущів, вона підповзає до самої лави, їй чути тепер, як хрипко дихає генерал, як рипить пісок, коли хтось шаркне ногою, як бубонить пані з-під синьої парасольки. Але що саме бубонять вони там, Ланка не чує, бо у вуха їй страшенно гупає серце, так гупає, що аж у в очах стає каламутне і ноги м'якнуть.

Та хоч каламутніє в очах, а вона, проте, не зводить їх із двох ґудзиків, що жовтіють на білій спині генерала.

Ланка зиркає по обидва боки доріжки. Людей тут зовсім мало. Та як підлізти до самої лави, то її з доріжки за спинами генерала та його пань ніяк не буде видко.

Ланка, зціпивши щелепи, тихо-тихо переставляє руки та коліна і підповзає до лави, як жаба до мух. От уже над самою головою її звис, неначе опара з діжі, білий зад. За ним, як дві зірки за горою, два жовті чудернацькі сімаки. Дійсно, золота, вузликами, ниточка по краєчку і два вушка на шапочці. А самі плескуваті та великі. Мундир коло них зібрався в зморшки. Значить, до тіла сімаки не пристають. Якщо потихеньку-потихеньку придержати сімака одною рукою, а другою підрізати обережненько, то генерал і не почує.

Ланка витягає з кишені ножика, замотаного в ганчірочку, вимотує його з неї й озирається. Ні, її нізвідки не видно. От аби тільки генерал спиною не почув. Та от ще серце гупає у вуха та в голову так, що дихати важко і руки дуже трусяться. Наче відер з десять води на гору виносила.

Ланка набирає з усієї сили повітря а груди, немов пірнаючи, заціплює зуби й підводить обидві руки над задом генерала. А зад наче очима дивиться на неї двома ґудзиками, і зморшки мундира злегка-злегка ворушаться від генералового дихання.

Ланка тихенько-тихенько торкається двома пальцями до ґудзика і нігтями притримує його за краєчки. Але тут генерал ворушиться і рука Ланки, як метелик з квітки, злякано спурхує з ґудзика. Потім знову підкрадається, сідає на сімак пучками і нігтями злегка відтягає його від мундира. А друга рука вже підносить ножик з чорним держальцем і нечутно підсуває під ґудзика. І не встигає Ланка трошки надушити, як ґудзик, неначе стигла грушка, зразу ж одпадає від спини. Ланка цупко стискує його пучками і швидко засуває в кишеню.

Але в цей же мент, чи від того, що довго дух затримувала в собі, чи чого іншого, в грудях їй так свербить, що вона з усієї сили вибухає кашлем, – немов із Грищиного пістолета вистрелила.

Генерал і дві його пані, як підстрелені, аж тіпаються від несподіванки й раптово обертаються. Обертаються і на мить дубіють: біля самої лави, під самим генералом стоїть навколішках дівча з дикими очима і гострим, як кинджал, ножиком у руці.

– Хто така?! Хто така?! – розгублено хрипить генерал. А сам хапливо-хапливо совгає задом і стягає його з лави.

– Та хто така?! Та ти чого?! – злякано кричить стара пані. – Що тобі треба?!

А Ланка стоїть навколішках, держить ніж у руці й мовчки, заціпенілими очима дивиться вгору на перелякані і люті обличчя під парасолями.

Раптом молода пані оббігає лаву й хоче підбігти до Ланки. Але стара з жахом кричить їй:

– Не підходь до неї, не підходь! Ще ножем штрикне! Поліцію сюди! Клич поліцію! Це соціалісти підіслали! Клич поліцію!

А Ланка стоїть і все дивиться вгору, наче молиться до жовтого старого лиця під синьою парасолькою, їй би в кущі ящіркою поміж листям прошмигнути, а вона ні ногою, ні рукою рухнути не може. А в ухах гуде, а серце впало кудись у живіт, в очах усе в тумані.

Біля лави збирається вже ціла юрба. Хтось кричить, хтось свистить. А Ланка все стоїть навколішках і водить очима по лицях, що з острахом зазирають до неї через спинку лави. Раптом хтось іззаду хапа її за плече й за руку, що держить ніж, і сильно ставить на ноги. Потім чиїсь пальці видирають ніж із руки, а другі пальці тягнуть за плече і витягають на доріжку.

І як тільки витягають, так стара пані кидається до Ланки, нахиливши до неї жовте люте лице.

– Ти чого тут з ножем? Га? Кажи зараз же: чого? Що ти хотіла?

І аж стукає складеною парасолькою об землю. Ланка ж тільки ковтає щось горлом і мовчить.

– Кажи мені зараз же: чого сиділа там з ножем? КажиІ Та мовчить Ланка. Кошик волосся її збився набік, косиці

повисмикувались із плетива. Але тепер Ланка не вмощує їх. Куций носик її став сірий, як із вапна, а ластовиння потемніло на ньому.

Аж ось, нарешті, крізь юрбу продирається величезна постать поліцая. Він у парусиновій блузі, з шаблюкою на боці й широченною рудою, аж червоною, бородою. Ланка з німим жахом переводить очі на нього, задравши голову, як до дерева. Але він тільки зирка на неї і зразу ввесь чудно витягається, закидає чогось руку набік, приставляє долонею до картуза собі й стоїть так перед генералом. І генерал, І генеральша, і панок з кокардою розповідають поліцаєві, а він усе стоїть, прип'явши руку до козирка.

Потім Ланку знову питають, знову шарпають, а вона все так само тільки зирка спідлоба й мовчить.

– Забери її! – нарешті сердито гирка генерал. – У поліцію! Розслідувать!

Тоді тільки городовик пуска свою руку з козирка, хапа нею за плече Ланку й штовха наперед.

– Пішла! Жживо! Я тобі дам, босявка паршива!

Ланка від штовхана спотикається, але поліцаєва рука міцно тримає її за плече й майже несе її поперед себе.

Вся юрба суне за ними аж до воріт саду. (Але з саду не виходить, бо треба тоді брати другий білет, щоб вернутися.)

Поліцай і Ланка ідуть самі вулицею. Йому дуже низько вести її за плече, – доводиться аж згинатися, – через те він бере її за руку. Рука Ланки в його величезній руці – як лапка мишки в лапі ведмедя. Голова її й до пояса йому не дістає, а босі ноженята поруч величезних чобіт – неначе дві стеблинки квіток коло двох стовбурів.

– А, чортеня прокляте! Ти диви, га? Яка мені історія!..

І чи дивується, чи сердиться городовик, не можна розібрати. І чи до Ланки, чи до себе каже, теж не знати.

Він ступає поволі, важко та поважно. Але Ланка мусить підтюпцем бігти побіч нього, щоб рівнятися з ним.

На вулиці люди не збираються коло них купою, не чіпляються, навіть не дивляться. Іде собі городовик з дівчинкою, – що тут такого. А того й не знають, що її з ножем коло генерала спіймано, що її в поліцію на каторжні роботи ведуть.

А поліцай іде-іде та й знову:

– Гм! З ножем... Чортеня прокляте! Ти диви, їй-богу! Таке мале!..

Раптом Ланка тягне свою руку й жалібно каже:

– Дядю, пустіть мене!..

Городовик од здивування аж зупиняється.

– Як-то пустить?! Куди??

– А додому. Мені треба їсти варить. Уже вечір.

І, задравши голову так, що всі жили на шиї натягаються, вона дивиться вгору до рудої бороди. З-за бороди до неї визирають двоє сірих маленьких очей. Вони в білих віях, як у молодесеньких рожевих поросят. І не сердиті, а, видко, дуже здивовані.

– Та ти хто така? Чого з ножем там сиділа? Ланка потуплюється й мовчить.

– Ну кажи ж, коли забалакала. Язика ж, видно, маєш. Кажи: чого хотіла? Хто тебе туди послав?

– Мене ніхто не посилав. Я сама.

– Чого ж ти сама? Генерала вбивать? Тут Ланка аж шарпається вся.

– Та кого вбивать? Я нікого вбивать не хотіла. Чого вони причепилися?

– А чого ж ти з ножем там сиділа?

Але на це Ланка знову потуплюється й мовчить.

– Ну, кажи ж. Кажи по совісті, всю правду. Лучше буде. Я ж бачу, ти мала, куди ж тобі там убивать. Чого ти там хотіла? Га? Ну?

Ланка ще якийсь мент мовчить, потім раптом суворо, але рішуче бовкає:

– Я сімака в нього одрізала.

Городовик, уражений, аж присідає, щоб краще чути.

– Якого сімака?? У генерала?

– Атож.

– Де?!

– А ззаду. В нього було там два. А я одного одрізала.

Поліцай ошелешено кліпає на неї білими віями.

– Ти диви!.. Хе! Та чи не брешеш ти, дівчино?

– А єй-бо, що не брешу! Ось і сімак.

І Ланка виймає з кишені ґудзика й показує поліцаєві. Він бере його своїми величезними пальцями, підносить до лиця і крутить на всі боки.

– Ти диви!.. Хе! Таки справді сімак.

Але Ланка, вхопившись одною рукою за пояс городовика, другою тягнеться вгору:

– Оддайте, дядю, одда-айте!

Та городовик оддирає її руку з пояса і сердито каже:

– Куди за пояс рвеш! Стій смирно. Я тобі дам сімака, чортеня паршиве! Як же ти сміла в генерала казьонні пугови-ції різать?! Га?!

– А йому шкода? Я ж усього один. А в нього аж дванадцять. Десять спереду і два ззаду.

Городовик аж плечима знизує, не знаючи, що на це сказать.

– А диви!.. Дванадцять.

А Ланка знов обережно сіпає за полу й тягнеться рукою за ґудзиком.

– Оддайте, дядю! Ой, оддайте, дядю, бо вмру!..

– Тю, дурне яке! Та ти ж понімаєш, що ти – злодійка? Ти вкрала чуже добро з ножем, з розбоєм. А ти кажеш: «оддайте». Чия ти? Хто твій батько?

Ланка похиляє голову й глухо каже:

– В мене батька немає. На паровозі вбило.

– А мати є?

– Є.

– Чим займається?

– На машинці шиє. Модистка.

– От бач. А ти сімаки крадеш.

Ланка ще нижче похиляє голову й сердито бовкає:

– Я не крала. Я щоб змінять на цебер для мами.

– Який цебер?

– Такий. На воду. В мами ноги болять. Мама не ходять. А їм треба парить ноги в гарячій воді. Щоб із попелом, перцем і м’ятою. Тоді ноги перестають боліти. А в нас грошей нема на цебер. Ми бідні.

Ланка замовкає й босими пальцями качає камінчик. Городовик дивиться на її голову згори й чекає.

– Ну? А сімак же нащо?

Ланка перестає качать камінчик і нетерпляче знизує плечем.

– Та щоб змінять же на цебер.

– Хто ж тобі дасть цебер за сімака?

– Дасть Гришка, хлопець з нашої вулиці. Він складає

калєкцію з сімаків. А в нього лавка і єсть цебри. Та маненький цебер. Отакий...

І Ланка знехотя показує, який саме від землі.

– Щоб тільки ноги поставити.

Городовик трохи мовчить, знову вертить перед очима ґудзика, гмикає і знову дивиться на похилену голівку з розкудовченим плетінням.

– Та мати й не ходить ногами?

Ланка мовчки крутить головою.

– Та, кажеш, що ти й їсти вариш?

– А хто ж буде? Мама не ходять. Одда-айте, дядю, сімака. їй-богу, я не крала.

І Ланка знову задирає голову й благально дивиться до рудого віяла. А в очах повно-повно сліз, – от-от викотяться й потечуть по зблідлих, тугих щічках.

Поліцай суворо похмурює брови й одвертається.

– Ніззя. Ходім.

– Куди?

– Як-то «куди»? В поліцію. «Не вкрала». Купила в генерала, чи що? «Не вкрала»!

Вони рушають, і поліцай знову тримає Ланку за руку, а вона підтюпцем біжить коло нього. А з очей їй теж підтюпцем біжать буйні, рясні сльози по тугих щічках.

– «Не вкрала». А я одвічай за тебе? Цебер їй треба... Та в генералів сімаки різать?.. Чортеня собаче!

Городовик бурмотить і, замовкнувши, сердито хмурить жовті кошлаті брови. Потім знову:

– Цебер! Бач, знайшла способ цебри купувати. «Не вкрала». Чортеня паршиве.

А сам чогось усе кидає оком по вулиці. Та на вулиці нічого особливого немає. Стоять собі дерева з густо-червоними від сонця вершечками; стоять будинки з золотими шибками вгорі; стоять візники, куняючи в нагрітому холодку вулиці. Прохожі навіть не дивляться на якогось там рудого поліцая з маленькою дівчинкою.

Раптом він трохи розтулює свою руку, вкладає другою рукою в ручку Ланці генералового ґудзика й рівним, немов чужим голосом пускає до неї вниз:

– Тікай у цей перевулок. Жживо!

І так розтулює свою руку, що Ланчина ручка аж бовтається в ній.

Ланка якусь мить аж не розуміє.

– Та тікай же, кажу, чортеня собаче! І зовсім випускає ручку.

Аж тоді Ланка стріпується, сильно затискує в долоні сімака, шарпається вбік і прожогом кидається в перевулок. Поліцай скрикує, женеться за нею, кричить;

– Стій! Стій! Куди? А лови її, лови!

Та куди ж йому в своїх чоботищах догнати ці маленькі ніжки, що тільки миготять, як спиці в колесі.

Дехто з прохожих зупиняється, дивиться, як здоровенний городовик, притримуючи одною рукою шаблюку, чогось женеться за дівчинкою, і з усміхом іде собі далі. А здоровенний городовик, забігши у перевулок, теж зупиняється і теж з посмішкою дивиться, як з усієї сили дріботять маленькі руді ніжки. От дівча на мить обертається, завертає в інший перевулок І зникає. Тоді поліцай поправля пояс, шаблюку і, повернувши назад, поважно виходить знову на велику вулицю.

А Ланка все біжить, усе біжить і тисне в руці генералового ґудзика, їй уже дихати шорстко, піт уже в очі забігає, а вона й на хвилинку не зупиняється передихнути. Хтозна, а як роздумає городовик, та поженеться, та знову поведе в поліцію й сімака відбере?

Аж коли вибігає на свою вулицю, тоді тільки сідає на лавочку біля чиїхсь воріт і, важко дихаючи, розмазує піт по лиці.

Сонце вже зайшло, І небо густо-густо червоне, аж сизе, як пика в генерала. В поросі на дорозі купаються горобці, тріпочучи крильцями й обтрушуючись. Біжить понад парканом Ющин Кадон із задрипаним хвостом і щербатими вухами.

Ланка схоплюється і знову вихором летить до інбарів – там же ждуть на неї, там же цебер закопаний жде!

Справді-таки – ждуть. Ланка здалеку бачить, як вони, помітивши її, неначе вітром підхоплені, схоплюються й летять їй назустріч. І руками вимахують, і кричать їй щось.

Тоді Ланка зупиняється й, затиснувши в руці сімака, немов хустинку тримаючи, дзвінко, загонисте, на ввесь пустир співає:

Ой випила, вихилила,
Сама себе похвалила.

Бо я панського роду,
П'ю горілочку, як воду.

А сама пританцьовує, ніжками притупує, зубами блискає. Муся випереджує всіх і задихано кричить Ланці:

– Є, Ланко? Є? Є?

А за нею радісні, здивовані, з питанням ув очах обличчя Гришки, Юшки, Котика.

– Є сімак, Ланко? Є?

Та Ланка ніби й не чує. Вимахуючи, як хустинкою, рукою з ґудзиком, вона ще завзятіше, ще веселіше виспівує:

Ой, ти, дудо, моя дудо,
Я ж молода гулять буду.
Навприсядки та в долоні,
Пішла мука по коморі.

Та пританцьовує, та підморгує, та лукаво-лукаво прижмурюється.

І всім уже видно, що сімак є. Та хочеться знати напевно, побачити його.

– Та кажи, Ланко: є сімак? Є? Та годі! Та кажи!

– Ось! – раптом зупиняється Ланка і витягає до всіх долоню. А на долоні лежить темно-жовта шапочка з ясним обідочком і вушками. Генералів сімак! Боже ж мій, таки справді генеральський сімак!

Всі відразу затихають і немов аж лякаються.

– Як же ти його, Ланочко?.. Як? Розкажи ж, Меланочко, розкажи! Та гарнесенький же!.. Та товстий, у-у!

Гришка аж їсть його очима, й очі йому наче прокинулись од вічного куняння, стали ширші та блискучі.

Котик роззявив рота і дивиться то на ґудзика, то на Ланку. І не знати, чим він більше вражений – Ланкою чи ґудзиком.

Юшка насува картуза на свої віхті волосся й суворо розглядає сімак.

– Вєрно! Генералів! – рішуче каже він і спльовує набік. Гришка не витримує, бере сімак у руки, переверта сподом догори. Вушко в ґудзика жовтеньке, ніжне, а круг нього якісь літери видушені з золота.

– Оце сімак, так сімак!! – каже Юшка. – За такого й два цебри можна дати!

Тоді Ланка раптом швидко відбирає в Гришки ґудзика.

– Давай, давай. А цебер є? Ніхто не взяв?

– Є, дивилися. А як же ти сімака, Ланко, одрізала? Як?

– Еге, як! – хитає Ланка головою.

– А як? А як?

– Одрізала та й годі.

– А генерал бачив?

– Ще б не бачив! Там такого галасу наробив за цього сімака, що ввесь сад збігся до нього, як до дурного. «Розбой, каже, з ножем сімаки мої ріжуть. Каравул! Рятуйте! Поліцію сюди!»

– А ти ж як: просто напала на нього та й давай різать?

– А що ж! Дивиться я на нього буду, чи що?

Муся аж руками сплескує:

– Скажена! Чисто скажена. Та так-таки... Але Юшка відпихає Мусю.

– Та почекай. Дай про діло розпитать. Ну, а поліція була?

Ланка знову пхикає:

– Повен сад її набігло. Аж три чи чотири. З шаблями та лівольвертами. Вхопили мене. За кандалами побігли.

– А генерал що?

– А що ж генерал. «Розбой, каже. З ножем! Убивать мене хочуть. Я жалуваться буду!»

– А ти?

– А я... Пхі! Стою собі та й уже.

– Та й повели тебе в поліцію?

– Та й повели. Увесь сад за нами йшов. Музика повибігала з трубами, з барабанами та дивилася.

– Та бре?

– Та нє?

– От вам хрест! Спитайте тих, що були там.

– Ну, повели. А ти що? Дуже плакала? Просилася?

– Хто?! Я?!

Ланка зневажливо змазує всією долонею по лиці Гришку,

– «Плакала»! Ех, ти! Чого б я плакала?

– А як же тебе пустили?

– Ніхто мене не пускав. Сама вирвалась і втекла. Як штовхнула городовика в живіт, так він і покотився. А сама навтьоки! Вся поліція за мною через увесь город гналася, в свистки сюрчали. Може, й тепер ще десь женуться.

Всі злякано дивляться до вулиці. Червоні сутінки погустішали, по кутках стоять сині тіні. Але скрізь тихо, спокійно, – ні свистків не чути, ні поліції не видко.

– Ну, а тепер ходім цебер брати! В мене ж іще вечеря не зварена, матінки мої рідні! Швиденько! Гайда!

І Ланка кидається до глинища. Всі прожогом летять за нею.

На глинищі якось дуже порожньо і трошки моторошно. Здається, що по ямах позасідали якісь чорні люди й попритаювалися. Може, розбійники, а може, поліція.

Та Ланка перша скочується до ями й починає вигрібати цебер. За нею Гришка та Юшка. А Муся з Котиком стоять на горбку і нашорошено, боязко поглядають навкруги. Після вітру тиша така, що чути голоси і гавкіт собак аж ізнизу.

Нарешті цебер викопано й витаскано нагору. Тоді Ланка виймає з кишені сімака і передає Гришці. Гришка жадно хапає його і швидко ховає в штани.

– Тільки ж, хлопці, глядіть! – суворо, півголосом каже Юшка. – Нікому ні слова за це! Чуєте? Бо всіх нас тоді на каторжні роботи як пить дать!

– Ой, нікому, нікому!.. – з страхом шепоче Муся і бере Котика за руку.

Після того Гришка, Муся й Котик прокрадаються додому в один бік, а Ланка з Юшкою несуть цебер у другий.

Сутінки вже зовсім посиніли. У небі й у місті закліпали вогники. А між ними пливе тепла, густа тиша і пахне степовим порохом.

«ГЕЙ, НЕ СПИТЬСЯ...»

Почалося все ось із чого.

Івашко та Любка спускалися лідяками на Сінній площі. Площа та була величезна, – ціле поле, – і широченною горою збігала в долину аж до самої річки. А понад річкою розлігся закурений, кострубатий, увесь у димарях, у залізному плетиві завод. Так що, як сядеш біля лісних складів, як набереш у груди повітря, як ухкнеш, як цюкнеш підборами, так прожогом і летиш хвилин із десять униз і влітаєш трохи не в заводські ворота. Морозний дух ріже груди, наче дрота ними протягає. Вітер, як склом, скоблить ніс і щоки. У вухах тонкий, немов лозиною, свист. А несамовитий лідяк на горбках тільки підгецує, тільки підгецує та ще дужче після того жене вниз, – гей, держи, бо рознесе!

Куди ж там к бісу зрівнятися з лідяком отим паршивим саночкам! Хай вони які хоч будуть, хай на залізних полозках, як ув інженерського гімназиста, хай собі з подушечками, та килимками, та балабольками, а в гоні вони супроти лідяка – що корова супроти коня.

Ну, розуміється, інженерському гімназистові, Льоньці сапатому, раз у раз це пекло досадою. Самому сісти на лідяка? Так насамперед, серденько, того лідячка треба вміти вибрати, треба вміти й приладнати. Щоб саму дірочку для мотузка зробити, скільки треба пополежати коло лідяка та поподмухати в нього крізь соломинку. А обцюкати так, щоб не важив ні вправо, ні вліво? А сидіння видовбати?

Куди ж це Льоньці салатому, паничикові незграбному!

А крім того, ще й батьки не дозволяли. Щоб ото їхній Льоня та лідяком спускався, як якийсь слюсарів хлопець?! Та ніколи в світі!

От Льоня собі й тюпав своїми пишними саночками, підпихав їх ногами та балабольками дзвякав далеко-далеко позаду слюсарських хлопців. А сам заздрив та злостився.

От із тої злості, мабуть, і захотів показати, що в нього може бути таке, чого ні в Івашка, ні в Васька, ні в кого з простих хлопців не було й не може бути.

Уже вечоріло. Небо ставало сіре, тільки на заході ще горіла малинова смуга, як величезна скибка стиглого кавуна.

У Любки зайшли зашпори в руки і ноги. Вона, розуміється, пашіла собі й далі своїм рум'янцем, закотисто реготалася, шарпала всіх і готова була до ранку спускатися. Але пучки, проте, мертво нили, – Івашко це знав по собі. (А що в нього, те й у Любки, це вже й питати не треба).

Всі стояли, як звичайно, під ліхтарем, біля Лейбиного підвалу з сіном, та лагодились розходитись. Аж раптом Льонька звернувся до Васька з таким запитанням:

– Слухай, Васько, а що хоче твій дядько за гривуна-рисака?

Васько аж покинув ув’язувати мотузка біля лідяка і здивовано витріщив на Льоньку свої мишачі оченята.

– А тобі навіщо?

Льонька затягнувся з рукава цигаркою і недбало чвиркнув набік.

– Та коли б не дуже дорого, то купив би.

– А нащо ж він тобі?!

– А дядькові твоєму він нащо?

– А диви! Так у дядька ж цілий голубник. П’ятдесят пар голубів.

– І в мене буде голубник.

І Льонька так спокійно, так байдуже сказав це, неначе про пачку цигарок. Хлопці на мент ошелешено дивилися на нього. А він знову смоктнув цигарку і, склавши губи, як зашморгнутий кисет, пустив дим віничком по сивій шинельці своїй (щоб не видно було диму).

У Любки.очі стали широкі та злякані:

– Голубник?! Справжній?!

– Ну, а який же? Не з пір’я ж.

(Івашко та Любка мали колись, як менші були, голубник. Хороші, гарнесенькі голуби були в ньому, – І жовті, і білі, І чорно-рябі, усякої масті, – і літали.добре, якщо дмухати на них. Та тільки не справжні голуби, а пір’їни.)

– І грядка буде?! Справжня?!

– А де ж живуть голуби? У сажу, чи що?

– А де ж ти візьмеш?

– Та десь уже візьму.

– А багато голубів буде?

– Та на початок пар із десять.

– А коли?

– На літо. Як кончу екзамени.

Васько зробив ласкавенькі очі й ніжненько зазирнув у лице Льоньці:

– Папашка, мабуть, справлять голубник, як перейдеш у третій клас? Еге ж?

(Торік так само після іспитів папашка справив Льоньці монтекристо за те, що перейшов у другий клас.)

Льонька нічого на це запитання не сказав і підніс недокурка до губ, щоб плюнути на нього та погасити. Але Васько злякано вхопив його за рукав:

– Не гаси, не гаси! Давай я кончу.

Льонька випустив із пучок недокурок, і Васько зараз же пересадив його до себе в рот, важно задравши все лице догори. Він не боявся, що його побачать із цигаркою: батька в нього не було, матері ж він боявся так само, як торішнього снігу. А з школи його виключили вже давно.

Івашко потупав ногами об землю, засунув глибше в рукава занімілі пальці й сказав убік:

– Ну, папашка справить! Штука яка!

Льонька зразу ж нашорошився:

– А тебе завидки беруть?

Івашко сьорбнув носом і пхикнув:

– Ото, завидки! Коли б схотів, так без папашок мав би голубник.

Льонька засміявся. (Зуби в нього були широкі, буйні, під стать товстим губам.)

– Так чого ж ти не схочеш? Схоти, то й у тебе буде голубник. Ще, може, й гривуна-рисака купиш?

Васько теж засміявся і аж закашлявся від диму. А Любка зразу ж спалахнула:

– А щоб ти знав, що купить! І грядку, і десять пар голубів, і гривуна, і п’ять пар чорно-рябих, і ганяло, і... і...

Льонька й Васько ще голосніше засміялися. А Івашко тільки гаряче, по самі вуха, почервонів і бовкнув;

– Ну, додому!.. На річку завтра вийдеш, Васько, у свинки гулять?

Васько зразу перестав сміятися: гуляти в свинки для нього

було так само, як для його матері випити.

– Вийду! За заводом?

– За заводом.

Але Льонька не дав так легко замазати голубник свинкою. Він тугіше зав'язав свій башличок на шиї й пустив навздогін Івашкові:

– Так коли ж ти, Івашку, схочеш голубник мати? Га?

Івашко озирнувся. Ех, сказав би він щось цьому сапатому губаневі, та щастя його, що папашка його інженер, – пожаліється і тата ще з роботи поженуть. І Івашко тільки бовкнув:

– Тоді, як і ти.

– Я зараз же після екзаменів! А ти теж?

На це вже Івашко не мав що відповісти. Навіть Любка мовчки шарпнула лідяка, і обоє похмуро пішли в ворота свого двору.

А Льонька бив та бив у спину їм:

– Та гляди не забудь же й гривуна купити!.. І щоб десять пар!.. І грядка щоб була справжня!..

А Васько й собі:

– І ганяло на п'ять аршин!

Івашко навіть вечеряти не схотів. Сказав, що дуже намерзся, виліз на піч і ліг на своє місце лицем до стінки. Любка повечеряти повечеряла, але теж невесела була і зараз же полізла до Івашка з двома пиріжками (один з капустою, а другий з горохом) за пазухою. Івашко мовчки взяв пиріжки, мовчки, не повертаючись од стінки, з'їв їх і мовчки заснув за Любкою.

Так-от, з цього й почалося.

Аж змінився Івашко з того вечора. Став не то задуманий, не то розкиданий та неуважний. Навіть менше почав штуки виробляти в школі. То, бувало, як що, так зараз же на Івашка та Любку: їхня робота. Чи мотузок між двома рядами лав прив'язано, чи колючок із акації в коси батюшці насипано, чи чортика з паперу так примудровано, що як учителька повернеться ліворуч, то праворуч із-за шафи чортик сам собою вистрибує і ногами пацає, – за все винна була близня, Івашко та Любка. (Пробували їх розсадити, розлучити, так було з ними клопоту: обоє не на жарт затужили, мало не захворіли. Мусили знову на одній лаві посадити. Батюшка сам сказав: «Близнят гріх розлучати. Тільки бог має право на це».)

Але тепер і вчителька повинна була визнати, що близня в штуках не винна була.

Та аж навіть схуд і трохи зблід із лиця Івашко. Раніше тверденьке, чисте-чисте личко його було зовсім як підсмажена проскурка. А тепер ту проскурку наче мукою злегка присипали. Раніше чіткі, пухкі губи раз у раз тонесенько лукавились у куточках і завсігди рухались: чи щось жували (папір, гумку, живицю, ґудзика), чи морщились од задуманої нової штуки, чи виспівували. А тепер були все стулені, неначе щось здушили в собі й не випускали.

Навіть два вихори його немовби принишкли. Над чолом його по обидва боки стирчало два вихорці, задьорні, вперті, як два гребінці у півника. (Тато казав, що один був призначений для Любки, та Івашко перехопив. А мама казала, що як родився Іващко перший, то корова, щоб не ждати Любку, два рази лизнула його. Через те й стало два вихори.)

Ну, а коли Івашко принишк, то і Любка за ним. Бо що Івашкові, те й Любці, а що Любці, те й Івашкові. Це вже – закон.

Правда, Любка не могла зовсім притихнути. Занадто-бо вже буйна та розгониста була Любка. І то тільки по Любці можна було впізнавати, хто штуки виробляв. Хитрувати, довго приставлятися, тихенько під ворога підлазити не могла Любка. Або зарегоче тоді, коли ворог от-от попадеться в Іващину хитрість, або не витерпить і рвоне на всю душу там, де треба нищечком підбиратися. Часом воно й на краще виходило, а часом геть-чисто ламало всю Іващину будівлю. Та й сама вона вся була інша, ніж Івашко. Вихорців вона не мала ні одного, то правда, але все волосся в неї було в таких буйнозолотих кучерях, що сто вихорів там не дорівнялись би. Чисто як збита з білків та жовтків піна на голові, або, як казав дядьо Павлусь, бурею покручене, покучерявлене золоте жито на голові. А під житом – дві великі-великі сині квітки очей. А коли очі заплющені, то на них лягають два широких серпики – густі темні вії.

(Одне слово, Любка вся була в маму, а Івашко – викапаний батько. І через те «маминим мазунчиком» був Івашко, а «татовою дочечкою» – Любка).

Але хоч і не могла зовсім притихнути Любка, та й сама собою бути теж не могла: загнав паршивий Льонька колючку Івасеві.

Та мало, що раз загнав, а й увесь час заганяв її все глибше та глибше, увесь час навмисне за неї шарпав. Чи на сковзанці, чи так на вулиці, зараз же й ляпає своїми мокрими, одвислими губами:

– Ну, Івашку, голубник буде?

– Гей, Івашку, поспішай гривуна купувати, бо перехоплять.

– А що, Івашку, скільки твій татко на голубник тобі... березового віника наготовив?

(Льонька ще й з того сміявся, що Івашко та Любка батька татом звали).

А за Льонькою й свої деякі хлопці почали шпигати голубником. Вже й «парою гривунів» прозвали їх обох. Вже менше казали: «Ага, он близня іде», а більше: «О, пара гривунів летить! Трюхай, Сьомка!»

З усіма ж не переб'єшся. Ну, одному-другому юшку з носа пустили, зблизька роти позамикали, а здалеку ж не замкнеш. Одбіжить за верству та й дражниться: «Пара гривунів! Пара гривунів!»

Було з чого і схуднути, і зблiднути.

Та от раз, лежачи на печі вдвох, Івашко притяг за волосся до самого рота собі Любчине вухо і прошепотів уголос:

– А голубник таки буде.

Любка аж сіла й витріщилась на Івашка двома синіми квітками.

Але Івашко зараз же смикнув її за рукав сорочинки й уклав знову поруч себе.

– Тільки цить мені тепер. Чуєш, Любко?!

– А як? А як? А як буде?

Що буде, то Любка зразу ж повірила. Коли Вашко каже (та не так собі, не з завзяття, не спересердя каже, а на вухо), то, значить, так воно й буде.

– А як, Вашечку-Телесичку? Як? Як?

І аж щоки почала йому шарувати долонями з нетерплячки та з радості.

Та Івашко поважно й суворо знову вклав її на місце й прошепотів:

– Лежи тихо, а то... Присягайсь, що не будеш язиком плескати, тоді скажу.

– Присягаюсь, Івашечку! Їй-богу, присягаюсь!

– Е, ні, ти по-справжньому. Ставай на коліна.

Любка притихла, споважніла й стала на коліна, скинувши з себе стару мамину кохтину, що нею вкривалася. Світло лампи з кімнати, де по вечері дядьо Павлусь щось читав татові та мамі, крізь віконечко в стіні печі чиркнуло по золотій кучмі Любки й оточило голову ясним кружальцем, як у святих на іконах. Вона міцно-міцно зчепила пальці рук і, так тримаючи їх на грудях, пошепки, але з страхом ув очах сказала:

– Щоб я мами, тата й Івашка не побачила, коли не сповню!

Ну, після такого присягання можна було вірити. Язика проковтне, спухне від невиплесканої а себе тайни, а не скаже.

– Ну, так слухай тепер...

І Івашко почав пошепки, завзято зібравши брови над очима, викладати в ухо Любці оте «як». А Любка, щоб вухо її не впустило ні одного слова з того шепоту, лежала непорушно горілиць, як кузочка, що приставляється мертвою, коли повернеш її на спину. І тільки водила по стелі напруженими очимаабо невидючим поглядом зупинялася на знайомій тріщинці, подібній до нарисованого півника з довгими лапками.

План в Івашка був такий. Для голубника треба насамперед мати грядку. Май ти хоч розгривунів, а коли не маєш де їх держати, то ніякого голубника в тебе не буде. Розуміється, грядка – штука непроста та й недешевенька. Добре тому Льоньці: папашка купить дощок, цвяхів, стовпів, звелить робітникам із заводу змайструвати і за день матиме яку хоч грядку. А тут треба самим розстаратися і на дошки, і на цвяхи, і на все.

А як розстаратися? А от як: як почнеться весна, як буде повідь, то по річці плистиме багато всякого дерева, дощок, дубків, цурупалків. Часом, буває, ціла собача буда (а то и повітка) пливе. Треба здобути дві довгі-довгі палиці, приробити на кінцях по гострому гаку та тими палицями й виловлювати з річки дерево. Так робить старий Кожух, збираючи собі паливо на всю зиму.

А поки та весна, то можна ще й так робити. Взяти з щічної скриньки обценьки, маленьку пилочку (оту, що з червоним держальцем), молотка та й ходити по пустирях. За Червоною Балкою, наприклад, є такі пустирі, що, мабуть, і хазяїни їхні повмирали. Там є паркани, що з них дошки самі випадають. От ті дошки позривати та й позносити до себе. А цвяхи просто витягти з парканів молотком та обценьками.

– А де ж складати? – прошепотіла Любка, не рухаючи головою.

– А в нашій коморі. Попрохаємо маму, щоб пустила нас.

– А як спитає, навіщо нам дошки?

– А на літо за коморою хочемо собі хатки строїти.

– А як попалять у печі?

– Е, ні! Так, щоб не палили.

У кімнаті стихло буботіння дядя Павлуся. Крізь віконечко по печі просунула тінь і зачувся голос тата:

– Гей, близня! А чого не спите?

Івашко хитренько примружив очі на стелю й голосно у вухо Любці сказав:

– Та я казку кажу Любці.

Любка прикусила губу й штовхнула Івашка ліктем у бік.

– «Казку». Спіть. А то знову до школи спізнитесь. І тут казки, і там казки. Ех, сукиного сина, а життя – не казка. Але тут уже пробубонів голос дядя Павлуся:

– А часом і краще за казку може бути.

А мама хитра: щоб послухати ще казки дядя Павлуся, сказала:

– Ну, та дочитаємо вже, поки я дошию.

Тоді Любка знову штовхнула Івашка в бік:

– Ну, далі, Вашко! А як буде грядка, де ж ми голубів візьмемо?

– А голубів ми візьмемо от де...

Івашко трохи помовчав і почав викладати й цей план.

Треба взяти коробочку і складати в неї всі гроші, що вони їх матимуть до літа. (Бо неодмінно треба, щоб до літа був голубник!) Та отак і той... і наскладають. І на цьому замовк.

Тут Любка почала кліпати очима, як прокидаючись од сну. Та це й усе?! А скільки ж вони можуть наскладати в ту коробочку? Копійок з десять?

Івашко мовчав. У цьому місці в нього, видко, не все гаразд було обдумано.

– А скільки ж усього треба наскладати, Вашку?

Івашко відвернувся від Любчиного вуха і ліг лицем до стелі.

А Любка, навпаки, повернулася боком до нього.

– Скільки, Вашку?

Івашко трудно зітхнув.

– Та багато. Якщо десять пар, то нехай, скажемо, по тридцять копійок пара, – поганеньких сиваків, – так і то: десять множимо на тридцять, получаемо триста копійок, А триста копійок составляюсь три рублі.

– Три рублі?!! – з жахом видихнула Любка.

– Та сам ще гривун, казав Васько, не менш як п’ять рублів.

– Сам гривун? Дорожче за десять пар?!

– А ти ж що собі думала? Простий гривун, чи що?

– Та, значить, усього аж вісім рублів???

– А ну да.

Любка закліпала своїми серпиками-віями й прибито поклала голову на подушку: де ж їм мати такі гроші!

Найбільше, що в них раз було, так це новенький срібний полтиник, що подарував їм колись дядько Павлусь. А то коли-не-коли мама тикне копійку або дві. А тих же копійок треба назбирати аж... аж вісімсот!

– Не назбираємо ми вісім рублів...

– Ба назбираємо! – сердито шарпнувся всім тілом Івашко.

– А як?

Але на це Івашко ніякої відповіді не мав. Та й що можна відповісти? Це ж тільки в казці буває, що якась там добра бабуся, чи зайчик, чи вовчик візьмуть та й принесуть тобі цілу торбу грошей. А тато ж якраз і сказав: «Ех, сукиного сина, а життя – не казка».

Але Івашко вперто дивився в стелю і швидко-швидко водив по ній очима, немов вишукуючи, де саме на ній захована торба з копійками.

Любка теж понуро наморщила брови, хвилину подумала і зразу ж знайшла:

– А знаєш що, Вашку: давай у розбійники підемо!

І аж збитою золотисто-білою кучмою струснула. (А голі плеченята з-під сорочинки ніжно-ніжно круглилися). Івашко суворо глипнув на неї.

– Ну, та що буде?

– А награбуємо грошей та й зробимо голубник!

– Як же ти зробиш голубник, коли розбійники по лісах ховаються? Як розбійник, так і сиди в лісі. А то хитра яка!..

Любка зніяковіла. То правда: що ж то за розбійник, що голубами займається.

Але Любка все любила з розмахом, на широку руку та щоб одразу. Розуміється, коли б не те, що треба сидіти в лісі, то розбоєм враз би гроші здобули.

Вона знову наморщила золотисті бровенята, упнулася очима в куток і почала шукати іншого виходу.

Внизу в кімнаті тихо бубонів голос дядя Павлуся, читаючи казку для дорослих. У комині гув, як голуб, вітер.

Раптом Любка несміло подивилася на Івашка й нерішуче сказала:

– А так не можна, Вашечку: зробити грядку та й завести одну пару, а потім ще одну. А потім ще одну. Щоб не зразу.

Це вже Любка йшла проти самої себе: не відразу, помаленьку, потихеньку! Але так же хотілося, щоб був голубник! Ну хай хоч із одної пари!

Та Івашко аж спалахнув, аж підкинувся всім тілом.

– Як-то одну пару?! А ми ж сказали – десять?! Та ще й гривуна!

Любка на цей раз ще більше зніяковіла і з сорому аж лягла. Знову правда: похвалилися, що десять, та ще й гривуна, а вийде пшик – одна пара.

– Е, нє-є! Щоб таки десять! Та ще й гривун! І все одразу. Як сказали, так щоб і було. От вам: дивіться! Ага?

Любка, звичайно, всією душею була за цим. Так де ж його взяти ті десять пар?! Де?!

Та Івашко не здався ні того вечора, ні іншого. Голубник мусив бути, хоч пропади! Важко чи, не важко, можливо чи неможливо, а мусив бути та й годі!

І другого ж таки дня, ще до школи, Івашко знайшов у шафі бляшану коробочку від чаю з намальованими довговусими та довгокосими китайцями. У коробочці були нитки, заполоч, наперстки, голки тощо. Івашко все це гарненько склав у куточок, а коробочку разом із Любкою поніс у повітку. Там вони її закопали під старою діжкою і притрусили соломкою.

Як треба буде класти гроші в неї, діжку підійметься, соломку відсунеться і клади, скільки хочеш. А потім знову діжку на місце. Так усі копитолисти роблять, це й дядьо Павлусь раз у раз каже.

Отож тепер тільки грошей добувати треба було. Вісімсот копійок! Любка аж зажмурювалась, неначе з височенної дзвіниці вниз дивилася. Це було все одно, що пішки на край світу йти. Як саме йти, кудою йти, – нічого не видко попереду. А йти треба, – вороття немає, вже ж бо й коробочка з китайцями під діжкою жде.

Еге, тепер іграшки та штуки треба було забувати. Не до штук тепер, коли треба на край світу йти, коли думки тільки біля того й в'ються, як мухи біля грудочки цукру.

Близня притихла. На диво всім: і вдома, і в школі, й на вулиці, скрізь. Очі в обох раз у раз тепер були шукливі, непокійні, заглиблені в себе. Сусідів із їхніми вічними жалями на «чортову близню» як язиком злизало. Не чути було більше гуркоту по блясі дахів, що ними близня лазила, видираючи літом гнізда горобців, а зимою галок Із димарів. Хлопці з чужої вулиці сміливо ходили повз ворота, не держачи з усієї сили картузів на голові, не боячись, що близня налетить і здере.

– Та чи не заслабли ви в мене? – часом аж лякалась мати І брала за голову Івашка й пильно-пильно обдивлялась його лице такими самими синіми, як у Любки, тільки заклопотаними очима. Але клопіт одразу ж розтавав у них, як грудочка льоду в окропі, і мати легенько штовхала долонею в пукате чоло здорового, свіжого, як підсмажена проскурка, личка.

– Нічого нема. Живи здоров!

А Івашко після цього зараз же хитренько мружив очі й пригортався до грудей, що пахли буряком, капустою або смаженою цибулею.

– Мамо! Дайте дві копієчки!..

– Оце! Та я ж вам позавчора дала вже дві копійки.

– Так ми стратили. А нам тітрадь треба купить.

– Ох, щось ви стали дуже пильні до тітрадів. Що тиждень, то й тітрадь.

– Так ми ж учимось, мамо. Хіба ж ні?

Та то правда, – стала близня на диво старанна. То, бувало, не докличешся, щоб ішли вроки робить, а тепер самі додому біжать, за книжки хапаються і зразу ж на піч. А там усе шу-шу-шу над тими тітрадями.

І мама, кінець кінцем, виймала дві копієчки й тикала їх у руку своєму мазунчикові. Мазунчик зараз же шарпав Любку за

кучму, і обоє прожогом вилітали за тітраддю.

Та тільки дві копійки діставалися не старій Сурі, що торгувала тітрадями, а довговусим китайцям, що сиділи під діжкою. І щоразу, щоб китайці часом грошей не покрали, всі гроші перераховувались. Чотири копійки. Сім копійок. Дев'ять копійок.

Дев'ять копійок! А треба ж іще сімсот дев'яносто одну!

І, важко зітхнувши, близня клала свій капітал до китайців, притрушувала їх соломкою і накривала діжкою. А потім бігла на піч і таємно, заклопотано шепотілася над тітрадями.

Звісно, мамині копійки були так собі, крихітки. З них на голубник капіталу не складеш. І щоб їх здобути, довго ламати голову та шепотітися над тітрадями не треба було.

А от як знайти кішку на три масті, то над цим ой-ой як треби було думати.

Здохла в старої вдови приставша улюблена кішка. Та не проста була та кішка, а тримасна: жовте, чорне і біле. А кішка на три масті щастя приносить, І хоч стара, глуха й підсліпувата була приставша і вже в домовину одним оком заглядала, а не могла без щастя жити. От і шукала кішку на три масті. Хай буде сіра, ряба, аби хоч малесенька плямка третьої масті. І вже буде тоді добре, і вже щастя принесе з собою. А за те щастя готова була цілого полтиника дати тому, хто його доставить їй.

І вся вулиця знала про це, і всі хлопці ганяли по всіх подвір'ях, базарах та смітниках за тою кішкою. Отож треба було поспішити та випередити всіх. Але як ти випередиш, коли тих паскудних щасливих кішок як кіт наплакав. То тобі самі чорні, то сірі, то білі з чорними латками, а як попадеться десь на три масті, так хазяїни держаться за неї, як за свячену, ї лежить полтиник у дурної приставші, замість того, щоб лежати йому в китайців.

А проте треба було хоч родити, а здобути оту кішку!

І близня таки здобула! Думав-думав Івашко і таки справді родив приставші щасливу кішку!

Правда, кішка та була не зовсім тримасна. Дві масті – чорна та біла – були справжні, а третю – жовту – близня сама додала. Витягла в мами торішньої жовтої фарби на крашанки, знайшла на базарі під рундуками хирляве чорно-біле кошеня, принесла його за пазухою в повітку і гарненько намастила на животі під пахвою жовтеньку пляму. Кошеня від води трохи понявчало, але операція

вдалася блискуче: така чудесна вийшла третя масть, що не то що приставші, а самому губернаторові можна було нести те. щасливе кошеня.

Старій аж руки трусилися, як вона брала його з рук Івашка (сірі, спухлі, всі в буйному ластовинні руки). Ну й куди ж їй, старій та сліпій, було розпізнати, від кого то була та третя масть: від бога чи від Івашка? Аж поцілувала в ту жовту плямку, аж перехрестилася і, не випускаючи засмоктаного щастя з рук, зараз же дала Івашкові – та не полтиника, а цілих шістдесят копійок!

Кому-кому, а близні тримасна кішечка таки принесла щастя того вечора. Шістдесят же копійок! Разом із іншими (шістдесят плюс дев'ять) получаемо: шістдесят дев'ять копійок! Та на ці гроші вже можна було три пари поганеньких сивачків купити.

І від того щастя близня таке того вечора виробляла, що тато аж ремінь із штанів скинув. І тільки цей грізний натяк загнав її на піч та трохи навернув на спокійніші думки.

Так то воно так, шістдесят дев'ять є. А решта? А сімсот тридцять одна? Де їх узяти? Почати робити людям щасливі кішки? Небезпечна комерція. Хтозна, що ще скаже приставша, як жовта фарба злізе?

Отже, далека, ой, яка ще далека та трудна лежала путь до голубника!

Та гроші грошима, а за будівельний матеріал теж не можна було забувати. Весна от-от мала шугнути.

Близня аж худнути почала.. Цілісінькі ж бо дні вона була й напруженні, в біганині, з клопоті та хвилюванні. Вона інакше тепер і не ходила, як зо спущеними додолу очима. Насамперед завсігди ж можна знайти гроші, як пильно дивитися в землю. Адже знайшла Любка торік дві копійки на базарі. А потім може попастися цвяшок, скобочка, гвинтик, кільце.

А поза цим усім треба було збирати кістки. За добру купку кісток ганчірник платить і п'ять, і сім копійок. Ну, а на вечір, як почне сутеніти, треба бігти на Пустирі, витягати цвяхи, здирати дошки та тягти їх додому.

А дома на печі треба було думати, де та як іще розстаратися на гроші. Любка, правда, серед шепоту раптово, як убита, засинала. Але Івашко ще довго лежав і нишпорив очима по стелі.

Та й винишпорив-таки. Раз уранці суворо сказав Любці:

– Сьогодні матимем копійок з тридцять.

Любка радісно поширила на нього синяву очей і скрикнула:

– Та бре?!

– Побачиш.

– А як? А як?

– По дорозі до школи скажу.

І по дорозі до школи він виклав Любці свій план. Любка слухала широкими очима і вся аж танцювала від смішності.

– Тільки гляди мені, щоб усе робила, як я кажу, а не по-свойому! Чуєш!

– Ой, буду робить!

І от, вернувшись із школи та похапцем ковтнувши обід, близня пішла на базар. Ішли вони собі поволі, заклавши руки в рукава, байдужісінько поглядаючи в небо, – от собі проходжувалися чемненькі дітки.

Але перекупки, зобачивши чемненьких діток, почали, як звичайно, йорзати на своїх сідалах, сердитись, перегукуватись:

– О, іде вже чортова близня! Іде!

– Хапайте, Карпівно, дрючка! Та по ногах їх! Та по ногах!

Але близня ішла собі, неначе нічого не помічаючи й не чуючи,— нема за що по ногах їх бити. Закутані в величезні хустки та кохти, незграбні опудала на сідалах-табуретках від такої поведінки близні ще більше занепокоїлись і понакривали рядюжками та рушниками свої діжечки, кошики, ночовки. Чорт їх угадає, цих арештантюг, що вони на цей раз надумали. Ач, прийшли, хоч і натовпу немає. Звичайно вони нальоти свої роблять у базарні дні, коли за народом і не помітиш, як воно підлізе до ночов. А це просто тобі вже на очах, видко, задумали грабувати. Близня пройшлася собі раз між рядами і повернула назад. Та вже не серединою ряду, а трошки ближче до ночовок та діжечок.

– О, о, підсуваються, підсуваються!

– Пильнуйте, тітко Семенихо, пильнуйте!

– А чого вас чортяка тут носить? Га?

Але близня безневинно та мовчки пройшла знову до кінця, не виявляючи ніяких злих намірів, і знову повернула назад. Та знову ще трошки ближче до діжечок.

– Та що ці халамидрюги тут лазять?! Чого треба?!

– Та вперіщіть їх добре ломакою!

– Дражняться, чи що?!

Але вперіщити діточок, що проходжувалися собі, не роблячи нікому ніякої шкоди, якось не випадало. А знов же таки тільки те й робити, що не зводити з них очей і через них покупців пропускати, теж не можна було.

А близня ходила собі та й ходила. І тільки часом швиденько, злодійкувато переглядалася на очах у всіх. Та ще більше цим завдавала непокою перекупкам.

Кінець кінцем баба Ступа не витримала, вийшла з-за своїх ночов і перегородила дорогу близні. Товстелезна, навхрест перев'язана синьою хустиною, з сизим, як шийка в голубів, носом, вона стала, немов гора, ще й руки в боки взяла.

– Ну? А чого лазите тут?

Івашко та Любка зупинилися, підвівши до неї дві пари чистих, невинних оченят.

– А ми, тіточко, гуляємо, – тонесеньким, лагідненьким голоском одповіла Любка.

– Гуляєте? – басом сказала баба Ступа. – А хто в мене колись вигуляв яблука з ночов? Га?

– А хто, тіточко? – з великою цікавістю запитав Івашко і хитренько примружив куточки очей.

Баба Ступа обурено хитнула на нього головою:

– А дивіться на цього арештантюгу! Яке святе та боже. Та за тобою, хлопче, давно вже риштанські роти плачуть.

– Е, хай плачуть! Аби я не плакав. А чого ж ви сердитесь, бабо Ступо? Ми ж вам нічого не робимо.

– Не ходіть тут. Геть собі під три чорти звідціля!

– Як дасте всім по три копійки, так підемо.

– Я-я-як?!!

Баба Ступа аж трохи не зомліла. А по всіх опудалах, як дробом по залізному даху, заторохкотіло:

– Як? Як?

– Чули ви таке???

– Та як?!

– Ах, ти ж щеня, сто бісів твоїй матері!

– Та це вже як поліція: збор робить?!

Але «щеня» тільки підсьорбнуло носом і заклало руки в кишені.

– Не дасте, будемо щодня тут гулять. А як дасте, так три місяці ні в кого нічого не зачепимо. От присягтися на цьому місці!

Деякі баби аж у боки взялися від такого зухвальства.

– Чи ви бачили коли таке?! Ще й нахваляються!

– Та ми не нахваляємось, а так нам звелів Микола-Вгодник.

І Івашко з незалежним виглядом знизав плечима. Не наша, мовляв, вина, звертайтесь до Миколи-Вгодника. Та так серйозно, з такою байдужістю сьорбнув носом, що баби повитріщалися: бреше хлоп'я, глузує? чи, бува, й спразді?

– Як же він вам велів? – суворо прогула баба Ступа. Івашко знову знизав плечима і подивився в небо.

– А так. Ми просили його, щоб він нам у школі поміг. Микола, значить, Вгодник. Бо трудно тепер з задачами. А він у сні сказав от їй...

Івашко мотнув головою на Любку. А Любка сумирно спустила очі додолу.

– Як поставите, каже, дві свічки мені, то поможу. Ходіть, каже, на базар доти, доки не назбираєте грошей. І нічого ні в кого три місяці не чіпайте. От так сказав Микола-Вгодник. А ми ж не чіпаємо? Правда?

Та то таки правда, – не чіпали, ні. Навіть не огризнулись ні на кого, як їх лаяно. Аж дивно було. А воно, виходить, он що!

Серед перекупок знялося заворушення та стрекіт. Одні вірили близні, другі не вірили. Одні готові були дати їм на. свічки, другі лаяли їх у батька і в матір.

– Та брешуть, сучі діти! Та щоб ото з такими шмаркачами Микола-Вгодник у розговори вдавався?

Але, кінець кінцем, хто вірив, хто й не вірив, а по три копійки всі дали: краще вже дати три копійки та на три місяці собі спокій купить, аніж щодня тільки те й робити, що пильнувати, щоб тобі ночов з товаром не перекинули, щоб не вихопили яблука, щоб не насмітили на пиріжки. Це ж не діти, а пробийголови. На іншого накричиш, нагримаєш і воно тобі втече, як опечене. А ці ж – одчайдушні розбишаки, – ні кийка, ні бога не бояться.

Та й дати на свічки Миколі-Вгодникові все ж таки легше було, ніж отако: «Давай, бо заріжу».

Всіх опудал в ряді було одинадцять. (Одинадцять множимо на три, получаемо тридцять три). Отже вийшло рівно тридцять три

копійки. Баба Ступа докинула ще копійку і стало тридцять чотири, – щоб нарівно було.

Близня чемненько подякувала, попрощалася і зразу ж з базару попрямувала просто до церкви. Бабам навіть видко було, як вони в церковні ворота ввійшли.

Та не видко було бабам, як вони другими ворітьми, що позад церкви, вийшли. А ще менше видко їм було, як тридцять чотири копійки довговусі китайці в Миколи-Вгодника віднімали та до купки в себе складали.

А щосереди, п’ятниці та неділі близня разом із татом виходила. Тато на завод ішов, а близня на базар. Та вже не до перекупок, а до возів та рундуків. І вже не на свічки Миколі-Вгодникові здирати по три копійки, а по п’ятаку, а то й більше чесно заробляти. Як накупить якась хазяйка такого, що ні в кошик, ні в обидві руки не влазить, от туди близня й підвертається.

– Може, тіточко, піднести вам?

– Та піднесіть, дітки, а то чистий клопіт з цією куркою.

Курку хапає Любка, кошика Івашко, а тіточка, блаженно запхнувши задубілі з холоду руки в рукава, вільно йде попереду додому. Івашко навмисне покректує, несучи кошика, щоб розжаліти тіточку, а Любка, щоб ще дужче розм’якшити її, ніжно голубить курочку. І розжалена та розм'якшена тіточка часом аж по три копійки обом дасть, – такі ж милі та славні діточки.

А діточки бігли додому, клали до китайців заробіток, ковтали сніданок і бігли до школи.

– Пара гривунів летить! Пара гривунів летить!

Еге, та це вже тепер не щипало, не кололо й не пекло.

Щипайте, щипайте! От хутко щипне вас і самого Льоньку сапатого за серце так, що аж показитесь од завидків.

А весна от-от-от шугне. Набряк уже, пожовк і став, як старе сало, лід на річці. Дорога на вулицях пропотіла жовтими, приплесканими плямами кінського гною, так що спускатися ні саночками, ні лідяками вже не можна було. Сніг понад парканами кудись провалювався і зробився сірий та дірчатий. Галки щовечора на пустирях такий галас здіймали, наче їх із школи випускали.

А в китайців у коробочці було ж тільки чотири карбованці та сорок дві копійки. Отже ще три карбованці й п’ятдесят вісім копійок не ставало до голубника.

Любка вже почала приставати. Як вечір, так очі вже скисали в неї, сама вся обпадала, як ганчірка на ганялі, й навіть без вечері засипала.

– Та що воно таке з нашею близнею? – часом аж тато дивувався. – Не видно їх, не чути. Ні синяків під очима, ні носи не порозбивані. Так наче й не наші діти. Гей, Вашку, чи це ти, чи не ти?

Вашкові й самому було чудно та ніяково за себе. Так що ж ти зробиш, коли нема коли вгору глянути, не то що комусь там носа розбивати.

А тут же весна вже йшла. Хоч дощок уже трохи понастягувано, але повідь нанесе їх стільки, що можна ж уже грядку будувати. Та як же грядку будувати, коли голубів купити несила? Ще ж гірший сором вийде.

І Івашко не міг так спати, як спала Любка. А не раз, бувало, й він, як дядьо Павлусь, вийде ввечері надвір, сяде на лавочці біля воріт та й заспіває:

Гей, не спиться й не лежиться,
І сон мене не бере...

Правда, далі слова Івашкові трохи не до діла були:

Гей, пішов би до дівчини,
Дак не знаю, де живе.

Яка там у дідька дівчина! Дядькові Павлусеві вона, може, й потрібна для чогось була, може, він справді не знав, де вона там собі жила (бо дуже вже сумно виспівував ці слова), але Івашко за три карбованці й п’ятдесят вісім копійок усіх дівчат оддав би, коли б і знав, де вони живуть.

От якби знати, де живуть оті три карбованці, це так!

А весна, ой, підсувалася! От-от уже зовсім близько десь дихала. Та так часом дихала, що аж піч трусилася від її подихів. А одної ночі зняла таке ревище, такий гуркіт, наче цілий гурт волів, котів та свиней над головами близні по даху гасав. Ревло, нявчало, вищало. Аж Любка прокидалася й злякано питала:

– Що воно, Вашку?

– Нічого. Спи. То буря надворі.

Дійсно, буря тої ночі була скажена. Коли близня вранці вибігла надвір, вона аж заверещала від радості: ввесь дах на флігелі був зірваний і задертий догори, як спідниця від вітру. Бантини оголилися, немов ребра в кістяка, і на них виразно було видко горобині гнізда.

От тепер можна було дерти їх!

– Гайда на кришу, Любко!

– І-і-і!! – заверещала від захвату Любка і вихором метну лася до повіток. На дах повіток вилізти – це все одно що на піч. А з повіток і на флігель.

Дах на флігелі був некрутий, і лазити на нього й раніше було не важко і не страшно. Та раніше він, проклятий, раз у раз страшенно гуркотів од найменшого дотику. А на цей гуркіт зараз же вибігала паршива орендаторка і ґвалтувала так, неначе близня її різала. А тато після того скидав ремінь із штанів.

Тепер же все залізо задерлося к чорту й задубіло, немов поли замерзлої мокрої кожушини. Можна було ходити просто по горищі й діставати руками до гнізд.

Та всі гнізда порожнісінькі були. Тільки в одному лежало рябесеньке яєчко з того літа, легеньке, з дірочкою. (Самі горобці, мабуть, і випили його).

Івашко, вхопившись за край бляхи, визирнув на вулицю. Гей, ліхтар лежить, повалений бурею. А в приставші дві віконниці зовсім одірвано.

Раптом Любка закричала:

– Ой, Вашку, глянь!

І показала вниз, під самий флігель, рукою. Івашко перехилився і аж язиком зацмокав: бідний-бідний Лейба, – геть-чисто знесло дах з його підвалу. Аж сіно крізь оголені дошки внизу видко. І приступки до підвалу, і навіть табуретку, що на ній .Лейба сидить при дверях, коли покупців немає.

Та вмить Івашко занепокоївся і почав пильно водити головою то туди, то сюди, щось розшукуючи очима.

– Любко! А де ж його шкатулочка?

У Лейби над дверима була поличка, а на тій поличці раз у раз лежала старенька бляшана коробочка з грошима. Коробочка замикалася на ключик, а ключик був завсігди зав'язаний у кінчик червоної хустки.

От коли треба було покласти чи вийняти гроші з коробочки, Лейба виймав хустку з кишені, розв’язував вузлик і визволяв ключик. А потім помаленьку знімав із полички коробочку, відмикав її ключиком і клав або брав із неї гроші. А тоді знову коробочку замикав, обережненько засував її на полицю, а ключик

зав'язував у хустку. І грошей-грошей раз у раз було в тій коробочці!

Тепер її не видко було на поличці, тієї коробочки. А повинно б було бути видко, як дах здерто. Чи не взяв на цей раз Лейба її з собою?

І вмить Івашко сильно вхопив Любку за руку і мовчки показав головою в бік од підвалу,

– Он вона! Під хвинарем! Бачиш?

І, не давши Любці навіть роздивитися як слід, прожогом кинувся злізати з горища.

– Швидше, Любко, бо хтось візьме!

Ніколи близня так швидко, як тепер, не злізала з даху, навіть як сам орендатор із палицею вибігав на гуркіт. Ніколи, навіть на пожежу, так не вилітала з воріт.

Ні, ніхто не взяв. Коробочка лежала під ліхтарем, щільно боком пригорнувшись до нього, до свого товариша в однаковій біді.

Івашко спочатку озирнувся на всі боки, потім присів коло шкатулочки і швиденько одною рукою запхнув її під полу свого пальтечка, другою згори зараз же міцно притиснув її до свого тіла. А Любка тим часом хижо озиралась на всі боки, стережучи й уся тремтячи.

Після того Івашко підвівся й, закриваючи засуненими в рукава руками горб од коробочки, помалу, повільно рушив із того місця. Любка була кинулась бігти, але Івашко зразу ж зупинив її:

– Не біжи! А то як побачать, що біжимо звідси, так одразу догадаються потім, що то ми взяли. Іди собі тихенько.

Легко було сказать «іди собі тихенько», коли зсередини щось тебе трусило, рвало й несло, як отою нічною бурею. Та й сам Івашко аж посірів увесь, а очі йому стали маленькі. гострі, чудні.

Тільки в повітці, коли добре защіпнулися зсередини, Івашкові очі трохи побільшились і забігали так само, як раз у раз. Вийнявши коробочку з-під пальта, Івашко легенько струсив і Густо й глухо брязнули гроші.

– Повно, Івашку? Повно? Ану, дай я! Ану, дай!

І Любка вхопилася обома руками за шкатулку й разом з Івашком струсила. Знову солодко й густо брязнуло всередині.

– Не дуже повно... – хрипко сказав Івашко.

– А давай подивимось!

– Еге, подивишся, як вона замкнена.

– А розбить!

Івашко покрутив головою: шкода розбивать.

Але в цю мить недалеко від повітки зачувся крик:

– Івашку!.. Любко!!

Івашко й Любка на мент перелякано заклякли: ой, прийде мама сюди! Потім зашамоталися по повітці, шукаючи, де б сховати коробочку. І тут недобре, і там небезпечно.

– Івашку-у-у! Любко-о! Та де вони, шибеники, подівалися? До школи!

Івашко похапцем засунув коробочку під свої дошки, на самий спід. Дощок ніхто не чіпатиме.

– Ходім! Після школи.

Але сьогодні школа не школою була, а чистим катуванням: ой, хтось знайде шкатулку, ой, хтось знайде шкатулку!

А потім і другі думки: а скільки ж то в ній грошей? А стане на голубник чи не стане?

Любка гаряче вірила, що там на три голубники буде. Така ж бо важка вона, та люба коробочка!

– Бідний Лейба! – раптом зітхнула вона. – Не буде вже перевертать у пальцях копійок.

(Лейба мав звичку перед тим, як дати кому-небудь гроші, срібні чи мідні, швиденько та якось дуже ловко перевертати монети між пальцями обох рук, неначе перевіряючи, чи не позлипалося кілька їх ув одну. Нізащо не дасть навіть копійки, гарненько не покрутивши її).

Але Івашко на зітхання Любки раптом чогось дуже розсердився.

– А хай не кидає грошей напризволяще! От іще! Ми знайшли на вулиці! Яке нам діло!

– Та ну да! Лежала собі на вулиці, а ми знайшли. Значить, вона – наша.

– А чого ж ти кажеш: «Бідний Лейба»?

Любка зніяковіла: справді, якщо Лейба бідний, то коробочка – не їхня і ЇЇ треба йому віддати. А з якої ж речі її віддавати, коли вона лежала на вулиці під ліхтарем і вони знайшли ЇЇ? От іще!

А тут іще, як на те, коли бігли зо школи додому, зустрівся їм коло самих воріт Йоська. Він стояв лицем до паркану і помалу-

помалу, наче в задумі, водив пальцем по дошці. Близні стало якось тісно від того, що там, стояв Йоська. Гукнути на нього? Так не хотілося чогось. А пробігти, не сказавши нічого Йосьці, товаришеві свойому, якось соромно було. Ну, і мусив Івашко підійти ближче.

– А чого стоїш так, Йоську? Набили?

(Лейба сам ніколи не бив Йоськи,, Лейба й блохи десь убити не міг. А як Йоська чимсь проштрафлювався, то бив його дядько, мамин брат.)

Йоська навіть не озирнувся, а так само совав пальцем по дошці згори вниз і знизу вгору.

Івашко збоку зазирнув йому в лице. По щоках Йосьці бігли рясні, швидкі сльози, як краплі дощу по шибці. Йоська взагалі був собі плохенький хлопець, з величезними, пукатими, як цибулини, очима. А як лихо йому якесь, так і зовсім притихав. Коли б не близня, так із його всякий шмаркач знущався б.

– Та що таке, Йоську? Чого плачеш? Набив дядько? Йоська покрутив головою. Була субота, і вдягнений він був у празникове.

Значить, вдома на нього ніхто не був сердитий, бо тоді б ходив у буденній одежі.

Та близня вже знала, чого плакав Йоська. Знала, чого він стояв тут і не йшов до хати. Бо там, мабуть, було таке, що не всидіти. Де ж пак: пропала вся шкатулка з грошима!

– Ну, Любко, ходім, ходім! А то мама лаятимуться.

Та так і не допитавшись, чого плакав Йоська, близня швиденько побігла в ворота. А від воріт, озирнувшись, злодійкувато прошмигнула в повітку.

Коробочка лежала під дошками так само, як поклав її Івашко. Тепер тільки треба було її розбити й подивитися, скільки ж то грошей знайшли вони.

Але Івашко навіть не витяг коробочки з-під дощок. Чогось сердитий був і два вихорці його стирчали з-під одсуненої на потилицю шапки загонисто, як розп’яті хвостики півників. Він хмуро водив очима по повітці й не дивився на Любку.

А Любка теж чогось не хапалася розбивати шкатулку. І сині очі її під розчухраною кучмою були неначе чимсь ізлякані.

Вмить Івашко сердито підбив передком чобота цурупалок і бовкнув:

– Так ми ж знайшли коробочку!

– А ну да! – зараз же гаряче підхопила Любка.

– Коли б ми не знайшли, так хтось інший усе одно знайшов би.

– А ну да!

Але шкатулки з-під дощок, проте, не витягали. Івашко так само нишпорив похмурим поглядом по повітці, а Любка злякано щось слухала в собі широкими очима.

Раптом Івашко вдарив ногою ще один цурупалок й сердито зиркнув на Любку.

– А знаєш що? Давай підемо до Лейби та скажемо: «А що дасте, як знайдемо вам шкатулку? Дасте половину з того, що там є? Як дасте, так будем шукать». Як согласиться, то оддамо. Ну його к чорту. Га?

– Ой, ну да! – чогось аж зрадівши, весело скрикнула Любка і навіть схопилася бігти. – Гайда! Швидше!

– Ні, стривай. От уже й „гайда”. А звідки ми знаємо, що пропала шкатулка? Треба наперед у Йоськи розпитать. Немов ми нічого не знаємо.

– Ну, так гайда до Йоськи!

І дивна річ; у Любки очі вже не були злякані й задуму з них, як муху з столу, щось здмухнуло.

Йоська все так само стояв біля паркану. Тільки сльози вже не котилися по лиці і пальцем він не совав по дощці. Щоки мокро блищали брудними патьоками, а очі-цибулини були червоні й сумні-сумні. І тепер він одразу сказав, чого плакав. Пропала коробочка з грішми. Буря вночі здерла дах з підвалу й викинула з полиці коробочку на вулицю. А хтось підняв її. Скільки там грошей було, Йоська не знав. Але тато й мама дуже журяться. Хотів тато купити Йосьці нозі черевики, та тепер не купить уже.

І знову карі пукаті очі стали скляні, блискучі, а з них на довгі чорні вії викотилося дві буйні сльози.

Івашко шарпнув Любку:

– Ну, ходім!

І обоє побігли знову в двір, нічого більше не сказавши Йосьці.

Лейбина квартира була поруч квартири близні і точнісінько така сама, як їхня: спершу кухня з піччю, а далі кімната. Тільки меблі трошки інші були, а надто багато свічок було у блискучих підсвічниках. Близня їх добре знала, бо її завсігди кликали гасити їх.

На щастя, Лейба був дома сам. Ні Хаї, ні дядька не було. Але маленькі добрі очиці Лейби в рудих, аж білих, віях, були сьогодні не такі лагідні та тихі, як раз у раз, – сумні-сумні, як у Йоськи. Одначе близню він прийняв привітно, як і завжди. Навіть посміхнувся у свою кучеряву-кучеряву руду бороду і сказав:

– А свічки ще рано гасить.

– Ні, ми не свічки гасить, – бадьоренько відповів Івашко, а сам аж слину ковтнув, бо серце колотилося. – Ми за шкатулку спитать. Пропала шкатулка?

– Пропала, – сумно хитнув головою Лейба.

Любка спустила очі додолу, а Івашко, навпаки, скинув їх на Лейбу й ще бадьоріше сказав:

– А що дасте, як знайдемо?

Любка швидко підвела голову: оттако, умовились же, щоб так не казати, а він ляпнув. А Івашко й сам не знав, як воно так вийшло. Та вже пропало.

Лейба, одначе, локрутив головою:

– Е, взе не знайдете, діточки. Взе знайшли її другі.

(Лейба замість «ж» раз у раз казав «з». Все інше добре вимовляв, а «ж» не міг,)

– Ну, а якби той, хто знайшов би, приніс її вам, дали б йому половину грошей? Чи скільки?

Тут Лейба вже трошки уважніше подивився на близню: е, щось вони, мабуть, знали, ці маленькі милі гої. Е, може, ще не зовсім пропали гроші. Може, знайшлася така хороша людина та підіслала дітей, щоб спитатися.

Лейба аж почав неспокійно перебирати пальцями кучеряву бороду: і шкода половини грошей, і страшно, що й половини не буде.

– А ви знаєте того, хто знайшов?

– Та... та... А дасте чи ні?

– Ну, нехай узе дам. Нехай узе несе.

– А половину чи скільки? '

– Ну, нехай узе й половину. Хай буде хоч половина дома. Спасибі й за половину. Спасибі, що є ще чесні люди, ой, бозе наш, бозе наш!

– Так ви нікуди не йдіть, шкатулка тут зараз буде!

І Івашко, шарпнувши Любку за руку, вихором вилетів із хати. За ним Любка, маючи кучмою, як булане жеребеня гривою.

І так само через кілька хвилин улетіли в хату. Івашко вийняв з-під поли коробочку й поставив її на стіл перед Лейбою, захекавшись і від бігу, і від хвилювання. А вихорці гордо топірчились над пукаткм чолом.

– Одмикайте й глитайте!

Лейба радісно й швиденько вив'язав із вузлика ключик і відімкнув коробочку. Грошей там було, грошей! Любка аж почервоніла вся, аж по вуха залилася радістю.

Але рахування пішло вже не так блискавично. Лейба кожну монетку разів із п'ять перевертав у пальцях, поки відкладав її до купки. Близня ніколи стільки не робила задач на складання, як цей раз.

Та таки склали все з Лейбою до гроша. Вийшло всього чотири рублі двадцять дві копійки. Тоді зробили ще одну задачу на ділiння, і вийшло на близню два рублі одинадцять копійок. Лейба ще раз перем'яв усі монетки на двісті одинадцять копійок, і близня знову вилетіла з хати.

Та знову в повітку, до китайців. Правда, на голубник не вийшло, але разом із іншими стало сім карбованців і дев'яносто копійок! Коли б не гривун, так уже б можна було ввесь голубник купувати. Та от, цей гривун! А без гривуна ніяк же не можна було. Сказано: гривун, так мусить бути гривун.

Та раптом Івашко заклопотано почухався.

– Ех, а Лейба всім розкаже, що ми шкатулку знайшли та маємо гроші.

– А попрохати Лейбу, щоб нікому не казав? Га?

– Ану, гайда до нього!

На щастя, Лейба був ще й досі сам. Йоська все плакав собі під парканом, не знаючи ще, що тато таки купить йому черевики. Лейба, молодчина, згодився мовчати, бо й йому це було до речі: він тепер міг сказати своїм, що сам знайшов коробочку і що всі гроші цілі. Нехай їм буде повна радість.

Близня ще раз вилетіла від Лейби: і в неї була повна радість. Тепер голубник уже буде! О, тепер буде!!

А весні хтось розчинив двері, і вона, розпатлана, синьоока, реготлива, буйна, чисто як Любка, ввірвалась з такою радісною несамовиттю, неначе їй сто голубників подарували. Шпурляла з дахів на голови людям цілими кучугурами старого снігу; замітало

небо так, що хмари літали по ньому, як пір'я; річку пустила такою повіддю, що вода аж до базару підійшла, позаносивши геть к бісу рундуки. Вітер бігав з нею і гасав, як пес Кудлай біля Любки, коли вона гралася з ним.

Від усього цього та ще того, що в китайців лежав голубник, близня й собі гасала, верещала та аж ногами тупала від нетерплячки: швидше грядку ставити! А як на те, ще й піврундука пощастило на річці спіймати. Дощок тепер було з головою. Тільки розпланувати та швидше-швидше ставити грядку.

Але як же її було ставити, коли на гривуна ще не вистачало? Ще ж двох карбованців і вісімдесят одної копійки бракувало. Мама вже ні копійки не давала. По-перше, що вже стільки надавала, що й чіплятися сором було. А друге, що тато міг от-от без роботи бути, бо завод хотів розщот давати багатьом робітникам.

На базарі теж нічого заробити вже не можна було, бо стало тепло, руки не мерзли й хазяйки самі несли додому свої кошики.

Невже ж на березі втопитися? Невже через два карбованці й вісімдесят одну копійку не доказати свого?

І знову пригасла, похмарніла близня.

Весна вже вимила всі дахи, землю й річку від снігу та льоду; чистенько позамітала небо й вимазала його, як до свята, ясною-ясною синькою, попротоптувала попід стінами в болоті теплі, гладесенькі стежечки, що ними так любо було ляпати босоніж. А за лісними складами на вигоні вже серед колючої молодої травички жовтих квіток понатикала. Звідкись гойдливо налітали білі метелики і якось боком-боком летіли вгору, неначе підв'язані на одне крило голуби.

А близня тоскна ходила по базарах та блукала очима на всі боки по землі, – чи не знайдеться ще десь чиясь коробочка. Та не то що коробочки, а щербатої копійки більше не попадалося.

Дома хоч і помічали, що близня чогось нудьгувала, та не до того було ні мамі, ні татові: свій клопіт був.

Тільки дядьо Павлусь як приходив, то неодмінно чучверив Любці кучму й казав:

– Ну, ще й досі невесела близня? Оце так! От тобі й пролетаріат! Та що сталося? Га?

Але близня, хоч і як хотіла дядеві ПавлусевІ сказати, так не могла: зареклася мовчати. Так що дядьо Павлусь навіть разів зо

два на піч приходив і, щоб розважити, казочки їм казав. Лягав головою в один куток, а ноги задирав аж до стелі в другому. У третьому кутку вмощувалась Любка, а в четвертому – Івашко, – обоє головами йому на груди, а лицем до його лиця.

Та от таким способом і відтягав дядьо Павлусь на якийсь час думки близні від голубника і заносив їх геть-геть далеко. Так далеко, у такий чудний та гарний світ, що обидві голівки приростали до грудей дядя, а очі, широкі та затуманені, тільки кліпали, як зірки.

Дядьо Павлусь був дуже подібний до тата, тільки молодший та ширший. Таке саме темне з іржою волосся, таке саме пукате чоло, навіть така сама ямка на підборідді, як у тата та Івашка. Тільки як близня робила з тіста тата та дядя Павлуся, то робила їх спочатку однакових. А потім одного легенько стискувала між долонями, і виходив дядьо Павлусь: голова і плечі ширші, а ростом нижче.).

А що дядьо Павлусь казки вмів казати, так ніхто краще за нього не міг.

Тільки трошки чудний був собі дядьо Павлусь. Усе з якимись книжками та папірцями за пазухою та по кишенях, наче школяр. Усе з якимись кумедними словами, що й вимовити їх близня не могла: проталят, копитолиз та ще сила якихось інших.

І ледаченький-таки собі був дядьо Павлусь, нівроку йому. Ходив із лінькою, неначе тяг за собою рядно. Але зате часом як загориться, так ураз тугий, як лук, стане. Як до душі якась робота, так аж шкварчить вона йому в руках, і ніхто вже з ним тоді не справиться. Та от ще вірші та пісні любив складати. Там такі пісні!.. А казки його були зовсім не такі, як у книжках або як мамині. Зовсім немовби й не казки: ні відьом, ні зайчиків, ні діда та баби з Івасиком-Телесиком. А слухав би їх аж до світа.

Але дедалі, то й дядьо Павлусь чогось притих, похмарнів і не ходив уже так, наче рядно за собою волочив. Часом по роботі разом із татом приходив із заводу, не заходячи до себе, і Любка зливала на руки йому, а Івашко батькові, коли вони вмивалися. А зараз же. за ними приходили ще інші заводські й усі про щось радились чи читали в кімнаті. А про що саме, того близня не могла чути, бо дядьо Павлусь висилав їх на вулицю й казав гуляти там та пильно дивитися: як побачать поліцію, що купою йтиме, так

моментально бігти додому. І нікому-нікому ні слова за те, що в них у кімнаті гості, щось читають.

Близня, розуміється, стерегла вже так, що коли б та поліція мищою перевернулася та схотіла прошмигнути, то й то б спіймала б і роздерла на шматочки. А все ж таки, що воно там діялось таке у тій кімнаті, що ховались од поліції?!

І от раз увечері дядьо Павлусь виліз із близнею на піч, уклався головою в один куток, а ногами в другий; примостив по дитячій голові собі на грудях і почав:

– Ну, близня, розкажу я вам сьогодні одну казочку. Та слухайте цю казочку вухами, носом, ротом і всім серцем вашим. Добре запхайте її в душу собі й усе життя пам'ятайте. Чуєте?

Обидва роти прошепотіли:

– Чуємо.

А вуха пильно-пильно нашорошились.

– Ну, так-от. Жило собі на світі троє братів: двоє маленьких та хитрих, а третій здоровенний та дурний. Хитрі брати не орали й не сіяли, не мололи й не пекли, а хліб їли білий, м'який, із найкращої муки-крупички, от такий, як ви їсте тільки на празники.

– А хто ж їм давав? – прошепотіла Любка.

– А ти лежи та слухай. Хитрі брати ні каміння не били, ні домів не строїли, а жили в великих та пишних палацах, з дзеркальними вікнами, з фонтанами, з садами. Вони не пряли й не шили, а ходили в шовках та оксамитах. Одно слово, близня моя мила, хитрі брати все мали: і напитки, і наїдки, і шовки та оксамити, і золото та брилянти, і палаци, і карети, і коні, і слуги, і...

– І голубники? – не втерпіла знову Любка.

– І голубники, і саночки, і кораблики, дзиґи, і все-все, що тільки душеньці їхній бажалося. Але самі вони того нічого не робили, бо були паршивенькі, поганенькі, безсилі й нічого робити не вміли.

– А де ж вони брали все те?! – аж голову з грудей дядя Павлуся підвела Любка.

Але тут Івашко вхопив її за кучму й поклав назад, строго сказав:

– Лежи, не перебивай! От іще!

– Правильно, Вашку: так її! Ну, а третій брат, здоровенний та дурний, і орав, і сіяв, і молов, і пік, а хліб їв найгірший, чорний,

з вустюками, або сірий, от такий, як ви їсте раз у раз. Він і каміння бив, і доми та палаци строїв, а сам жив у паршивеньких хатах та квартирах, холодних, вогких, тісних.

– Як-от ми? – знову не видержала Любка. Івашко трудно зітхнув.

– Ну й дівчина! Не дає говорити.

– Оце саме, Любко, у такій, як ви. Та він і шовки та оксамити виробляв, і золото здобував, і шив, І пряв, а сам ходив голий, босий та подертий.

Любка знову хотіла щось спитати, але тільки крутнула головою на грудях у дядя Павлуся й чуйно затихла.

– Ходив він голий та босий, а їв хліб з устюками, жив у халупах, близня моя люба, через те, що все, що він виробляв, усе брати його милі в нього забирали: і палаци, і шовки, і булочки...

– І голубники?

– І голубники, і дзиґи, і кораблики, і все-все.

– А нащо ж він їм давав?

Вашко підвівся і сердито шарпнув за патли Любку.

– Ти будеш мені мовчки слухати? Зараз же полетиш з печі догори ногами.

– Так її, Вашку. Ну от так вони й жили собі, ті троє братів, двоє маленьких та хитрих, третій здоровенний та дурний. Здоровенний з ранку до ночі робив, а брати гуляли та розкошували. Та тільки тої й роботи в них було, що дурного брата за ниточки шарпати. Бо дурний гевал, треба вам сказати, був увесь із голови до ніг поплутаний ниточками, брати поплутали. Ввесь був у ниточках, як свиня в реп’яхах. До голови ниточка, до носа ниточка, до вуха ниточка, до серця ниточка, до рук, до ніг, до пальців, до всього. А ниточки ці називалися законами.

А закони ці немовби від самого бога були.

От як здоровило почне часом хмуритись та сердитись, що в нього все віднімають, то брати зараз же шарп його за ниточки, от він злякається, затихне й знову робить...

– А ниточки, мабуть, дуже крепкі? – діловито й суворо бовкнув Івашко.

– Ні, де там у чорта крепкі: от такі, як ви змії на них пускаєте. Коли б здоровило схотів, так одним пальцем усі б їх ураз порвав би.

– А чого ж він не хотів?!

– Чого! Та дурний же був, кажу ж вам! Та який ще дурний! От ви слухайте тільки. Стало раз тому дурневі дуже-дуже погано. Хліб того року погано вродив, а що вродило, то все брати забрали, і не було чого їсти здоровенному братові. Він і так, він і сяк, і кору гриз, і коріння копав, і гній смоктав. Та голод усе дужче та дужче бере. А брати собі розкошують, смачно їдять, солодко п'ють, весело танцюють та тільки тої роботи й мають, що за ниточки дурного брата шарпають, щоб не лінувався та не переставав на них робити. Ну, дурень терпів-терпів та й терпець йому ввірвався. Не витерпів він, розсердився та й почав нарікати: «Ви, каже, їсте й п'єте, а я – голодний та холодний. Не хочу більше робити, давайте й мені їсти!» Та й хотів силою взяти в братів шматок хліба. Ну, тут брати як не заверещать, як не заґвалтують: «Ґвалт, розбій, бунт!!» Та давай шарпати, та давай ще дужче нитками дурня обкручувати, та давай його всякими кадилами обкурювати. Та й обкрутили й обкурили. Та ще й як: так обкрутили, що той дурень сам себе зв'язав, сам себе розклав на землі та сам себе й страшенно випоров різками.

Тут уже не тільки Любка, але й Івашко аж сів і вражено подивився на дядя Павлуся.

– Сам себе?!!

– Що: чи не дурний же, га? Сам себе! От так, одною рукою зв'язав, а другою поров. Та так з того часу й повелося: як тільки розсердиться та забунтується дурень, так брати зараз же як заверещать, як заґвалтують І давай за всі ниточки шарпати. А дурень тоді сам себе починає страшенно бити, пороти, різати й стріляти.

Івашко трудно зітхнув, а Любка хотіла щось сказати, та тільки сердито повернулась на другий бік.

– От так вони й жили собі, двоє маленьких, та хитрих, а третій здоровенний, та дурний. Та раз якось стало дурневі знову дуже-дуже сумно. Так сумно, що почав він думати: чого ж це воно так отой бог дав, що в братів його доля в розкошах та в веселощах живе, а в нього – в злиднях та в горі. Думав він, думав та й не помітив, як у лісі опинився. А ліс густий-густий та великий. І що більше дурень думає, то густіший та густіший ліс стає. Що воно за бенеря така?! І стало вкінці так, що й дорогу дурень загубив і не

знає вже, кудою йому йти далі. Став він та й давай плакати та журитися. Аж гульк! – із того лісу йде на нього старий-старий дід із довгою сивою бородою. Хороший такий дідусь, ясний, та добрий, та розумний. На носі в нього окуляри, а в руках велика-велика книга, – куди більша та краща за Євангелію. І диво дивнеє, близня моя мила: як дід іде, так ті дерева перед ним і розступаються, так перед ним ясна та рівна дорога розкладається. От підійшов той дід до дурня та й каже йому: «Здоров, дурню!» – «Здорові були, – каже, – дідусю». – «А що, – каже дід, – заблудився в лісі? Бачу, бачу, – каже, – що трудно тобі з цього лісу вибратись. А трудно, – каже, – того, що він із ниточок твоїх росте і не вийти тобі тепер уже з цього темного лісу, поки ти ниточок із себе не позриваєш». – Тут дурень як не перелякається: «Як, – каже, – ниточки рвати?! Та вони ж од бога! Та то ж божі ниточки! Та бог же люто покарає за це! Та як же їх можне рвати, ці ниточки?!»

– От дурний!! – сердито скрикнула Любка.

– Та ще й який! Та ви слухайте далі. От став тоді його сивий дідусь навчати, як саме треба ті ниточки рвати. Та тільки він надірвав йому кілька там тих ниточок, як бачать вони: біжать лісом брати дурного. Біжать, верещать, ґвалтують. Дурень аж присів од страху та сорому. А брати підбігли та шарп його за ниточки, та шарп, та шарп! Та й наказують йому швидше схопити того діда та вбити його зараз же. Дурень тоді як кинеться на дідуся, як ухопить його, як почне душити. Та й задушив. А книгу його порвав, потоптав і в ліс позакидав. А тоді ще й ручки братам поцілував.

– От дурна сволоч! – люто бовкнув Івашко.

– Та ще й яка! Ви тільки далі слухайте. Ну, вбив він того дідуся, закопав, землею притрусив та й знову робив собі на братів та й робив. А брати розкошували собі та й розкошували. Та тільки він, як і сказав йому дід, уже з того лісу ніяк вибратись не міг. Там він на братів своїх усе й робив, – вони жили собі на просторі, а він у темному, глухому лісі. Та тільки не було вже їм того спокою, що раніше. Хоч і задушили вони діда, І в могилу його закопали, і землею притрусили, – та духа його вбити не змогли. Пішов його дух попід землею, попід тим лісом скрізь-скрізь. Пішов та й став проростати квіточками по всьому лісі. А з квіточок почали виростати дідові діти, такі собі браві хлопці та дівчата і так само в

окулярах та з товстими-товстими книжками. То з-під одного куща, то з-під другого, то з-під дерева. І все на сопілочку грають та як нитки рвати дурня навчають. Стало дурневі непокійно жити, – чухається, зітхає, братів стиха лає. Ну, брати хитрі та маленькі, теє помічати стали. Стали помічати вони, що дідові діти братові їхньому ниточки обривають. Страшно їм стало. А переловити всіх дідових дітей їм самим несила була, – маленькі ж та поганенькі вони були. От вони думали, думали та й придумали; нехай сам дурень їх ловить та душить. Треба йому ще одну ниточку про це прив'язати. Та й прив'язали, та ще й навчили, щоб сам себе за неї шарпав, як дідову дитину побачить. От дурень тоді, як тільки дідова дитина з-під куща йому на сопілочку про волю заграє, зараз же себе за ниточку – шарп! та дідову дитину – хап! та об землю її – геп! та за горло й душить.

Тут дядьо Павлусь раптом узяв та й замовк. Близня лежала, не рухаючись, чекаючи, але дядьо Павлусь усе мовчав.

– Ну, дядьо, далі ж! – скрикнула Любка.

– А далі ще нема... – тихо й якось чудно сказав дядьо Павлусь і зараз же голосно та весело додав: – Оце й уся моя казочка вам на сьогодні, близня.

Близня обурено й швидко підвелася.

– Як уся?! Оце й кінець?!

– Ні, це ще не кінець.

– Ну, так кажи ж далі.

– А далі ще нема... – засміявся дядьо Павлусь. – А нема через те, близня моя люба, що дурень ще й досі живе в лісі та на хитрих братів робить, та ниточок слухається, та дідових дітей хапає. А от як стане тих дітей більше, от як ви попідростаєте та дідовими дітьми станете, та як дурень таки навчиться, як нитки рвати, та як порве їх, от тоді буде казка далі казатися.

– А як же вона тоді буде казатися? А як? А як, дядю? Дядьо Павлусь засміявся.

– Ач, хитра канальська близня! Ну, добре. Казатиметься ж вона так. Як почне дурень нитки рвати, так почне перед ним ліс розсуватися. Що одірве нитку, то й не стане дерева, що одірве другу, то й нема куща. А як порве останні нитки, так перед ним усе розгорнеться й розвидниться. І побачить він усе як на долоні, чого, що та як. І братів своїх милих розкусить як слід. І тоді,

близня моя мила, із дурного гевала стане він розумний, сильний та могутній на ввесь світ. Та як схопить він тоді братиків своїх милих, та як здушить їх у кулаці, та як почне їх стьобати та навчати: «А до роботи, паскудники! А до роботи! А до роботи!» Та всі палаци, щщ їм наробив, собі повіднімає, та всі шовки, що їм наткав, собі позабирає, та всі...

– І голубники? – не вцитіла-таки Любка.

– І голубники, і дзиґи, і кораблики, і конфети, і все-все, що ним тепер братики милі тішаться.

– Е-е, значить, Льонька – братик милий?! спитала раптом Любка і широко, немов аж з ляком подивилась на дядя Павлуся.

Дядьо Павлусь засміявся.

– Милий чи не милий, а ти йому цієї казки не кажи. Чуєш? А то як шарпнуть дурня за ниточку, то він тобі покаже. І нікому поки що не кажіть. А як виростете, тоді...

– А ти, дядю, дідова дитина? – раптом тихо, таємно спитав Івашко.

Дядьо Павлусь знову засміявся і нічого не сказав на це, тільки підвівся й строго промовив:

– Ну, близня, спати тепер. Годі.

– Ні, дядьо не дідова дитина, – з жалем сказала Любка, пильно дивлячись на дядя Павлуся.

– А ти звідки знаєш? – здивувався Івашко, а дядьо Павлусь і собі повернувся до Любки.

– А знаю. А де ж у нього окуляри? І товста книжка? Дідові ж діти в окулярах і з товстими книжками.

Дядьо Павлусь аж зареготався, так добре влучила канальська Любка.

– Правильно! От що правильно, то правильно! Молодця, Любка! Ну, а тепер спіть та нікому про цю казку анітелень. А про себе добре її запам’ятайте. Лягайте спати.

Та близня хоч і лягла, а заснути довго не могла і все шепотілася під кожухом, та все прикладала, хто дурень, а хто братик милий, а хто дідова дитина. Шкода їм було дядя Павлуся, що не дідова він дитина, та що ж зробиш, коли без окулярів. Ех, шкода, що не спитали: мабуть, через те, що екзамента ще не здав. А як здасть, так одразу в дідові діти запишуть. І товсту книжку дадуть. І буде він дурневі на сопілочку про волю грати. А як вони повиростають, то й собі на

дідових дітей будуть екзаменти здавати. Та в окулярах з товстими книжками ходити й у дурня ниточки обривати, довго-довго того вечора не спала близня і шепотілася під кожухом.

А вранці, йдучи до школи, Івашко роздумливо сказав Любці:

– А знаєш, Любко, дядьові Павлусеві за голубник треба сказати.

– А чого?

– А того, що він же нам сказав за...

Тут Івашко обережно озирнувся і тихенько доказав:

– ...за дідових дітей. А ми від нього ховаємо. Стидно ж так.

– А ну да... – нерішуче згодилась Любка.

– Він усе нас питає, чого ми такі невеселі. А ми йому брешемо. Так то тоді. А тепер годі. Правда? От як прийде сьогодні, так ми йому все по правді й скажемо. І за Льоньку, і за «пару гривунів», і за шкатулку. Еге ж?

– А ну да!

Та того ж вечора близня так і зробила. Хоч дядько Павлусь і був чимсь заклопотаний та про щось пошепки гаряче балакав з татом, але як близня покликала, то зараз же прийшов до неї на піч. Правда, не ліг, а стояв ногами на лежанці, та, проте, вислухав дуже пильно. Вислухав і теж пошепки сказав:

– Молодця близня! Хвалю! Так їм, цим Льонькам паршивим! А за те, що такі молодці, поставлю вам голубник.

Близня засяяла. Та Івашко зараз же й зітхнув:

– А на гривуна ж іще нема всіх грошей.

– На гривуна? А скільки не хапає?

– Та... два карбованці ще.

– Два карбованці? Будуть. На таке діло будуть. Завтра ж з обіду й почнемо ставити грядку.

– Завтра? А на завод?

– Е, на завод годі. Стане завтра завод. Забастовка, близня. Всі, значить, кидаємо роботу. Требуємо від милих братів наших, щоб набавили нам копійок за те, що робимо їм мільйони. Ну, так-от, часу в мене тепер буде багато. Таку вам грядку змадикую, що Льонька аж лусне з досади.

Близня й прикипіла з радості, і зацікавилась: як же то завод стане. Значить, і тато на роботу не піде? Наче неділя завтра буде? Ех, а їм до школи треба йти!

Та нема ради, – пішла близня до школи. Але не дуже пильна була наука її сьогодні, – адже буде голубник! Тепер-то вже буде! І гривун буде. І десять пар. І ганяло. І все-все, як у справжніх голуб'ятників.

А як вернулися, то й тато, і дядько Павлусь були дома, а димарі заводу не курилися. Стояв завод тихий, німий, ще тихіший, ніж у неділю.

– Ну, близня, .а тепер, пообідавши, даваймо закуримо та й за роботу. Правда?

Але Івашко на це тільки хитренько примружив очі: еге, не спіймає дядьо Павлусь, так близня й закурить при ньому! Аякже!

– Ні, ми не куримо, – сказав він невинненько.

Та дядьо Павлусь теж хитренько підморгнув і засміявся.

– Не курите? Ну, так таскайте дошки. Та живо мені! Де хочете грядку ставити?

– Там, за нашим сарайчиком!

– За сарайчиком? Смали за сарайчиком. Тягніть усе туди. І пішла робота. Та як! Аж дзижчала пилка, як перелякана бджола в соломі. Тріски летіли аж на дах сарайчика. Близня розчервонілась, як баклажани, і вмивалась рясним потом. Кадон гавкав, немов одурілий, і собі таскав цурупалки. А дядьо Павлусь із таким палом забивав цвяхи в дошки, неначе лупив по голові милих братів.

На вечір грядка була готова. Правда, поміг і тато, як довідався від дядя Павлуся про всю Історію з голубником. Та навіть Йоська помагав. А Васько тільки крізь хвіртку великими-великими очима заглядав у двір. Ага: пара гривунів? А підождіть ви, підождіть, що буде в грядці! Ось післязавтра – неділя. Як піде близня з дядьом Павлусем на базар, та як принесе повний лантух та повні пазухи голубів, та як випустить їх на подвір'я (попідв'язувавши, розуміється, крила), тоді буде вам «пара гривунів»!

А вранці-рано, ще не вмившись і не снідавши, близня вже вилетіла до грядки. Сьогодні грядка була ще краща, ніж учора. Внизу – дверці, нагорі – граточка. Граточка на шнурочку, спускається, піднімається. А всередині полички, гнізда, закапелочки, все-все як слід. Пар із двадцять може вміститися. От яка грядка!

Та ще дядьо Павлусь обіцяв пофарбувати. Вся біла-біла буде, а дашок, гратка та дверці – зелені.

Та от так, п'яні грядкою, голубами, ганялом якось просиділи в

школі. А по школі, то вже й не виходили з грядки та повітки. В грядці розміщували майбутніх голубів, парували їх, на гнізда садовили, до сотні пар розводили. А в повітці знову й знову забирали у китайців гроші й перераховували. І щоразу кожне по черзі держало в руках два срібні, великі карбованці дядя Павлуся. Решта грошей були все копійки, п’ятаки, срібні гривеники, все таке маленьке, потерте. А ці карбованці – як гривуни серед сиваків.

Дома була якась шамотня, біганина, непокій. Тато й мама збирали всі книжки, папірці та кудись односнли їх. Прибігали заводські дяді й пошепки, тривожно про щось радились і знову кудись бігли. Близня все це бачила, як у сні. Навіть те, що дядя Павлуся не було ні разу за цілий день, не помітила. Вони тільки знали, що завтра рано вони з ним ідуть на голубиний базар і вернуться з повними пазухами голубів. Оце все, що вони знали, пам'ятали й бачили. Завтра вони скличуть сюди Льоньку, Васька, Микиту, Гришку, ворогів, приятелів, усіх-усіх. Поставлять їх перед грядкою, Івашко відв'яже шнурок од ґратки, гратка ляже і з дірки почнуть на гратку виходити пара за парою: жовті, чорні, сірі, чорно-рябі, жовто-рябі, білі, трубохвості. А накІнець Любка влізе в дверці й винесе... гривуна-рисака!

От вам! Що? Хто казав, що буде і грядка, і десять пар, і гривун-рисак? Ганяла треба ще? А от вам і ганяло, шість аршин завдовжки! (Дядьо Павлусь обіцяв принести в неділю вранці.) Ну, що? А де ж Льоньчин голубник? Папащка ще не купив?

От лусне Льонька! От попритихають хлопці! От повитріщають на близню, як на ікони, очі! Хай тоді посміє хто-небудь не повірити близні, посміятися з неї.

Швидше б тільки минав день та ніч!

Вечері сьогодні щось не було. В кімнаті сиділи в сутінках якісь чужі заводські, не запалюючи лампи. Мама тикнула в руки близні по шматку хліба й звеліла зразу ж лізти на піч і «не лазити попід ногами».

Все це було чудно. Але близні ще й краще: можна було шепотітися до самої ночі. А там тільки перестрибнути через сон і настане завтрашній день!

Хтось іще прибіг знадвору. В кімнаті, наче тільки його й чекали, загомоніли всі разом придушеними голосами, сердито, понуро, обурено.

– От сволоч, ссукин син! – так виразно зачувся голос тата, що близня мимоволі притихла й прислухалась. – Десять рублів у нього не знайшлося, щоб товаришів виручити. Стривай же ти, паскудо!

А чийсь чужий голос похмуро бовкнув:

– Боїться гад. Я його зустрів сьогодні... Та мамин голос перебив:

– Ну, а що ж усе ж таки робить? Де ж узять сьогодні ці гроші? До завтра не можна ніяк підождать?

– Ніяк! Завтра вранці всіх їх перевозять із заводу в тюрму. А там уже пропало, не втечеш.

Івашко й Любка злякано нашорошились: у тюрму?! Кого?! Тато щось глухо пробубонів, і всі почали балакати пошепки.

Близня теж зашепотіла, та тепер уже не про завтрашній день, а про те, що чула тільки що. Кого завтра повезуть у тюрму? За віщо? Де дядьо Павлусь? Чого його не було цілий день і немає й тепер?

– Ану, давай послухаємо!

Та тільки близня підсунула голови до віконечка в кімнату, як там усі чогось дивно затихли, наче помітили, що близня підслухує. Та помітити ніяк не можна було, бо в хаті темно було.

І раптом близня почула, як іззаду хтось лізе до них на піч. Обоє, як горобці, спурхнули й притаїлися по своїх куточках.

– Івашку!.. Любко!.. – зачувся тихий голос мами.

Не сердитий, а сумний і чудний був голос. І через те Івашко зараз же покинув приставлятися, що спить, і обізвався:

– Га?

– Ви ще не спите, дітки?

Голос уже був зовсім близько, – мабуть, мама стояла ногами на лежанці.

– Ні, ще не спимо. А що?

Мама трохи помовчала, наче не знала, що сказати. Потім намацала руками голови дітей і почала їх гладити в темноті.

Близня аж підсунулась ближче, щоб мамі було легше діставати до них.

– А що ж таке, мамо?

Мама так трудно та глибоко зітхнула, що аж війнуло на Любку теплим духом.

– Та таке, діточки... що дядя Павлуся арештувала поліція. Близня заціпеніла. Оце ж за нього казали там тільки що!

Це ж його в тюрму!

Любка з жахом учепилась за плече мами й притулилася до неї всім тілом. А Івашко почав часто-часто сопти носом, як робив це тільки тоді, коли тато мав бити його ременем.

– Арештували, бідненького. За те, що ми – бідні, діточки, за те, що хочемо за працю гірку свою хліба шматок мати. Виказали його поліції заводські пани наші. Та й засадили. А тепер у тюрму збираються перевезти. Та їх хлопці хочуть визволити. Треба їм пилки та всякого струменту купити, щоб вони вікна собі перепиляли та втекли. А грошей немає. Та от, дітки...

Тут мама знову зам'ялася, знову почала гладити по головах, по личках близню.

– Та що ж таке, мамо? Та кажіть...

– Та от, нема грошей всіх. А завтра вже пізно буде. А у вас, діточки, є десять рублів, що ви на голубник собі, бідненькі, збирали. Серце мені крається казати вам це. Та треба, близнятка мої любі.

Близнята знову заціпеніли. Та на цей раз так, наче мама взяла та й перекинула на них величезну гарбу піску. Засипала й придушила так, що ні дихнути, ні рухнутися.

А мама, немов одгрібаючи їх із-під того піску, знову мовчки почала голубити, тулити до себе, цілувати.

– Тяжко вам, діточки, знаю. Серце болить однімати в вас. Так що ж зробити, дітки? Татко роботи не має, не заробляє. Що можна, вже дали на це діло. А дядьо Павлусь сидить арештований, люто побитий барбосами. Били його дуже, дітки. А завтра до тюрми повезуть. А потім зашлють далеко-далеко, до Сибіру, на каторжні роботи.

Близня почала вилізати з-під піску. Він ще лежав болючою вагою на плечах, але мамині слова все більше та більше розсували його. А як мама тихо схлипнула в темноті, Івашко раптом став на коліна, потрогав маму за плече й суворо сказав:

– Та не плачте, мамо. От іще, їй-богу! Наче маленькі. Конешно, що ми дамо десять рублів. Ходім, Любко! Ми зараз принесем.

Мама ще хотіла приголубити, потішити, зменшити біль, що зробила їм, але близня мовчки злізла з печі, мовчки на босу ногу взулася внизу і вийшла з хати.

– Тільки глядіть же, дітки, нікому-нікому ні слова про це! Боже вас борони!

– Ну, от ще, наче ми маленькі.

Було ще непізно. В усіх сусідів ще світилося. Видко було, як Йоська сидів у себе за столом і, хитаючись то вперед, то взад, учився. Скрізь було так тихо, спокійно, як раз у раз немов нічого нігде не сталося. Підбіг Кадон і лапами в болоті стрибнув на груди Іаашкові. Та що тепер болото від лап на сорочці! Хай би виваляли їх обох із голови до ніг у болоті, аби не було цього страшного, що навалилося на них ув одну мить.

Близня помалу пішла до повітки, ні калюж, ні болота не обминаючи. Любка зазирнула за ріг до грядки. І раптом притулилася грудьми до стінки, уп'ялася пальцями в щілини і страшенно з одчаю й горя заверещала, неначе босою ногою наштрикнулася на цвях. Аж Кадон одстрибнув убік і люто загавкав невідомо на кого. Аж Лейбині гуси та качки заґерґотали в повітці.

Івашко спочатку теж злякався, а потім кинувся до Любки, затулив їй обома долонями рота й зашипів на неї:

– Та цить! Сказилася?! Як почують сусіди... Перестань мені зараз же! Чуєш?

Любка замотала головою, випручуючись із рук Івашка, але верещати перестала.

– Ач яка! А дядьові Павлусеві, думаєш, там легко? А хто нам дав два рублі? Ну й нехай не буде голубника. Так ми ж дядя Павлуся врятуємо. Ходім у сарай!

І Івашко сердито сіпнув Любку за сорочку. Любка відлипла від стіни й п'яно посунула за Івашком.

Світити близні в повітці не треба було, – вона напам'ять знала кожну діжечку, кожного кошика, що стояли там. Коробочка з китайцями й грошима лежала на своєму місці. Івашко відразу намацав її. Та тільки чогось довго не міг підняти її, усе до чогось надворі прислухався і часто-часто сопів носом. Аж нарешті взяв ув обидві руки коробочку, витяг її з-під діжки й сердито сказав Любці:

– Ну, чого ж стоїш, як присвятилася? Іди вперед, бо я без рук не бачу.

Любка мовчки пішла вперед, а Івашко за нею. Надворі обоє зупинилися і знову глянули на грядку. А вже ж Любка на завтра

всіх хлопців скликала. Васько Льоньку приведе. От коли близню засміють! От коли буде смерть близні! На вулицю не можна буде показатися.

Івашко сердито шарпнув Любку і бовкнув:

– Ходім уже!

Любка покірно й слухняно пішла знову вперед, хоч Івашко тепер і сам бачив дорогу до хати.

– Та не верещи й не плач мені там перед усіма! Бо наб'ю, як собаку.

Любка й на це нічого не сказала, – наче в сні ходила, – і мовчки відчинила двері.

У кімнаті й досі не світили лампи, тільки знадвору від ліхтаря падало світло на стіну. І від цього було видно бліді плями облич та темні контури тіл.

Близню з її коробочкою зустріли радісним шепотом, милуванням, поцілунками, вихваляннями. Але дуже добре, що не було світла в хаті, а то б Любці дісталося від Івашка, як собаці, – сльози ж бо самі собою так і котилися по лицях їй, як у Йоськи тоді біля паркану.

Сам Івашко не плакав. Він оддав коробочку, навіть сказавши, що в ній дев'ять карбованців І вісімдесят три копійки. Та й відійшов у куточок. На піч тепер ні йому, ні Любці не хотілося йти. Ой, тепер нізащо не хотілося бути самим на печі, – там було тепер так самотньо, так моторошно, так жалько, наче лежав там покійник.

Та їх тепер ніхто й не посилав на піч. Де ж пак! Таких молодців, таких героїв, таку милу близню та на піч?! Нехай сидять тут як товариші, як рівні.

Гроші з коробочки висипали в кишеню якомусь зовсім чужому молодому, заводському, сказали йому кудись «бігти на ввесь дух» і самі знову почали шепотітися. Та хоч шепіт той став жвавіший, бадьоріший, а проте непокій і непевність чулися в ньому.

Тепер клопіт був ув іншому. Як же передати всі струменти Павлові? Ну, добре, сидять вони в трьох кімнатах, вікнами до річки. Та на всіх вікнах грати. Вікна зачинені. Та ще й біля вікон солдат з рушницею.

Як же його передати? В якій саме кімнаті, за якими вікнами Павло та ті, що їх до тюрми мають перевезти?

А як і знати, то як же до вікна підібратися? Як клуночок з струментами просунути так, щоб солдат не помітив.

– Та пришить солдатюгу! От і все! – злісно сказав чужий дядьо з кутка.

Івашко здивувався: як же можна пришить солдатюгу? Хіба ж він дозволить, щоб його пришивали? Та і до чого його пришити? Та й якими нитками?

– Ну, ти вже скажеш, – зачувся з другого кутка невдоволений голос тата. – Хочеш, щоб їх там усіх після цього перестріляли?

– Ну, а як же ти підлізеш до тих вікон? Тоже взялися визволяти! У яке ж вікно струменти подавать? Будеш ходить та стукать у кожне: «А чи не тут сидять ті, що їх у тюрму?» Та солдат тобі покаже штиком або пулею, де вони сидять.

Всі на це мовчали. Дійсно, хоч би ж те вікно знати, де Павло з товаришами сидів.

– А вони ж знають, що їм струменти подадуть сьогодні? – спитала мама з ліжка.

– Та переказували їм. А чи знають, хто ж його знає. Доступу до заводу немає.

Тут раптом Івашко хмуро сказав:

– А я знаю, як упізнати, де дядьо Павлусь.

Всі постаті затихли, а татів голос з надією жвавенько вистрибнув із темного кутка:

– Ану, Івашку! Як?

Івашко помовчав і так само хмуро сказав кудись поперед себе:

– А взять та заспівать коло тих вікон «Гей не спиться й не лежиться». Дядьо Павлусь раз у раз цієї пісні співає. От він і одчинить вікно.

Той дядьо, що радив пришити солдатюгу, засміявся й густим голосом сказав:

– А не дурак хлопець!

Похвалили й інші, та тільки та біда, що солдат нікому там співати не дозволить. Заспіває такої, що й не встанеш. Ні, не годився Івашків спосіб.

Івашкові стало так соромно, що аж вуха запалали. Він замовк, забився ще далі між скринею та столом і перестав слухати, що казали далі в кімнаті. До нього пролізла Любка й примостилася

поруч. Івашко обняв її одною рукою, але обняв так само, як буває часом під час сну, коли Любка перекотиться до нього.

Вмить він злегка відіпхнув Любку, виліз трохи наперед і знову голосно сказав:

– А я знаю, як подать дядьові струменти!

І знову всі замовкли й затихли. Тільки тепер уже не татів голос, а чийсь інший знехотя сказав:

– Ану, кажи.

Івашко прокашлявся і, як перед учителькою, твердо й певно почав:

– А так. Треба перейти на той бік річки. Там залізти в двір Пивнюка і звідти заспівати дядьову пісню. Солдат же не попливе через річку. А комусь тут на цьому березі засісти та й дивитися, яке вікно відчиниться. А то, може, дядьо Павлусь і сам заспіває.

– А та й не дурак же хлопець, я вам кажу! – аж на ноги схопився той дядьо, що хотів пришивати. – Розумно ж каже, чортеня!

– Ану, ну, Івашку, далі. А струменти як подать?

– А струменти так подать. Як буде звісно, де саме сидить дядьо Павлусь, так тоді так робить. Нехай Любка з-під берега вийде на солдата, як він буде далі від дядьового вікна, та й почне сильно-сильно плакати. Наче щось там загубила, чи заблудилася, чи налякалася. (Вона це може, ми такі штуки робили). Ну, солдат почне її розпитувать. А Любка ще гірше та гірше в плач. А я тим часом тихенько підлізу до того вікна, що дядьо Павлусь, і...

Та тут мама не дала докінчити.

– Ану, годі, Івашку, чортзна-що плескати язиком! Ідіть на піч спати. Годі, годі!..

Але Івашко обурився:

– Та чого ж чортзна-що? Поки солдат буде Любку питати, чого вона плаче, я й просуну в вікно струменти. Я знаю ті вікна, вони низенькі. Я не раз заглядав усередину. Раз плюнуть.

– А як спіймає тебе солдат із струментом біля вікна? Га?

– Та як же він мене спіймає, коли він і не побачить мене?

– Еге, „не побачить”!.. Та що ти мені тут патякаєш, шмаркачу! – раптом розсердилась мама і аж ступнула до Івашка. – Геть мені на піч! Забирай Любку і не сміть мені! Ач яке ще вигадали! А ти, батьку, що слухаєш? Дай йому ременем, щоб не лізло до розмови старших. Геть на піч, кажу! Чуєте?

Івашко помалу висунувся з-за скрині й пішов на темний простокутник дверей до кухні. За ним посунула й Любка.

Всі мовчали. Мовчав і тато.

– А, їй-богу, не дурак хлопець, – раптом знову загув голос дядя в кутку. – Розумно, хитро придумав. Напрасно ви його на піч засилаєте, товаришко Катерино. В його розуму не менше, як у кожного з нас.

– «Не менше, не менше»! На штуки та хитрощі він у нас розумний. Колись на цих штуках і голову собі скрутить. Геть на піч, кажу! Чого стали там?

Та тут раптом утрутився тато.

– Підожди, Катерино, – тихим голосом заговорив він. – Не треба ні кричати, ні сердитись. Тут криком не поможеш. Івашко непогано придумав.

Але мама так і сіпнулась усім тілом у його бік:

– Та що?! Та ти дітей хочеш посилать на смерть!!!

– Тихо, тихо, Катерино. Підожди.

– Та нічого я ждати не хочу! І слухати не хочу! І всіх вас рогачем повиганяю! І... і...

Ну чисто як Любка, коли та чогось, буває, не схоче.

– Та підожди ж, Катерино. От яка, їй-богу! Хто ж каже, щоб дітей посилать? Може ж, і не дітей можна?..

– Так і йди сам, а дітей не дам!

– Ну, що ти їй казатимеш?

– Не дам, не дам і не дамі Марш на піч мені, кажу!

Близня мертвими ногами попленталась до кухні й притулилася біля лежанки, – на піч вона не могла лізти. Притулилась і похнюпилась; от так: і гроші забрали, і голубник знищили, і все відняли, і їх самих вигнали. Ще й двері за ними причинили.

А в кімнаті стояв шепіт І гуд приглушених голосів. Крізь щілину в дверях нічого добре й розібрати не можна було. Здається, все більше тато та мама балакали. Та ще той чужий дядьо, що хвалив Івашка. Сварились не сварились, а сперечалися здорово. От якби ж хоч послухати, що вони там казали!

Івашко потихеньку підсунувся до самих дверей і, заціпивши щелепи, розчинив їх трошки ширше. У цей саме мент татів голос сердито казав:

– ...стрілять у дитину не насмілиться. Солдат тоже ж

людина. А Павлові, Гаврилові та Сандулякові – каторга як пить дать. А то й шибениця. Бомби ж у них познаходили. Що ж ти собі гадаєш? Про це теж, подумати слід.

– Так дітей оддавать на смерть? Тут знову голос чужого дяді:

– Та нащо ж оддавать? От, їй-богуі Нічого, говориться вам, їм не буде. От падлєц я буду, коли хоч що їм станеться. Кажу вам: засяду з ружжом збоку, і як тільки солдат щось там, ну, хоч націлиться на дітей, так на місці, гада, й покладу. Та солдат і не догадається, кажу вам! Хлопча таке спритненьке, що як мишка прокрадеться. Геройське ж хлопча, я вам кажу!

– Треба, Катерино, рискнуть. Треба. Нічого не зробиш. Ну, візьмемо на свою душу риск. Або бери на свою совість каторгу або й смерть товаришів. Одно з двох.

Голос у тата був якийсь чудний, – здушений, нерівний. А за ним зараз же знову чужий дядьо:

– За таке вже діло взялись ми, товаришко Катерино. Мама чогось мовчала вже, не обзивалась. І всі мовчали. Нарешті голос чужого дядя стиха, обережно запитав:

– Ну, так як, товаришко Катерино?

Мама не відповідала. Тільки тато раптом сердито сказав:

– Ну, а плакать теж нема чого! Або так, або не так. А сльози розпускать, як за мертвими, так ну його к чортовій матері!

– Так діти ж вони мені чи ні?! – вмить з голосним плачем вирвалось у мами.

– А мені... не діти? – ревнув тато й собі з таким гнівом, що Івашко аж похолов біля одвірка.

І знову всі якось одразу замовкли, затихли, наче провалились кудись. І довго нічого не було чути в кімнаті.

– Ну, беріть... – раптом тихо-тихо зачувся шепіт мами. Та такий якийсь жалібний, такий змучений та покірний шепіт, що Івашкові аж серце стиснулось і сльози гаряче-гаряче виступили на очах.

Тоді в кімнаті загомоніли знову. Знову чужий дядьо почав завіряти маму, обіцяти, хвалити близню. Та мама вже мовчала.

А тут і голос тата гукнув:

– Гей, близня! А де ви там? Ідіть сюди!

Івашко швиденько відсунувся від дверей, намацав Любку, що сиділа долі під лежанкою, й прошепотів їй над головою:

– Вставай! Мама пускає нас дядя Павлуся виручати. Любка

якийсь мент сиділа непорушне, ніби не вірячи, а потім прудко стала на ноги й теж пошепки скрикнула:

– Та бре?!

Але тут знову голос тата, вже біля дверей, гукнув:

– Івашко! Любко! Йдіть сюди!

– Зараз! Ідемо! – крикнув Івашко і потяг за руку Любку. Тато зразу ж, як увійшли вони, обняв їх обох одною рукою і повів до стола, де було видніше. Сам сів на табуретку, а близню поставив по обидва боки собі.

– Ну, близня, кажіть: не боїтесь передати струменти дядьові Павлусеві? Кажіть прямо. Га?

– Не боїмось! – твердо сказав Івашко.

– А ти, Любко?

– Не боїмось! – так само, тільки дзвінко промовила Любка.

– Так геройські ж діти, я вам кажу, – весело загув чужий дядьо з кутка.

У цей мент клацнула клямка в дверях кухні. Тато відсунув набік дітей і швидко пішов до кухні. То вернувся молодий заводський.

– Ну, що? Є?

– Є! Все! Ось.

Тут мама підійшла до близні, притягла до себе й почала так жадно, так рвучко й мовчки голубити та цілувати їх, що Любка раптом голосно заплакала. Але Івашко кулаком у бік штовхнув її й вона зразу ж замовкла. Та й тато наспів і забрав б лизню від мами.

Тато провів аж до містка близню і молодого заводського. Чужий дядьо ще раніше пішов у другий бік. Він мав забігти додому, захопити рушницю і, ховаючи її під пальтом, засісти збоку, А молодий заводський повинен був перейти через місток на той бік і берегом пробрести аж напроти заводу. Та, підождавши трохи, заспівати Павлову пісню.

Коли він одійшов, тато кумедно пошарував обома руками по головах близню, відштовхнув і з якимсь чудним усміхом у голосі сказав:

– Ну, катайте, герої!

Близня зараз же пірнула під місток. Дорога була знайома. Коли б близні стільки карбованців, скільки разів вона тут лазила і вдень і ввечері, так вона б десять голубників собі справила. А що

темно було, так то ще й краще, – ніхто вже не міг побачити. Босяків тепер теж не могло бути на березі, бо солдати та поліція, як став завод та пішов бунт, вичистили берег од босячні й заборонили ходити тут.

Та як одійшла близня від ліхтарів моста та трошки звикла до берега, то й видніше стало. Навіть стежечку понад очеретом можна було розібрати і ступати нею тихенько-тихенько. От тільки чортові жаби з плескотом плигали з берега в воду, а то б зовсім як дві кішечки на м'якеньких лапках пробрались аж до самих вікон.

Заводський мур понуро чорнів праворуч, темніший за ніч. Ліворуч холодом повівала річка і поблискувала хвильками, як риба лускою. Очерет легенько шелестів од вітру, неначе щось повзло в ньому гадюкою.

Івашко час від часу намацував клунок із струментами, що був у нього на грудях під пальтом, та озирався на Любку. Молодця Любка, не боялася. Тільки все швидко водила головою то туди, то сюди, наче от-от її хтось ухопить збоку.

Та ось уже й ті вікна. Світяться, а нічого крізь шибки не видно, тільки грати чорніють. Шість вікон. Усі однакові, усі жовті, усі таємні. І від усіх лягають на землю смуги світла. Ех, погано! Як же його підійти до вікна, коли видко буде через ці смуги?

Раптом Любка сильно потягла Івашка за рукав і присіла. Івашко теж припав до землі: від рогу муру попід самими вікнами йшов солдат з рушницею. Він то поринав у темноту між вікнами, то виринав у смугах світла. Ішов повільно, ледаченько, неначе проходжувався собі тут без діла.

Близня, не дихаючи, лежала на стежці за кущем очерету і стежила очима за солдатом. Коли він повернув назад, на тім боці хтось голосно заспівав:

Гей, не спиться й не лежиться, і сон мене не бере...

Солдат круто зупинився і зняв рушницю з плеча. Близня завмерла. Але солдат постояв, переступив ногами та й поклав знову рушницю на плече.

А з того берега ще голосніше співало далі:

Гей, пішов би до дівчини. Так не знаю, де живе...

Солдат кашлянув І пішов так само повільно, тільки вже не ледаченько, а все поглядаючи на той бік річки.

Близня жадно нишпорила очима по вікнах. Невже ж дядьо

Павлусь не почує? Зачинені прокляті вікна, – може, й справді не чути туди.

Та вмить у крайньому вікні (що до містка) неначе замиготіло щось, тінь якась. Потім вікно розчинилося і світло в ньому стало ясніше, прозоріше, а в світлі тому голова, плечі й груди дядя Павлуся. А за ними ще хтось, та й ще хтось. Та солдат зараз же озирнувся, швидко підійшов і гукнув:

– Зачини там вікно! Слиш?

А голос дядя Павлуся йому у відповідь:

– Та ну? От сердитий який.

– Зачини, кажу, вікно!

– Та дай подихать воздухом, чудак чоловік.

– Не полагається.

– І воздухом дихать не полагається? Ото як уже стало. А кому ж полагається? Панам та їхнім барбосам?

Солдат скинув рушницю з плеча і взяв її в обидві руки.

– Зачини січас же! А то стрілять буду!

Дядьо Павлусь похитав головою І почав зачиняти вікно.

– Ех, хам ти, хам! На, подавись ти разом з панами своїми воздухом своїм. На свого брата ружжо, сволоч, наставляєш. І, грюкнувши вікном, зачинив його.

Пісня на тому боці затихла. Солдат ще трохи постояв, потім поклав рушницю на плече й посунув далі. Івашко притулив губи аж до самого лиця Любці й прошепотів:

– Треба підождати. Нехай солдат трохи походить. Тоді полізеш аж на самий край, подалі від вікна дядя. Чуєш? Та добре плач.

Любка хитнула головою. Очі в неї були зблизька великі-великі.

Вартовий уже знову ходив вільно, заспокоєно й ледаченько. Тоді Івашко штовхнув Любку і зашепотів їй у вухо:

– Скажеш йому, що заснула на березі, та тепер прокинулась та налякалась і не знаєш, куди йти. Та старайся так повертати солдата, щоб він став спиною до мене. Чуєш?

Любка часто закивала головою.

– Ну, лізь тепер. Та нічого не бійся. Солдат – дурний.

Любка просунулась повз Івашка і поповзла навкарачки далі стежкою. А Івашко вийняв клуночок з струментами, обдивився і знову засунув за пазуху, але так, щоб одразу можна було вихопити його.

Щось дуже довго повзла Любка. Чи не злякалася та засіла в очереті? Та ні туди ні сюди тепер.

Але раптом край заводу зачувся дитячий плач. Івашко прудко став навколішки й виставив голову з-під куща. Солдат стояв у смузі крайнього вікна лицем до річки і вдивлявся в щось.

Плач ставав дужчий та дужчий. Вартовий неспокійно заходив коло рогу й щось гукнув, усе придивляючись до річки.

Тоді Івашко прихилився і швиденько поповз на руках та на колінах до дядьового вікна, стараючись повзти по темному, між двома світляними смугами. Часом він припадав до землі й обережно дивився до солдата. Там не припинявся жалібний плач дитини. І видко було, як вартовий, стоячи спиною до Івашка, нахилився до Любки й розпитував її.

Івашко знову рачки, як хиже звірятко, стрибав уперед і повз до вікна.

Ось уже й мур. Ось уже й вікно. Тепер тільки підвестись, простягти руку, постукати в шибку й просунути між ґрат клунок.

Солдат усе стояв спиною, плач усе не вгавав. Тоді Івашко одною рукою вихопив з-за пазухи клунок, другу руку просунув крізь грати і тихенько затарабанив пальцями. Потім протиснув струменти до самої шибки й прилип до темної стіни, скоса дивлячись то на клунок, то на солдата.

Вікно тихенько відчинилося, чиясь рука вхопила клунок, і вікно знову зачинилося.

Тоді Івашко зсунувся до землі, став рачки й поповз назад до берега. Повзучи, він бачив, як солдат узяв Любку за руку, вивів на край заводу і, показавши на щось рукою, підштовхнув її. Любка з плачем зникла за муром.

Тоді Івашко зсунувся зовсім до стежки й весело та прудко поповз до містка, де на нього ждав тато.

А вранці рознеслася чутка: частина арештованих якимсь чудом дістала струментів, одімкнула вночі двері своєї камери, пройшла заводом на другий етаж, там вилізла крізь вікно і втекла. Якраз ті, що їх мали перевезти цього ранку до тюрми,

Івашко та Любка цю новину знали ще вночі, бо дядьо Павлусь просто з камери прибіг аж на піч до близні, коли вона вже спала глибоким сном. Прибіг, трохи не задушив їх в обіймах і, нашвидку обнявши тата й маму, побіг знову кудись. А близня хоч і не хотіла, провалилась у сон.

А вранці, коли рознеслася та чутка, близня буйно ганяла по подвір'ї, полохала Лейбиних качок у повітці, дражнила Кадона, шарпала Йоську, перекидалася, ходила на руках. А коли зібралися хлопці з Льонькою та Васьком дивитися на голубів, близня зовсім як здуріла: реготалася, танцювала, показувала язика, виробляла ногами й руками такі штуки, що Кадон аж гавкав на них. А хлопці тільки очима кліпали й нічого не розуміли. Сказать би, що соромно було близні, що ніяких голубів не було? Так ні, не видко того було. А грядка все ж таки була.

– Ну, а голуби ж де?!

– Голуби? – скрикнув Івашко. – Які голуби?!

– Та ті ж, що ви хвалилися. Десять пар. Та й гривун. Івашко й Любка перезирнулись і так і попадали з реготу.

– А вам хочеться голубів? Та ще й гривунів? Та не? Та їй-богу?

– Та Любка сама ж казала, щоб прийшли дивитися.

– На що?

– Та на голубів же ваших, що задавалися...

– На голубів?! І, голуби наші полетіли! Всі як один полетіли. Правда, Любко?

А Любка як не заплеще в долоні, як не затанцює.

– Обдурили дурнів! Обдурили дурнів! А що? А що?

І ще й язика показала, рожевого, соковитого, насмішкуватого.

Та так регочучись і дражнячись, побігла собі близня в хату. Хлопці, як дурні, покрутились та й пішли з двору, лаючись: от чортова близня, навіть грядку построїла, щоб тільки піддурити.

А близня сиділа біля вікна за завіскою і пильно-пильно дивилася, як хлопці відходили від грядки, з якої вилетіли сеї ночі всі голуби.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: „Творчість В. Винниченка для дітей”

1. Короткі біографічні відомості.
2. Твори для дітей – найкраща частина творчої спадщини В. Винниченка. Ваші роздуми.
3. Збірка „Намисто” – дорогоцінна перлина скарбниці нашої літератури для дітей та юнацтва.

Завдання до питання №3

1) Прочитайте всі оповідання що входять до збірки „Намисто”.
2) Охарактеризуйте стиль викладу автором матеріалу (глибоке дослідження психіки дитини, детальна розповідь, тісний зв’язок із життям; підтвердіть свої спостереження прикладами із збірки).
3) Проаналізуйте тематику оповідань „Намиста”.

4. Висловіть свою думку щодо ідейно-стилістичної ролі пісні у оповіданнях „Намиста”.
5. Поясніть, чому збірка має назву „Намисто”.
6. Здійснити ідейно-естетичний аналіз оповідання „Федько-халамидник”.
7. Дайте відповідь на питання: „Чому автор називає випадок описаний в оповіданні, „Кумедія с Костем” комедією?”
8. Поясніть, що мав на увазі В.Винниченко, коли давав назву оповіданню „Бабусин подарунок”.
9. Висловіть свою думку стосовно того, яке оповідання В. Винниченка вам найбільше сподобалося і чому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Твори В.К. Винниченка

1. Винниченко В.К. Вибране: Для середнього та старшого шк. віку. – К.: Школа, 2002. – 304 с. – (Шкільна хрестоматія).
2. Винниченко В.К. Вибрані п'єси. – К.: Мистецтво, 1991. – 602 с.
3. Винниченко В.К. Вибрані твори. – Х.: Ранок: Веста, 2003. – 352 с. – (Програма з літератури).
4. Винниченко В.К. Відродження нації. Ч.1. – Реприт. вид. – К.: Політвидав України, 1990. – 348 с. – (Б-ка реприт. видань).
5. Винниченко В.К. Відродження нації. Ч.2. (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919р.]). – Реприт. вид. – К.: Політвидав України, 1990. – 328 с. – (Б-ка реприт. видань).
6. Винниченко В.К. Відродження нації: (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]) Ч. 3. – Реприт. вид. – К.: Політвидав України, 1990. – 542 с. – (Б-ка реприт. видань).
7. Винниченко В.К. Віють вітри, віють буйні.: Оповідання: Для мол. шк. віку. – К.: Веселка, 1993. – 24 с. – (Для першокласника).
8. Винниченко В.К. Заповіт борцям за визволення. – К.: Криниця, 1991.– 128 с.
9. Винниченко В.К. Краса і сила: Повість та оповідання/ Передм. І.О.Дзеверіна. –К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
10. Винниченко В.К. Намисто: Оповідання: Для мол. та серед. шк. віку / Упоряд. Й. Брояк. – К.: Веселка, 1989. – 380 с.
11. Винниченко В.К. Оповідання; Слова за тобою, Сталіне !: Роман; Чорна Пантера і Білий Медвідь: П'єса. – К.: Наук. думка, 2001. – 440 с. – (Б-ка школяра).
12. Винниченко В.К. Сонячна машина: Роман. – К.: Дніпро, 1989. – 619 с. – (Романи і повісті).
13. Винниченко В.К. „Умірковании" та „щирий": Повісті та оповідання: Для серед. та ст. шк. віку. – К.: Молодь, 1992. – 444 с. – (Шк. б-ка).
14. Винниченко В.К. Федько – халамидник: Оповідання: Для мол. та серед. шк. віку. – К.: Веселка, 1991. – 91 с.

15. Винниченко В.К. Честность с собой: Повесть; Записки курносого Мефистофеля: Роман: Пер. с укр. / Сост., подгот. текста и вступ. ст. Ю. Барабаша. – М.: Худ. лит., 1991. – 464 с. – (Забытая книга).
16. Володимир Винниченко; Грицько Григоренко: Штрихи до портретів / О.Д. Гнідан, Л.С. Дем'янівська, Л.В. Йолкіна, А.Б. Гуляк. – К.: Вища школа, 1995. – 224 с.
17. Винниченко В. Про українську державність // Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. Т. VI. (90-ті роки XIX – 20-ті роки XX ст.) / Редкол.: Т. Гунчак, О. Сліпушко, В. Литвинов та ін. – К.: Дніпро, 2001. – С. 295-298.

Твори у періодичних виданнях

1. Винниченко В. Заповіт борця за визволення // Дніпро. – 1992. – № 2-3. – С. 105-122.
2. Винниченко В. Одвертий лист до М.Горького // Урок української. – 2004. – №2. – С. 15-18.
3. Винниченко В. Одвертий лист дрібного буржуя // Слово і час. – 2000. – №10. – С. 70-75.
4. Винниченко В. „Уміркований" та „щирий" (лист чоловіка до жінки) // Урок української. – 2004. – № 2. – С. 52-55.
5. Винниченко В. Щоденники // Київська старовина. – 2002. – № 4. – С. 29-30.
6. Винниченко В. Про себе й українських „однобічників" // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – 77-78. – С. 69-75.
7. Листи В. Винниченка до М. Коцюбинського // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – №6. – С. 43.

Література про В.К. Винниченка

1. Аннинский Л.А. Идея и стихия: [О творческом пути украинского писателя В.К. Винниченко, 1880-1951] // Свобод. мысль. – 1992. – №2. – С. 78-88.
2. Багрій Р. „Записки Мефістофеля", або секс, подружжя і ще деякі проблеми: [Про творчість В. Винниченка: ст. з Канади] // Всесвіт. – 1990. – №11. – С. 166-171.
3. Барабаш Ю. Чи варто „гаяти час" на Винниченка?...: З критичних нотаток // Київ. – 1991. – №8. – С. 120-126.

4. Баран Г.П. Роман-застереження („Сонячна машина” В. Винниченко у зіставленні з творами Є. Замятіна „Ми”, О. Гакслі „Чудовий новий світ”, Дж. Орвелла „1984”) //Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1996. – №10. – С. 36-39.
5. Баран Г. „Сонячна машина” В. Винниченка у контексті світових утопій: антиутопій // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – №1. – С. 52-59.
6. Баран Г. Художній час і простір у „сонячній машині” В.Винниченка // Слово і час. – 1999. – №9. – С. 60-63.
7. Блохіна Н. Драматургія Володимира Винниченка: феміністичне прочитання // Слово і час. – 2002. –№4. – С. 33-39.
8. Богачевська Л. Художнє втілення дитячих образів у творчій спадщині Чарльза Діккенса та Володимира Винниченка // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2004. – №3. – С. 14-18.
9. Бойко-Блохін Ю. Драма „Між двох сил” В. Винниченка як відображення української революції // Слово і час. – 1992. – №7. – С. 16-25.
10. Болюх О.В. Мовна майстерність Володимира Винниченка у зображенні внутрішнього світу героїв: (на матеріалі) оповідань // Культура слова. – К., 1993. – Вип..44. – С. 20-24.
11. Брайко О. Особливості сюжетобудови повісті В. Винниченка „Голота” // Слово і час. – 1999. – №11. – С. 58-60.
12. Брайко О. Особливості сюжетобудови дитячої новелістики Володимира Винниченка // Українська мова та література. – 2000.– №14 (квіт.). – С. 10-11.
13. Брайко О. Поетика деталі в романах В. Винниченка 1910-х років // Українська мова та література. – 2002. – №3 (січ.). – С. 22-24.
14. Вежель Л. „Чесність з собою” Володимира Винниченка в оцінках Гаврила Котельника // Актуальні проблеми сучасної філології: Літературознавство. – Рівне, 2000. – Вип. V. – С. 134-139.
15. Верстюк В. Життєва драма Володимира Винниченка // Влада і політика. – 2001. – 16-22 берез. – С. 19.

16. Гайвонович І. Винниченкова система конкордизму як проект саморегуляції суспільства // Молода нація: Альманах. – К., 2000. – №3. – С. 180-192.
17. Гнідан О.Д. Володимир Винниченко. Життя, діяльність, творчість / О.Д. Гнідан, Л.С. Дем'янівська: Навч. посібник для студентів-філологів. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 255 с.
18. Гожик О. Метаморфози утопічних сподівань: „На той бік" В. Винниченка // Слово і час. – 1999. – №3. – С. 71-76.
19. Горбань А. Модернізм як право на суб'єктивність: на матеріалі малої прози Володимира Винниченка // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Рівне, 2001. – Вип.. Х. – С. 235-245.
20. Горбань А. Роман В. Винниченка „Хочу!" у дзеркалі „псевдолюбовних" колізій // Слово і час. – 2004. – №2. – С. 13-19.
21. Горбань А. „Хвостаті" В. Винниченка: психічні проекції автора в художньому творі // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Рівне, 2004. – Вип.. XIII. – С. 132-141.
22. Гриценко В. Батіг, пряник чи мікроб інтересу ?: [Погляди В.Винниченка на владу одних людей над іншими в романі „Сонячна машина"] // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 3. – С. 45-49.
23. Гриценко В. Батіг, пряник чи мікроб інтересу? (Погляди Володимира Винниченка на будь-яку владу одних людей над іншими в романі „Сонячна машина") // Українська мова і література в школі. – 2000. – №6 (лист.-груд.). – С. 69-72.
24. Гриценко В. Інстинкт натовпу в оповіданнях Володимира Винниченка // Українська література в загальноосвітніх школах. – 2000. – №1. – С.10-14.
25. Гриценко В. Хто кого боїться?: Полемічні замітки щодо зображення інстинкту натовпу в оповіданнях Володимира Винниченка // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – №1. – С. 60-66.

26. Гуменюк В. Жанрова еволюція Винниченка-драматурга // Український театр. – 2000. – №3-4 (травень-червень). – С. 19-22.
27. Гуменюк В. П'єса В.Винниченка „Закон"// Дивослово. – 2002. – №4. – С. 6-8.
28. Гуменюк В. Трагедійні образи й мотиви в драматургії Володимира Винниченка // Українська філолог.: Школи. Постаті. Проблеми: Зб. наук. праць. – Львів, 1999. – С. 596-600.
29. Гундорова Т. Модернізм як еротика „нового" (В. Винниченко і С. Пшибишевський) // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 17.
30. Датчук М.І. Творчість Володимира Винниченка 1902-1920рр. У психоаналітичному ракурсі / М.І. Датчук, Г.І. Юрченко // Обдарована дитина. – 2003. – №2. – С. 54-56.
31. Дем'янівська Л.С. Володимир Винниченко народився 1880 р. // Укр. Літературознавство. – Львів, 1993. – Вип. 57. – С. 113-118.
32. Дем'янівська Л. І складний дитячий світ... (Проза про дітей Володимира Винниченка) // Література. Діти. Час: Зб. літ.-критич. ст. про дит. літ. – Вип. 14. – К., 1989. – С. 52-55.
33. Денисюк Т. Новелістика Володимира Винниченка: Поетика сюжету й композиції // Дивослово. –2002. – №7. – С. 10-12.
34. Денисюк Т. Новелістика Володимира Винниченка: поетика сюжету і композиції //Українська мова і література в школі. – 2003. – №1. – С. 55-59.
35. Денисюк Т. Новелістика Володимира Винниченка: поетика сюжету і композиції // Українська мова і література в школі. – 2001. – №1.– С. 63-64.
36. Дзеверін І. Про В.Винниченка та його ранню прозу // Рад. літературознавство. – 1989. – №11 (листопад). – С. 31-43.
37. Дідківська Г. До історії однієї книги В. Винниченка // Бібліотечний вісник. – 1996. – №4. – С. 17-18.
38. Дубинський А. Малярська спадщина майстра пера: [Про В. Винниченка] // Укр. культура. – 2001. – №4-5. – С. 22.
39. Жулинський М.Г. Володимир Винниченко (1880-1951) // Жулинський М.Г. із забуття – в безсмертя: (Сторінки призабутої спадщини). – К., 1990. – С. 128-173.

40. Жулинський М. Голгофа українця Володимира Винниченка // Дніпро. – 1992. – №2-3. – С. 98-104.
41. Жулинський М. Драматичні парадокси долі або Хто такий В. Винниченко: До 100-річчя від дня народження письменника // Укр. театр. – 1990. – №1. – С. 22-23.
42. Жулинський М. Його пером водила сама історія: [Історичні передумови появи драми „Між двох сил” В. Винниченка] // Вітчизна. – 1991. – №2. – С. 60-63.
43. Жулинський М. Художник, распятый на кресте политики: Судьба [укр. писателя] В. Винниченко: Пер. с укр. // Дружба народов. – 1989. – №12. – С. 147-160.
44. Жулинський М. «Щоденник» Володимира Винниченка // Київ. – 1990. – №9. – С. 88-90.
45. Заболотна Т. Приватна кореспонденція В. Винниченка і візантійська епістолярна традиція // Київська старовина. – 2003. – №5. – С. 89-94.
46. Зайцев П. Жмут спогадів про Володимира Винниченка // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – №1. – С. 46-51.
47. Качуровський І. Про деякі технічні засоби Винниченкової прози // Сучасність. – 1997. – №1. – С. 148-153.
48. Клочек Г. Психологія натовпу у творчості В. Винниченка // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – №3. – С. 40-53.
49. Ковальчук О. Анатомія гріха: Драма Володимира Винниченка „Гріх” // Дивослово. – 2003. – № 10. – С. 49-51.
50. Ковальчук О. Щастя як проблема буття: (Психологічний аналіз оповідання Володимира Винниченка „Момент”) // Дивослово. – 2003. – №3. – С. 56-57.
51. Коломієць Н. Формування читацької культури учнів під час вивчення творчості В. Винниченка // Рідна школа. – 2003. – № 4. – С. 29-30.
52. Костюк Г. Володимир Винниченко – маляр: До 120-ї річниці з дня народження письменника // Дивослово. – 2000. – №7. – С. 2-5.
53. Костюк Г. Зустрічі і прощання: Спогади: [Про В. Винниченка] // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 59-64.

54. Кошова І. Творчий полілог: В. Винниченко і західно-європейська література початку XX ст. // Слово і час. – 2002. – №2. – С. 45-48.
55. Кравчук П.І. В.Винниченко як засновник української модерної драми і театру // Язык и культура: IV Международная конференция – К., 1996. – С. 62-66.
56. Кравчук П. Драматургія В.Винниченка на сцені театру М.Садовського // Український театр. – 1999. – 4. – С. 16-20.
57. Красильникова О. Драматургія В. Винниченка у стенографічній інтерпретації М. Бойчука: (Невідомі сторінки) // Слово і час. – 1996. – №7. – С. 65-70.
58. Краснодемський В. Приємна несподіванка: В арх. КДБ УРСР знайдено невідомі документи, зв'язаних з політичною і літературною діяльністю В. Винниченка: [До 110-річчя з дня народження письменника] // Рад. Україна. – 1990. – 8 лип.
59. Крутикова Н. Листування Максима Горького із Володимиром Винниченком // Слово і час. – 1993. – №2. – С. 46-57.
60. Крутикова Н. Роман В. Винниченка „На весах жизни" у дзеркалі російської критики // Київська старовина. – 2000. – №1. – С. 119-128.
61. Кудрявцев М. Драма В.Винниченка „Пророк" як соціально-етична пересторога // Українська мова та література. – 2000. – №4 (квіт.). – С. 1-3.
62. Кудрявцев М. Ідейний спектр Винниченкової драми „Пророк" // Слово і час. – 1999. – №1. – С. 56-59.
63. Кудрявцев М. Національна трагедія 1918 року в інтерпретації Винниченка – драматурга // Дивослово. – 1994. – №5-6. – С. 3-6.
64. Лохіна Є. „Між двох сил": Утопічний простір Володимира Винниченка // Магістеріум: Літературознавчі студії. – К., 2001. – Вип..4. – С. 45-52.
65. Лохіна Є. Пошуки морального абсолюту (ранні драми В.Винниченка) // Слово і час. – 2001. – №10. – С. 43-50.
66. Лушій С. Концепція „Життя-базар" у творах Володимира Винниченка та Валер'яна Підмогильного // Українська мова та література. – 2002. – №3 (січ). – С. 20-22.

67. Матеріали про життя і творчість Володимира Винниченка // Українська мова та література . – 2000. – №4 (квіт). – С. 12.
68. Мацевко Л. Жінка поза тісними межами: Винниченкове потрактування емансипації жінки (оповідання початку ХХ ст.) // Українська мова та література. – 200. – №14(квіт.). – С. 7-8.
69. Мацевко Л. Засоби характеротворення в малій прозі Володимира Винниченка // Дивослово. – 2000. – №4. – С. 11-15.
70. Мацевко Л. Ознаки неореалізму в ранній прозі Володимира Винниченка // Українська філологія: Школи. Постаті. Проблеми: Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Ч.1. – С. 329-335.
71. Мішеніна Н. Трансформація хронотопу як засіб розгортання сюжету (оповідання В. Винниченка „Терень”) // Магістеріум: літературознавчі студії. – 2001. – Вип..4. – С. 53-57.
72. Миронець М. Таємниці кохання Володимира Винниченка. Фрагменти документальної розповіді // Українська мова та література. – 2002. – №3 (січ.). – С. 11-16.
73. Миронець Н. Таємниці кохання Володимира Винниченка: Документальна розповідь // Кур’єр Кривбасу. – 2001. – №141 (серп.). – С. 78-117.
74. Миронець Н. Таємниці кохання Володимира Винниченка: Документальна розповідь // Кур’єр Кривбасу. – 2001. – №138(трав.). – С. 92-131.
75. Миронець Н. Таємниці кохання Володимира Винниченка: Документальна розповідь // Кур’єр Кривбасу. – 2001. – №7. – С. 54-94.
76. Михальчук Н. Криза християнської традиції в малій прозі В. Винниченка // Слово і час. – 2000. –№7. – С. 37-45.
77. Михальчук Н. Тілоцентричність у моделі художнього світу: Оповідання В.Винниченка „Момент” // Слово і час. – 2002. – №2. – С. 39-43.
78. Мороз Л. Загадки Володимира Винниченка // Слово і час. – 1993. – №5. – С. 40-47.

79. Мороз Л.З. „Сто рівноцінних правд”: Парадокси драматургії В. Винниченка / Ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка. НАН України. – К., 1994. – 208 с.
80. Нитченко Д. Листування з В. Винниченком // Слово і час. – 1990. – №8. – С. 22-30.
81. Онацький Є. В.К. Винниченко і „чесність з собою” // Онацький Є. Портрети в профіль. – Чикаго, 1965. – С. 241-253.
82. Панченко В. Володимир Винниченко і Генріх Ібсен // Слово і час. – 2000. – №1. – С. 80-83.
83. Панченко В. В. Винниченко – Гіде Мопассан – Г. д’ Аннунціо: Кілька паралелей (Про один нав’язливий мотив у творах В. Винниченка 1908-1916 рр.) // Сучасність. – 1997. – №9. – С. 120-134.
84. Панченко В.Є. Володимир Винниченко // Гроно нездоланних співців: Літ. портрети укр. письменників ХХ сторіччя, твори яких увійшли до оновлених шк. програм. – К.: Укр. письменник, 1997. – С. 34-51.
85. Панченко В. Голуба далечінь Володимира Винниченка: Українська літературна думка початку ХХ століття і „джин” соцреалізму: епізод 1913 року // Дзвін. – 1996. – №7. – С. 149-152.
86. Панченко В. Драма „всебічника” Володимира Винниченка // Кур’єр Кривбасу. – 1997. –№77-78. – С. 75-79.
87. Панченко В. Метаморфози „смутного” часу: Новели Володимира Винниченка „Суд” і „Салдатики!” у шкільному вивченні // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – №1. – С. 68-78.
88. Панченко В. „Ми подорожні у власному домі у серці світу ...”: Драма Винниченкового „закутку” // Культура і життя. – 1995. – № 6 (лют.)
89. Панченко В. Молоді літа Володимира Винниченка // Київ. – 1997. – №3. – С. 143-156.
90. Панченко В. Повернення Винниченка // Віче. – 1993. – №2. – С. 131-141.
91. Панченко В. Рання проза Володимира Винниченка (1902-1907) // Дивослово. – 1997. –№8. – С. 8-13.

92. Панченко В. Рання проза Володимира Винниченка (1902-1907): (стаття перша) // Дивослово. – 1995. – №4. – С. 3-10.
93. Панченко В. Рання проза Володимира Винниченка (1902-1907 рр.), (стаття друга) // Дивослово. – 1996. – №3. – С. 9-16.
94. Панченко В. Сандормох як розплата за утопізм: [Микола Куліш і Володимир Винниченко: трагедія після ілюзій] // Літературна Україна. – 1998. – 7 травня. – С. 7.
95. Панченко В. Слово про Винниченка // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – №1. – С. 32-36.
96. Панченко В. Творчість Володимира Винниченка 1902-1920 рр. та художні течії початку ХХ ст. // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 9-17.
97. Панченко В. Тінь Заратустри: Ніцшеанський слід у творчості В. Винниченка // Всесвіт. – 1998. – №4. – С. 163-172.
98. Панченко В. Тріумф і банкрутство принципу: „Достоєвські" питання у творчості В. Винниченка // Кур'єр Кривбасу. – 1998. – №93-94. – С. 132-143.
99. Панченко В. Тріумф і банкрутство принципу: „Достоєвські" питання у творчості В. Винниченка // Кур'єр Кривбасу. – 1998. – №2. – С. 140-150.
100. Паскевич Н. Внутрішньо контактні зв'язки В. Винниченка-драматурга з С. Пшибишевським // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 50-52.
101. Паскевич Н. Ніцшеанство Володимира Винниченка як джерело модерної мистецької орієнтації у його драматургічних пошуках // Укр.філолог.: Школи. Постаті. Проблеми: Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Ч.1. – С. 665-674.
102. Певний Б. Винниченкове малярство чи мистецтво? // Сучасність. – 1994. – №9. –С. 127-141.
103. Перерва А. Три невідомі листи Винниченка: [Тексти листів та історія знахідки] // Березіль. -2000. –№9-10. – С. 180-183.
104. Письмо „Свіже, стихійне, оригінальне...": (штрихи до естетики Володимира Винниченка) // В.А. Качкан Українське народознавство в іменах. – К., 1994. – С. 263-271.

105. Погорілий С. Деякі особливості поетики Винниченка // Дивослово. – 1995. – №9. – С. 3-12.
106. Попович М. „Я роблю так і інакше робити не можу...”: [Про В. Винниченка] // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 56-58.
107. Присяжнюк С. Портрет як засіб розкриття характеру в дитячих оповіданнях В. Винниченка // Рідна школа. – 2003. – №9. – С. 56-58.
108. Пушкаренко Т. Текст і автор: „Записки Кирпатого Мефістофеля” та „Щоденник” В. Винниченка // Слово і час. – 2000. – №9. –С. 26-32.
109. Рагойша В. Вперше українською: М. Богданович про [письменників] Г. Чупринку та В. Винниченка // Вітчизна. – 1988. – №7. – С. 162-163.
110. Расюк І. Тип „дизгармонійної” особистості: у драмі Володимира Винниченка „Дизгармонія” // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Рівне, 2001. – Вип. Х. – С. 228-235.
111. Рудницький Л. П’єси В. Винниченка на німецькій сцені // Український театр. – 1990. – №1. – С. 24-27.
112. Саппа М. Винниченко і Чаковський // Вітчизна. – 1990. – №11. – С. 131-143.
113. Свербілова Т. Персонажі Винниченкових п’єс – кати чи жертви? // Слово і час. – 1993. – №5. – С. 32-40.
114. Сиваченко Г. Винниченків „будинок з химерами” // Слово і час. – 1999. – №6. – С. 77-80. – Рец. на кн.: Панченко В. Будинок з химерами: Творчість Володимира Винниченка 1990-1920 рр. У європейському літературному контексті. – Кіровоград, 1997. – 272 с.
115. Сиваченко Г. Винниченко „конкордизм” у буддистському та психоаналітичному дискурсах // Слово і час. – 2000. – №8 (серпень). – С. 17-26.
116. Сиваченко Г. Винниченкові щоденники (1926-1951) – чесність із світом і самим собою // Слово і час. – 200. – №7. – С. 80-81.
117. Сиваченко Г. „Кому повім печаль мою”: [Про щоденники В. Винниченка] // Київська старовина. – 200. – №3. – С. 145-153.

118. Сиваченкго Г. „Конкордизм” Володимира Винниченка в екзистенціалістському дискурсі // Січ. – 2001. – №9. – С. 33-40.
119. Сиваченко Г. „Лепрозорій”: текст роману в контексті історії та долі: [Про твір В. Винниченка] // Слово і час. – 2000. –№7. – С. 29-37.
120. Сиваченко Г. „Сонячна машина” В. Винниченка – роман-антиутопія ХХ століття // Слово і час. – 1994. – №1. – С. 42-48.
121. Сиваченко Г. „Сонячна машина” В. Винниченка в магічному колі експресіонізму // Слово і час. – 1998. – №1. – С. 65-71.
122. Ситченко А. Комбінований аналіз оповідання Володимира Винниченка „Федько-халамидник” // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – № 3. – С. 22-27.
123. Скоболєва-Сологуб Н. Володимир Винниченко: про дітей і для дітей// Слово і час. – 1999. – №7. – С. 60-65.
124. Слабошпицький М. Письменник світового масштабу (Штрихи до портрета Володимира Винниченка) // Українська мова та література в школі. – 1999. – №2. – С. 62-70.
125. Смоленчук М. Помилки у жандармському циркулярі: [З біогр. В. Винниченка] // Київ. – 1990. – С. 106-113.
126. Смолич Ю Нові п’єси В. Винниченка („Над”, „Великий секрет”, „Кол-Нидре”) // Укр. Літературознавство. – Львів, 1993. – Вип. 57. – С. 118-134.
127. Солдатенко В. Володимир Винниченко і його твір „Відродження нації” // Історія України. – 2004. – №11 (берез). – С. 1-5.
128. Тхорук Р. Комедії Володимира Винниченка // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. – Рівне: Перспектива, 2002. – Вип. XII. – С. 58-72.
129. Укрїнська наукова Винниченкіана. 1987-2000: Бібліогр. покажчик / Підг. Г. Сиваченко // Слово і час. – 200. – №7. – С. 89-96.
130. Урбанська О. Кросворд „Намисто”: [За тв. В. Винниченка] // Українська мова та література. – 2000. – №14(квіт.). – С. 12.
131. Усе для школи: Українська література: 10 кл. Програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести. Вип.6. Володимир Винниченко /Авт.-упоряд. Н. Паскевич. – К.: АртЕк, 2001. – 62 с.

132. Федорук О. Винниченко – художник „Еколь де Парі” // Слово і час. – 2002. – №2. – С. 76-82.
133. Федорук О. Винниченко – художник // Урядовий кур’єр. – 2001.–№3 (берез). – С. 9.
134. Федченко В. Коли і де народився Володимир Винниченко? // Слово і час. – 200. – №7. – С. 6-8.
135. Федченко П. Володимир Винниченко – художник // Київ. – 1989. – №12. – С. 147-148.
136. Федченко П. Останній роман Володимира Винниченка // Сільська школа. – 2001. – №23-24 (черв.). – С. 6.
137. Федченко П. Останній роман Володимира Винниченка: [Про роман „Слово за тобою Сталіне”] // Вітчизна. – 1989. – №6 (червень). – С. 38-43.
138. Федченко П. Оцінюємо з класових позицій: Про політ. обличчя і худож. творчість В. Винниченка // Київ. – 1987. – №12. – С. 49-59.
139. Федченко П. „Треба б наблизити до найбільшої реальності...”: Про „Сонячну машину” В. Винниченка // Київ. – 1989. –№1. – С. 157-160.
140. Хархун В. Володимир Винниченко І Станіслав Пшибишевський: типологія художніх практик // Наук. записки: Філологія / Нац. ун-т Києво-Могилянська академія. – К., 1999. – Т. 17. – С. 111-115.
141. Хархун В. Герой-експериментатор у В. Винниченка // Слово і час. – 1998. – №11. – С. 62-66.
142. Хархун В. З історії вивчення літературної творчості В. Винниченка // Київська старовина. – 2000. – №1. – С. 128-134.
143. Хархун В. „Задзеркалля” модерністської літератури, або текстуальний діалог Лесі Українки з Володимиром Винниченком: Про книгу „Дзеркало: Драматична поем Лесі Українки „Оргія” і роман Володимира Винниченка „Хочу!” / Упоряд. В. Панченко” // Слово і час. – 2003. – №5.– С. 85-87.
144. Хархун В. „Записки Кирпатого Мефістофеля„: екзистенцій не в романі та проза ним: [Про роман В. Винниченка] // Слово і час. – 2000. – №7. – С. 26-28.
145. Хархун В. Іпостасі українського Мефістофеля: Система персонажів роману В. Винниченка „Записки Кирпатого Мефістофеля” крізь призму змістових домінантів та поетики

твору // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – №1.– С. 36-42.
146. Хархун В. Твір відкритий для інтерпретацій: (Роман В. Винниченка „Записки Кирпатого Мефістофеля” у дзеркалі рецептивної естетики) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – №3(18). – С. 89-94.
147. Хороб С. Українська і західноєвропейська експресіоністська драма: поетика діалогу й реплік: В. Винниченко і М. Куліш // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2003. – №3. – С. 49-52.
148. Хороб С. Українська і західноєвропейська експресіоністська драма: поетика діалогу й реплік // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – №6. – С. 53-56.
149. Черняк С. Володимир Винниченко – відомий і невідомий // Вісник національної Академії наук України. – 1995. – №7-8. – С. 55-60.
150. Човнова Н. Психологічний портрет за твором В. Винниченка „Солдатики!” // Українська мова та література. – 2002. – №3 (січ.).– С. 24-27.
151. Шумило Н. Гармонійне і дисгармонійне в українській літературі поч. ХХ ст.: (Володимир Винниченко і сучасники) // Київська старовина. – 1998. – №5. – С. 124-132.
152. Щербатих О. Зовнішність героїв Володимира Винниченка як вияв їхньої духовності // Українська мова та література в школі. – 2000. – №3. – С. 78-80.

Для нотаток:

ЗМІСТ

Переднє слово 3

Біографія В. Винниченко 4

Літературний аналіз творів В. Винниченка 7

Тексти для літературного аналізу творів В. Винниченка 18

Практичне заняття на тему:
„Творчість В. Винниченка для дітей” 102

Список рекомендованої літератури
для вивчення творчості В. Винниченка 103

Навчальне видання

Проза для дітей В. Винниченка

Навчально-методичний посібник

Автори: *А.Л. Матчук; С.Н. Грипич*

Відповідальний за випуск: *Т.Г. Сербіна*

Комп'ютерна верстка: *Л.Федорук*

Підписано до друку 20.06.2005 р.
Папір офсет. Формат 60/84 1/16.
Ум. др. арк. 5,3.
Тираж 100. Зам. № 47/2.

Редакційно-видавничий відділ
Рівненського державного гуманітарного університету
33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12